

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı

**İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ VE BORSA ENDEKSİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VAR YÖNTEMİ İLE
ANALİZİ: G 20 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ (1995-2017)**

Yüksek Lisans Tezi

Merve YETİK

Sivas
Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı

**İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ VE BORSA ENDEKSİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VAR YÖNTEMİ İLE
ANALİZİ: G 20 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ (1995-2017)**

Yüksek Lisans Tezi

Merve YETİK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Selahattin KOÇ

Sivas
Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İşletme Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Borsa Endeksi Arasındaki İlişkinin Panel VAR Yöntemi İle Analizi: G 20 Ülkeleri Örneği (1995-2017)
Savunma Tarihi : 22.08.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Selahattin KOÇ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Selahattin KOÇ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zekai ŞENOL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Tuna

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Merve YETİK tarafından hazırlanan İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Borsa Endeksi Arasındaki İlişkinin Panel VAR Yöntemi İle Analizi: G 20 Ülkeleri Örneği (1995-2017) başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

26.08/2019

Merve YETİK

M. YETİK

TEŞEKKÜR

Tezimi hazırlama sürecinde bilgisini ve tecrubesini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Selahattin KOÇ' a teşekkürlerimi sunarım. Tezin analiz bölümünde yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Zekai ŞENOL' a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her anımda yanımda olan, bana güvenen, her zaman beni destekleyen, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen canım aileme çok teşekkür ederim. Beni her zaman dinleyen, yönlendiren, sevgisini hissettiren Annem Feryal YETİK' e her zaman sabırlı ve sakin olmayı öğrettiği için babam Raim YETİK' e ve bu süreçte daima yanımda olan kardeşlerime sonsuz teşekkürler. Son olarak bana inanan ve beni destekleyen arkadaşlarıma teşekkürlerimi iletiyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. İNSANİ GELİŞİMİŞLİK VE İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ	3
1.1. Kalkınma, Büyüme ve İnsani Gelişme Kavramları.....	3
1.2. İnsani Gelişme Endeksi	6
1.3. İnsani Gelişme Endeksinin Tarihsel Gelişimi	7
1.4. İnsani Gelişme Raporu ve İnsani Gelişmişlik Endeksinin İçeriği.....	8
1.5. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları.....	10
1.5.1. Sağlık: Uzun ve Sağlıklı Bir Yaşam.....	11
1.5.2. Bilgi / Eğitim: Okullaşma Oranı.....	14
1.5.3. Yaşam Standardı: Kişi Başına Milli Gelir Düzeyi	17
1.6. İnsani Gelişme Endeksi Ve Geliştirilen Bileşik Endeksler	19
1.6.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi.....	19
1.6.2. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi	20
1.6.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	22
1.6.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	24
1.7. İnsani Gelişme Endeksini Hesaplama Yöntemi	27
1.7.1. 1990 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplaması.....	27
1.7.2. 1991 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	29
1.7.3. 1994 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	30
1.7.4. 1995 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	31
1.7.5. 1999 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	32
1.7.6. 2010 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	32
1.7.7. 2014 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	34

1.7.8. 2018 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi	34
1.8. İnsani Gelişmişlik ile Finansal Gelişmişlik Arasındaki İlişki	36
1.9. İnsani Gelişme Endeksine Yönelik Eleştiriler.....	36
İKİNCİ BÖLÜM	39
2. G 20 PLATFORMU VE G20 ÜLKELERİNİN BORSA ENDEKSLERİ.....	39
2.1. G20 Zirvesi.....	39
2.1.1. G 20 Nedir?.....	39
2.1.2. G 20 Açılım Grupları.....	40
2.1.2.1. B 20 Açılım Grubu.....	40
2.1.2.2. C 20 Açılımı.....	41
2.1.2.3. L 20 Açılım Grubu	41
2.1.2.4. Y 20 Açılım Grubu	42
2.1.2.5. W 20 Açılım Grubu.....	42
2.1.2.6. T 20 Açılım Grubu.....	43
2.1.2.7. S 20 Açılım Grubu	43
2.2. G 20 Platformunun Tarihsel Gelişimi	43
2.2.1. G 5' ten G 8' e Yeni Oluşumlar.....	44
2.2.2. G 20 Platformunun Kuruluş Aşaması	45
2.2.3. G 20 Platformunun Amacı, Hedefi, Misyonu.....	45
2.2.4. G 20 Forumunun Yapısı	47
2.2.4.1. Dönem Başkanlığı.....	47
2.2.4.2. Liderler zirvesi	47
2.2.4.3. Şerpalar	47
2.2.4.4. Bakanlar Toplantıları	48
2.2.4.5. Çalışma Grupları	49
2.2.5. G 20'nin Gündemi, İşleyişi, Etkinliği, Toplantıları.....	49
2.3. G 20 Çatısı Altında Yer Alan Farklı Uluslararası Entegrasyonlar	52
2.3.1. G 7 Grubu	52
2.3.3. BRIC Oluşumu	53
2.3.4. Mıktı Oluşumu	55
2.4. G 20' nin Dünya Ekonomisindeki Yeri.....	57
2.5. G 20 Platformuna Üye Ülkelerin Tanıtımı ve Seçilmiş Borsa Endeksleri.....	60

2.5.1. Türkiye.....	60
2.5.2. Almanya.....	61
2.5.3 Amerika Birleşik Devletleri.....	62
2.5.4. Arjantin.....	63
2.5.5. Avustralya.....	63
2.5.6. Brezilya.....	64
2.5.7. Çin.....	65
2.5.8. Endonezya.....	65
2.5.9. Fransa.....	66
2.5.10. Güney Afrika.....	66
2.5.11. Güney Kore.....	67
2.5.12. Hindistan.....	67
2.5.13. İngiltere.....	68
2.5.14. İtalya.....	69
2.5.15. Japonya.....	69
2.5.16. Kanada.....	70
2.5.17. Meksika.....	70
2.5.18. Rusya.....	71
2.5.19. Suudi Arabistan.....	71
2.5.20. Avrupa Birliği.....	72
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	73
3. G 20 ÜLKELERİNİN İNSANİ GELİŞİMİ ENDEKSİ VE BORSA ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VAR YÖNTEMİ İLE ANALİZİ.....	73
3.1 Literatür Taraması.....	73
3.2. Model, Yöntem ve Veri.....	94
3.3. Araştırmanın Amacı.....	94
3.4. Araştırmanın Önemi.....	94
3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	95
3.5. Veri Seti ve Değişkenler.....	96
3.6. Araştırmada Kullanılan Yöntemler.....	96
3.6.1. Panel Veri Yöntemi.....	96

3.6.1.1. Panel VAR Yöntemi	99
3.7. Panel Veri Analizi Sonuçları	100
3.7.1. Değişkenlerin Tanımlanması ve Betimsel İstatistikler	100
3.7.2. Panel Birim Kök Testi (CADF)	101
3.7.3. Uygun Gecikme Uzunluğu	103
3.7.4. Granger Nedensellik Testi	104
3.7.5. Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM)	104
3.7.6. Varyans Ayrıştırması	106
3.7.7. Etki Tepki Analizi.....	108
3.7.8. Eşbütünleşme Testi	109
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	111
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	129

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BİST	: Borsa İstanbul
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇBYE	: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EUİGE	: Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GMM	: Genelleştirilmiş Moment Metodu
GSMG	: Gayri Safi Milli Gelir
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HDR	: Human Development Report
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITUC	: Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu
IRF	: Etki Tepki Fonksiyonu
İG	: İnsani Gelişmişlik
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İnsani Gelişme Raporu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KILM	: İşgücü Piyasasında Temel Göstergeler
log.	: logaritma
max.	: maksimum

MB	: Merkez Bankası
min.	: minimum
MMEIG	: Kuruluşlar Arası Anne Ölümleri Tahmin Grubu
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OPHI	: Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi
ort.	: ortalama
PVAR	: Panel Vektör Otoregresyon Modeli
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
TCGDGE	: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TUAC	: Sendika Danışma Kurulu
UIS	: Unesco İstatistik Enstitüsü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNİCEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
vb.	: ve benzeri
WB	: Dünya Bankası
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. İnsani Gelişmişlik Endeksi'nin İçeriği.....	9
Tablo 1.2. Ülkelerin Sağlık Seviyesini İyileştiren Yatırımların Sağladığı Yararlar .	14
Tablo 1.3. Sosyo-Ekonomik Açıdan Eğitimin Toplum ve Birey Üzerine Olan Etkileri.....	17
Tablo 1.4. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi.....	22
Tablo 1.5. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin Boyutları	26
Tablo 1.6. 1994 Yılı İnsani Gelişme Endeksinde Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler	30
Tablo 1.7. 1995 Alt Göstergelere Ait Minimum Ve Maksimum Değerler	32
Tablo 1.8. 2010 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Ölçümünde Kullanılan Göstergeler ve Bu Göstergelere Ait Minimum ve Maksimum Değerler	33
Tablo 1.9. 2018 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplamasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler	35
Tablo 2.1. 2008-2018 yılları arasındaki G 20 Forumu Dönem Başkanlıkları.....	51
Tablo 3.1. Değişkelere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	101
Tablo 3.2. “Borsa Endeksi” Birim Kök Testi Sonuçları	102
Tablo 3.3. “İGE” Birim Kök Testi Sonuçları	103
Tablo 3.4. Gecikme Uzunlukları Seçim Kriterleri	103
Tablo 3.5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	104
Tablo 3.6. GMM Tahmin Edicisi	105
Tablo 3.7. Özdeğerler Tablosu	105
Tablo 3.8. Varyans Ayrıştırması Sonuçları	107
Tablo 3.9. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi.....	110
Tablo 3.10. Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları	110

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. UNDP Araştırmasına Göre İnsani Gelişme Endeks Kriterleri	11
Şekil 1.2. Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler	12
Şekil 3.1. Özdeğerler Grafiği	106
Şekil 3.2. Değişkenlerin IRF Grafiği	107

ÖZET

Çalışmada G 20 ülkelerinin insani gelişmişlik endeksi ile borsa performansları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmada G 20 üyesi ülkelerin borsa endekslerinden işlem hacmi yüksek olan borsa endeksleri tercih edilmiştir. G 20 ülkelerinin seçilmiş borsa endeksleri ve insani gelişme endeksleri 1995-2017 dönemini kapsamakta olup veriler yıllık olarak ele alınmıştır. Ülkelerin borsa endeksleri investing.com sitesinden, insani gelişme endeksi ise UNDP' nin resmi web sitesinden elde edilmiştir. Uygulamada bağımlı değişken olarak borsa endeksleri, bağımsız değişken olarak ise insani gelişme endeksi kullanılarak bir model oluşturulmuştur. Kurulan modelin test edilmesinde Eviews.9 ve Stata-14.2 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada panel vektör otoregresyon modeli (PVAR) kullanılmıştır.

G 20 ülkelerinin borsa endeksleri ile insani gelişme endeksi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla panel eşbütünleşme, nedensellik, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizine yer verilmiştir.Yapılan çalışma sonucunda G 20 üyesi ülkelerin insani gelişmişlik endeksi ile borsa endeksi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: G 20, İnsani Gelişme Endeksi, Borsa Endeksi, Panel VAR

ABSTRACT

In this study, the relationship between G 20 countries' human development index and stock market performances was investigated. In this study, stock exchange indices with high transaction volume are preferred among stock exchange indices of G 20 member countries. Selected stock market indices and human development indices of the G 20 countries cover the period 1995-2017 and the data are handled annually. The stock exchange indices of the countries were obtained from investing.com and the human development index was obtained from UNDP's official website. In practice, a model was formed by using stock market indices as dependent variable and human development index as independent variable. Eviews.9 and Stata-14.2 were used to test the model. Panel vector autoregression model (PVAR) was used in the study.

In order to determine the relationship between G 20 countries stock indexes and human development index, panel cointegration, causality, variance decomposition and effect-response analysis were included. As a result of the study, it is observed that there is no significant relationship between human development index and stock exchange index of G 20 member countries.

Key Words: G 20, Human Development Index, Stock Index, Panel VAR

GİRİŞ

G 20 platformu 1999 yılında o dönemin G 7 grubunun merkez bankası başkanları ile maliye bakanlarının almış olduğu karar sonucu oluşturulmuş olup, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ekonomileri bir araya getirerek işbirliği sağlamayı ve küresel ekonomik problemlere yönelik kalıcı çözümler getirmeyi amaçlamaktadır. G 20 grubu 19 ülke ve Avrupa Birliğinden oluşmaktadır. G 20 grubu üyeleri küresel ekonomik üretimin % 85' ini, uluslararası ticaretin ise % 75'ini oluşturmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmenin belirleyicisi olarak büyüme kavramı dikkate alınmaktayken 1970' li yılların sonrasında çevre ve insan etkenlerini kapsayan sürdürülebilir kalkınma kavramı orta çıkmıştır. 1990 yıllarında ise sağlık ve eğitim unsurları başta olmak kaydıyla sosyal anlamda bir sürdürülebilirliğin sağlanması gerektiği önem kazanmıştır. Buradan hareketle '**Sürdürülebilir İnsani Gelişme**' unsuru öne çıkmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Bünyesinde oluşturulmuş bir yapı olup 1990 yılından itibaren her yıl düzenli olarak **İnsani Gelişme Raporları** yayınlamaktadır. İGR ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmışlık seviyelerini birbirleriyle kıyaslanabilmesi amacıyla insani gelişme endeksi adında bir endeks oluşturulmuştur. UNDP her yıl düzenli olarak yayınladığı İGR ile ülkelerin gelişmişlik seviyesinin tek başına kişi başına milli gelirle belirlenmesinin doğru olmadığını belirtmektedir. Gelir unsuru haricinde sosyo-ekonomik gelişme unsuru ülkeler arası yaşam ve refah standardını belirlemek adına daha uygun olmaktadır. Uzun ve sağlıklı bir ömür, bilgi sahibi olmak, onurlu ve iyi bir yaşam standardına ulaşmak gibi temel insani ihtiyaçlardaki kazanımları **İnsani Gelişme Endeksi** kavramı yansıtmaktadır. Bununla beraber insani gelişme endeksi eğitim düzeyi, gelir ve yaşam beklentisi şeklinde üç değişken ile hesaplanmaktadır.

Finansal piyasalar para ve sermaye piyasası şeklinde iki alt sistemden oluşmaktadır. Hisse senetleri, sermaye piyasalarının önem düzeyi en yüksek olan yatırım aracıdır. Buradan hareketle borsaya kote edilmiş pay senetlerinin fiyat ve getiri performanslarını hesaplaması borsa endeksleri ile yapılmaktadır. Borsa endeksi yapmış olduğu bu hesaplamaları bütünsel şekilde yapabilmesinin yanı sıra sektörel

olarak da yapmaktadır. Bu sayede hisse senedinin, sektörlerin ve ekonominin performansı belirlenebilmektedir. Her ülkenin kendisine ait çeşitli borsa endeksi yer almaktadır.

G 20 ülkelerinin insani gelişme endeksi ile borsa endeksi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmanın birinci bölümünde büyüme, gelişmişlik, insani gelişmişlik tanımları ve gelişmişlik ile ilgili yaklaşımlar dikkate alınmıştır. İnsani gelişmişlik endeksi unsuru detaylı bir şekilde incelenmiş, alt endeksler, geliştirilen bileşik endeksler ve endeksin tarihsel gelişimi ve İnsani Gelişme Raporu ile ilgili bilgiler sunulmuş olup, insani gelişmişlik endeksi tüm yönleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla beraber endeksin hesaplama yöntemine yer verilerek yıllar itibariyle hesaplama yönteminde gidilen değişiklikler açıklanmış ve bu endekse yönelik yapılan eleştirilere değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde G 20 platformuna, oluşumuna, tarihsel gelişimine ve kuruluş aşamasına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra G 20 grubunun açılım grupları incelenmiş, amacı, hedefi, misyonu ve yapısı açıklanmıştır. G 20 çatısı altından yer alan farklı uluslararası entegrasyonlardan G 7, BRIC, MIKTA oluşumuna yer verilmiştir. Yine bu bölümde G 20 zirvesinin dünya ekonomisindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Bununla beraber G 20 ülkeleri hakkında bilgiler verilip, bu ülkelerin seçilmiş borsa endeksi tanımlamaları yapılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise model veri ve yöntem açıklanmış, araştırmada kullanılan panel veri yöntemine yer verilerek bu yöntemin avantaj ve dezavantajları aktarılmıştır. G 20 ülkelerinin UNDP' nin resmi web sitesinden elde edilen 1995-2017 yılları arasındaki insani gelişme endeksi verileri ve borsa endeksi verileri dikkate alınarak aralarındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır. İnsani gelişme endeksi ve borsa endeksi arasındaki ilişki panel VAR yöntemiyle değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İNSANİ GELİŞMİŞLİK VE İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ

1.1. Kalkınma, Büyüme ve İnsani Gelişme Kavramları

Arthur Lewis büyüme kavramının, öncelikle insani kalkınma düzeyinin yükseltilmesindeki araçsal rolünü değerlendirmeyi tercih etmiştir. Bu değerlendirmeye göre: ekonomik büyümenin sağladığı yarar bireylerin seçeneklerini artırmasıdır, refah artışı değildir. Bireylerin çevrelerini daha çok kontrol etmeye sahip olmasını ve buradan hareketle de özgürlüğünün artmasını sağlayan ekonomik büyüme, bireylere seçim yapmalarında daha fazla serbestlik de tanımaktadır (Arthur Lewis 1955: 420-421; akt. Srinivasan 1994: 310).

Kalkınma normatif bir kavram olup, her şeyin gittikçe daha iyi olacağını veya olması gerektiğini ifade etmektedir (Nussbaum 2018: 65). Başka bir ifadeyle kalkınma, gayrisafi milli hasılda oluşan artış ile beraber milli gelirin dengeli olarak dağılması gerektiği ve insanların hayatının maddi olduğu kadar manevi açıdan da gelişmesini sağlamak, elde edilen kaynakların verimli ve ölçülü kullanılması ve altyapı, sağlık, eğitim alanlarında yapılacak yatırımların düzenli olarak yapılmasını ifade etmektedir. İktisadi gelişme kavramı ise; mal ve hizmet üretim artışı, gelir artışı vb. durumlardaki artışla beraber bir ülkenin sosyo-kültürel yapısında oluşan değişiklikleri göstermektedir (Zeyrek 2015: 9).

Üretim kapasitesinin artırılması ve kişi başına milli gelirin yükseltilmesiyle kalkınmışlığın sağlanamayacağı, ülkelerin kalkınmasının, ekonomik yapının yanı sıra sosyal, kültürel, politik alanda da iyi olması gerektiğidir (Todaro 2000: 739 akt. Günsoy 2005: 37). Bu açıdan değerlendirildiğinde insan etkeninin kalkınma kavramının temelinde yer aldığı ve hem iktisadi yapının gelişmesi hem de toplumun sağlıklı, uzun ve iyi bir hayat sürmesinin kalkınmanın temel amacı olduğu görülmektedir (Günsoy 2005: 37).

Sen, kalkınma kavramını yalnızca gelirle ilişkilendirmenin yeterli olmadığını kalkınmanın temelinde insanın alınması gerektiği ve bireylerin özgürlüklerine önem verilmesi gerektiği görüşündedir. Kalkınmanın yalnızca ekonomik gelişmişlikle

ilişkilendirip ölçülmesinin yeterli ve etken olmama durumu kalkınma düzeyini belirlemek için farklı ölçme tekniklerinin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Veenhoven ve Gökdemir 2014: 340-349). Yine Jean Dréze ve Amartya Sen'in Hindistan'da yaptıkları karşılaştırmalı araştırmaya göre; artan ekonomik büyüme ile insanlık için en önemli unsurlardan olan eğitim ve sağlık alanlarında yaşam kalitesinin kendiliğinden yapılandırılıp iyileşmediğini ortaya koymaktadır (Nussbaum 2018: 64).

Gelişme, bireylerin yaşam şartlarının daha iyi hale getirilmesi ve iyileşme süreci olarak ifade edilmekte olup, üç önemli durumla birlikte varlığını yansıtmaktadır. İlk olarak; insanların yaşam seviyelerinin iyi olması gerektiğidir ve bu da gıda tüketimi artışı, gelir seviyelerinin yükselmesi, sağlık alanındaki hizmetler, eğitim olanakları geliştirilmesi vb. koşullarla beraber iktisadi gelişmede meydana gelen iyileşmedir. İkinci olarak; insanlara gösterilen önemin artırılması ve insanların kendilerine olan güvenini artırmak amacıyla sosyo-kültürel anlamda, iktisadi yapıda ve enstitülerin yeni bir yapıya kavuşmasındaki ilerlemedir. Son olarak ise; tüketilen mal ve hizmetleri zenginleştirmek ve insanların özgürlüklerinin genişletilmesidir (Günsoy 2005: 36).

Gelişme kavramı birçok ifadeyle şekillendirilip ölçülebilir. Ancak gelişmeyi yalnız bir ölçütle belirlemek ülkelerin iktisadi, siyasi ve sosyal yapılarının farklılığı sebebiyle pek mümkün olmamaktadır. Gelişmişlik göstergesi olarak en çok kullanan unsur kişi başına milli gelirdir. Bununla birlikte okullaşma oranı, kişi başına kaç doktor gibi ölçütlerde sağlık ve eğitim alanına ait gösterge olarak kullanılmaktadır (Akyol 2013: 45).

Öztürk' e (2016) göre, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini tespit etmek amacıyla pek çok ölçüt kullanılmıştır. Bu ölçütler içinde yıllardır en fazla kullanılan, iktisadi kalkınmışlığı belirleyen Gayri Safi Milli Hasıla veya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla tercih edilmiştir. Fakat daha sonra bu ölçülerin gösterge olarak kullanılamayacağı, nüfus etkeninin de önemli bir değişken olması sebebiyle (GSMH/NÜFUS) Kişi Başına Düşen Milli Gelir kavramının kullanılması gerektiği düşünülmüştür. Fakat yapılan bazı çalışmalar, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve insanların gelirden eşit bir şekilde pay almasının mümkün olamaması sebebiyle, Kişi Başına Düşen Milli

Gelirin de tam anlamıyla kalkınmışlığı temsil edemeyeceğini göstermiştir. Ülkelerin gelir dağılımı eşitliği, okur-yazar oranı, yaşam süresi, eğitim ve yaşam seviyesi gibi unsurlarda ne ölçüde başarı gösterdiklerinin belirlenebilmesi için yeni bir yöntemin olması gerektiği düşünülmüştür (Öztürk 2016: 3409-3410)

İnsani gelişme; insanların yaşamlarını biçimlendiren süreçlerde aktif olarak yer almaları, daha iyi bir hayat yaşamaları ve insanların kendi yeteneklerini artırabilmek amacıyla insanların geliştirilmesi olarak belirtmektedir (HDR 2016: 9). Yani İnsani gelişme kavramını UNDP, bireylerin istek ve tercihlerinin çeşitlendirilmesi şeklinde ifade etmektedir (HDR 1990: 10).

Nartgün ve diğerleri' ne (2013) göre, insani gelişme insanların daha iyi bir hayat sürmeleri için karar ve çeşitli alternatifleri artırarak insanlara sağlanan imkanlar şeklinde ifade edilebilir. Yine insani kalkınma; insanların gereksinimlerinin ve alternatiflerinin sürekli değişebilecek durumda olduğu ve hiçbir zaman sona ermeyeceği dikkate alındığında, insanlara gereksinimlerinin sağlanabilmesi amacıyla oluşturulan platform olarak belirtilebilir (Nartgün ve diğ. 2013: 81).

İnsani kalkınma, uzun iyi ve sağlıklı bir ömrü, bilgi edinmeyi, yaşam standardını iyi konuma getirmek için gerekli olan koşulların sağlanmasını ifade etmekte olup, bireylerin alternatiflerini çoğaltma süreci olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz ve Şahin 2013: 229). İnsani gelişmişlik seviyesinin belirleyicileri olarak; insanların zorunlu gereksinimlerinden temiz su ve yiyecek gibi ihtiyaçlarının giderilmesi, sağlıklı ve uzun bir yaşam hakkına sahip olmak, toplumsal, sosyal ve siyasi etkinliklere katılma, güvenli bir yaşam hakkı, bilgiye erişme kolaylığı ve diğer tüm kültürel ve siyasi hakka sahip olma gibi etkenler gösterilebilir (Zeyrek 2015: 26).

İnsani gelişme, insanların seçimlerini genişletme sürecidir. Prensip olarak, bu seçim zamanla sınırsız olabilir ve değişebilir. Ancak, tüm gelişim seviyelerinde, üç temel unsur olarak insanların uzun ve sağlıklı yaşam sürmeleri, bilgi edinmeleri ve iyi bir yaşam standardı için gerekli olan kaynaklara erişmeleridir. Ancak insani gelişme bunlarla sınırlı değildir. Bunlara ilave seçenekler politik, ekonomik ve sosyal özgürlükten yaratıcı ve üretken olma fırsatlarına ve kişisel öz saygı ve garantili insan haklarından yararlanma fırsatlarına kadar uzanmaktadır (HDR 1990: 10).

1.2. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani gelişme kavramını sayısal olarak hesaplayan insani gelişme endeksi, Amartya Sen' in yapabilirlik yaklaşımı temel alınarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve yayınlanan bir endekstir. İGE ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi hesaplanırken üç farklı boyut kullanılmaktadır. Bu boyutlar uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi/egitim, yaşam standardıdır (Cebeci ve Dilber 2014: 125).

UNDP raporuna göre; insani gelişmişlik endeksi, ülkelerin kalkınma ve gelişmelerinin sağlanması için gerekli olan temel kapasitelerini belirtmektedir. Ülkelerin kalkınmalarını belirten en önemli gösterge insanlar ve onların nitelikleridir ve bunun tespit edilmesi amacıyla geliştirilen ve kullanılan bir ölçüt olan insani gelişmişlik endeksi yine ülkelerin milli politikalarını birbirleriyle kıyaslayıp değerlendirmek amacıyla da kullanılır. Örnek olarak; iki ülkenin gayri safi yurtiçi hasılları aynı değer, fakat insani kalkınma değerleri farklı olsun. İnsani Gelişmişlik Endeksi bu iki ülkenin hangisinin değerine göre daha gelişmiş olduğunu ortaya çıkarır. Yani değerine göre az gelişmiş olan ülkelerin milli politikaları ve yapılarının müzakeresini yapabilir (Arıkan 2017: 6-7).

İnsani gelişme endeksi; insani kalkınma ifadesinin bir ölçümü olan, ülkedeki insanların refah seviyelerini ve ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini ölçen bir endekstir. Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının insani gelişme endeksi göstergesi olarak temel yaklaşımı, sadece iktisadi girdilerle ülkelerin kalkınmasının ve ülkede yaşayan insanların yaşam kalitelerinin sağlanamayacağı görüşündedir. Bundan dolayı ülkelerin ve toplumların kalkınmasının sağlanabilmesi için temel koşullar olarak toplumsal, kişisel, iktisadi ve politik kalkınma imkanlarına ulaşım sayılmaktadır. Bir diğer deyişle ulusal ekonomik büyümenin tek başına insanların gelişmesini sağlayamayacağını ifade etmekte ve önemli olan ulusal iktisadi unsurun, insanlara gelişme imkanı sağlayıp sağlayamayacağıdır. İnsani gelişmişlik bakımından gelir artışı gerekli fakat yetersiz bir etkidir (Karabulut ve diğ. 2009: 2).

1.3. İnsani Gelişme Endeksinin Tarihsel Gelişimi

1900' lü yılların başından beri pek çok çalışmaya konu olan ve olmaya devam eden iktisadi büyüme ve kalkınma arasındaki var olan ilişkiler farklı değerler ve bakış açıları göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Gelişme ve kalkınma kavramları 1960 yıllarında çoğunlukla milli gelirdeki elde edilen artışla belirtilirken, tarım haricindeki sanayi ve hizmet alanına, üretim ve istihdam sisteminin çevrilmesi kalkınmanın temel amacı olarak düşünülmektedir. Bundan dolayı bu yıllarda, kişi başına milli hasıla kavramı, ülkede yaşayan insanların rahatlık içinde yaşamasının göstergesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fakat 1970 yıllarında kalkınma ifadesinin tekrardan tanımlanması ve açıklanması gerekliliği ihtiyacı ortaya çıkınca, gelişme ifadesinin de dönem durumlarına uygun olacak şekilde açıklanması düşünüldü. (Ünal 2008: 90).

Uzun yıllar boyunca iktisadi gelişmeyle ilişkilendirilen kalkınma, 1970 yılına kadar milli gelirde meydana gelen artış ile belirlenmekte ve sanayileşme temeline dayalı iktisadi büyüme olarak ifade edilmekteydi. Bununla beraber iktisadi yapıyı ölçen en iyi etken olarak kişi başına milli gelir, ülkelerin birbirleriyle karşılaştırılmasına ve gelirleri açısından ülkelerin sınıflandırılabilmesini sağlaması sebebiyle uzun yıllardır tercih edilen gösterge olarak kullanıldı. Kalkınmayla ilişkilendirilen iktisadi büyümenin yoksulluk seviyesini düşürmediği, ülkede yaşanan çeşitli toplumsal problemlere herhangi bir çözüm sağlamadığı görüldü. 1970'li yıllarda hızlı iktisadi büyümenin yaşandığı bazı ülkelerde işsizlik oranlarında yükselme, siyasal yapıdaki istikrarsızlık veya gelir dağılımı adaletsizliği şeklinde problemlerin olduğu belirlendi. Yine 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda IMF ve Dünya Bankasının yapısal uyum programlarının ağır insani bedellerinden dolayı iktisadi anlamda kalkınmanın niteliği, amacı ve sonuçlarıyla ilgili şüphelerin dile getirilmesini sağladı. Bu gibi nedenlerden sonra 1980'li yıllarda uluslararası topluluk, sadece gelir seviyesinin veya büyüme oranlarının yüksek olmasıyla, yoksulluğun biteceği, insanların yaşam kalitelerinin yükseleceğini göstermediği sonucuna ulaştı. Temeline insanı alan bir iktisadi kalkınma yaklaşımı oluşturulmaya çalışıldı (Gürses, 2009, s. 340-341). Bununla beraber gelişmenin iktisadi büyümenin yanı sıra; işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, bölgeler

arası dengesizlik ve yoksulluk kavramlarıyla tanımlanmasının ve değerlendirilmesinin önemi ifade edildi (Ünal 2008: 90).

Kalkınmanın yalnızca ülkelerin kişi başına gayri safi yurtiçi hasılayla açıklanmasının yeterli olmadığı, gelişme sürecinde insanın temel alınarak önem verilmesi ve sosyal göstergelerle desteklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda Amartya Sen tarafından insan odaklı gelişme anlayışının temelleri atılarak insani gelişmişlik endeksi geliştirilmiştir. (Tüylüoğlu ve Karalı 2006: 56). 1990 yılında Pakistan'lı ekonomist ve maliye bakanı olan Mahbub ul Haq ve ekibince, geliştirilen endeksin ilki hazırlanmış ve UNDP tarafından yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiş olan insani kalkınmışlık endeksi sayısal olarak insani kalkınmışlık durumunu ölçmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin durumu belirlenirken sadece gelir temelinde ölçüme ek olarak yaşam süresi, sağlık ve eğitim seviyesi etkenlerini de dikkate alarak ölçülmektedir (Zeyrek 2015: 27).

1.4. İnsani Gelişme Raporu ve İnsani Gelişmişlik Endeksinin İçeriği

1990'lı yıllarda insani gelişmişlik kavramı, kalkınma literatüründe sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Bununla beraber 1990'lı yıllardan itibaren ülkelerin gelişmişlik göstergelerinin boyutlarında da değişiklik olmuştur. İnsani gelişme kavramını ilk olarak kullanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programıdır. 1990' dan bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) dünyadaki refah göstergelerinin ilerlemesini göstermek amacıyla yıllık olarak İnsani Gelişme Raporları (İGR) yayınlamaktadır. Ekonomik ilerlemenin tek ölçüsü olan gelire odaklanmanın aksine bu raporlar genellikle yaşam beklentisi ve eğitim düzeyleri gibi gelire yakından ilgili olmayan diğer refah göstergelerinin de önemini vurgulamaktadır (Bardhan ve Klasen 1999: 985).

İG raporları, insani gelişmişlik endeksleriyle ülkelerin kalkınmışlık durumlarının hangi seviyede olduğunu göstermektedir. Temeli insan olan bir yaklaşımla 175 ten fazla ülkenin kalkınmışlık seviyelerinin ölçüldüğü insani gelişmişlik endeksi İGR de her yıl düzenli bir şekilde yenilenerek veriler yayınlanmaktadır. Ülkelerin refah ve yaşam düzeylerini ölçen insani gelişmişlik endeksiyle ülkeler arasındaki gelişmişliği açıklamak daha kolay duruma ulaşmıştır. İnsani gelişmişlik raporu ilk kez 1990 yılında yayınlanmış olup, temeline insanı

olarak insan odaklı kalkınmaya dikkat çekilmiş ve sonraki İG raporlarında da bu görüş sağlanmıştır (Türkoğlu 2009: 4).

Tablo 1.1. İnsani Gelişmişlik Endeksi'nin İçeriği

3 BOYUT	Uzun ve Sağlıklı Yaşam	BİLGİ/EĞİTİM		Yaşam Standardı
4 GÖSTERGE	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Ortalama Okullaşma	Beklenen Okullaşma	Kişi Başına Milli Gelir
Alt Endeksler	Sağlık Alt Endeksi	Eğitim Alt Endeksi		Gelir Alt Endeksi
İNSANİ GELİŞİMİLİK ENDEKSİ				

Kaynak: HDR (insani gelişme raporu) 2010 syf.13

İnsani Gelişmişlik Endeksinin ilk boyutu uzun ve sağlıklı yaşamdır. Uzun ve sağlıklı yaşam boyutunun ölçümünde doğumda beklenen yaşam süresi değişkeni kullanılmaktadır. Sağlık alt endeksi, doğumda beklenen yaşam süresi verileriyle elde edilmektedir. İkinci boyut Bilgi/Eğitim boyutudur. Bu boyutun ölçümünde iki değişken dikkate alınmaktadır. Bunlar beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı değişkenleridir. Bu iki değişkenin verileri kullanılarak eğitim alt endeksleri belirlenmektedir. Beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı verilerinin aritmetik ortalaması alınarak eğitim endeksi elde edilmektedir. Bunun sebebi ise eğitim endeksinin belirlenmesi için iki farklı verinin dikkate alınmasıdır. Üçüncü ve son boyut olan yaşam standardı ise kişi başına düşen reel gayrisafı yurtiçi hasılayı ölçüt olarak alarak gelir alt endeksi elde edilmektedir. UNDP ülkelerin sağlık, eğitim ve gelir unsurlarını dikkate alarak hesapladığı endeks verilerini kullanarak insani gelişmişlik endeksine ulaşmaktadır (Yılmaz ve Danişoğlu 2017: 131).

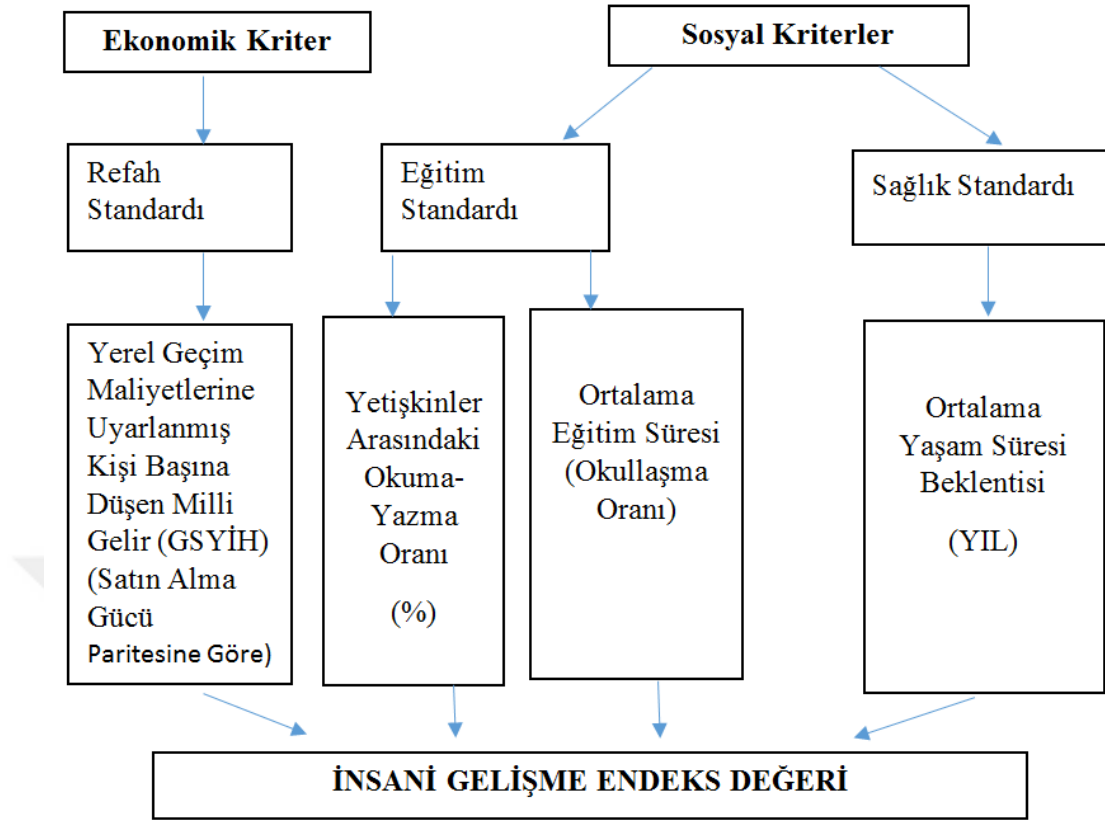
Endeks insani gelişmişlik için, yalnızca gelire dayalı bir refah göstergesi olmayıp, gelir ile beraber bireylerin, sahip olduğu eğitim ve yaşamı da içine alarak geniş bir perspektif oluşturmuştur (Torun ve diğ. 2009: 141). İnsani gelişmişlik endeksinin gelir boyutunun yanı sıra eğitim ve sağlık boyutları da çok önemlidir. Örneğin; bir ülkenin gelişmiş olup olmadığı sadece gelir seviyesine bakılarak

belirlenemez, gelir unsuru hangi düzeyde olursa olsun, insanların sağlık ve eğitim gibi alanlardaki gereksinimlerinin giderilmemesi halinde o ülkenin gelişmemiş ülke grubunda yer aldığını gösterir. Bu sebeple yüksek gelirli olan ülkenin, insanların bu gereksinimlerini karşılayamaması o ülkede gelir dağılımında adaletsizliğin varlığını gösterir (Arıkan 2017: 5).

Frederick Harbison ‘ Eğer bir memleket beşeri kaynaklarını inkişaf ettiremezse, maddi, ekonomik ve politik olarak gelişemez’ bu sözüyle ekonomik büyümenin ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde beşeri sermayenin büyük önem taşıdığını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, ülkelerin ekonomik ve toplumsal anlamda iyi konumda olması ve başarı sağlaması için insana ve sosyal değerlere yatırım yapılması gerektiği, aksi takdirde ülkelerin ekonomik ve toplumsal alanda başarılı olamayacağı görüşündedir (Aksu 2016: 77).

1.5. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları

İnsani gelişmişlik unsuru ekonomik ve sosyal kriter olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Refah standardı, ekonomik kriter; eğitim ve sağlık standardı ise sosyal kriterdir.

Şekil 1.1. UNDP Araştırmasına Göre İnsani Gelişme Endeks Kriterleri

Kaynak: Karabulut ve diğ. (2009) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Analizi

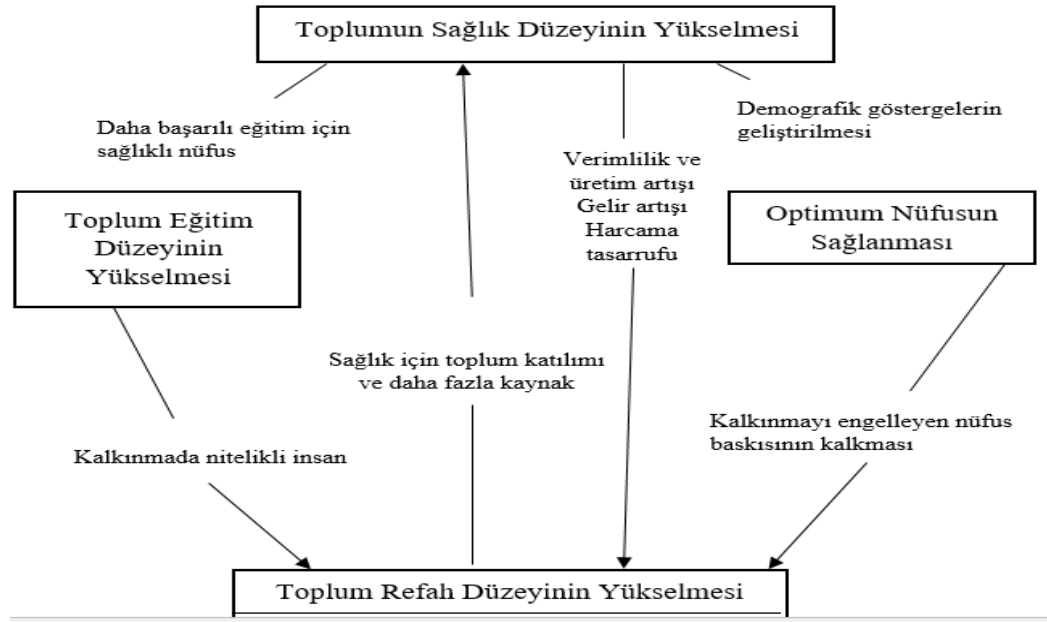
Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi sahibi olmak, iyi ve onurlu bir hayat düzeyine sahip olma vb. insanların temel özelliklerinin insani gelişme endeksi kavramıyla ifade edilmesidir. Bu özellikleri temsil etmek amacıyla, insani gelişmişlik endeksinin unsurları olarak eğitim seviyesi, sağlık ve gelirden oluşan 3 endeks belirlenmiştir (Türkoğlu 2009: 5).

1.5.1. Sağlık: Uzun ve Sağlıklı Bir Yaşam

1990 yılında UNDP tarafından yayınlanan ilk insani gelişme raporuna göre; insani gelişmişlik endeksinin ilk unsuru yaşam beklentisidir. Amartya Sen tarafından literatüre dâhil edilen ve gelişmişlik düzeyinin sosyal boyutu olan yaşam beklentisi unsurunun göstergesi olarak doğuştan yaşam beklentisi kullanılmaktadır (Karabulut ve diğ. 2009: 4). Yaşam beklentisinin önemi, uzun bir yaşamın kendi başına değerli olduğu ve dolaylı faydaların (yeterli beslenme ve sağlıklı olma gibi) yüksek yaşam

beklentisi ile yakından ilişkili olduğu gerçeğine dair yaygın inanca dayanmaktadır. Bu ilişki özellikle insanların sağlığı ve beslenme durumu hakkında mevcut kapsamlı bir bilgi eksikliği göz önüne alındığında, yaşam beklentisini insani gelişmenin önemli bir göstergesi haline getirmektedir (HDR 1990: 12).

Bir toplumun sağlık seviyesi, beşeri sermayeye ve insani gelişmeye önemli oranda katkısı olan unsur olarak belirlenebilmektedir. İktisadi gelişmişlik ve sağlık seviyesi karşılıklı olarak etkileşim içinde olan faktörlerdir. Eğitim alanında olan gelişmeyi belli bir seviyeye taşıyabilen ülkelerde sağlık alanı için ayrılan kaynakların artış gösterdiğinin ve bunun yanı sıra insanların sağlık alanında olan bilinçlerinin de geliştiği görülmektedir. Bununla beraber sağlık düzeyi ve ekonomik gelişme arasında etkileşim olmasından dolayı sağlık seviyesinde olan gelişme iktisadi gelişmeyi artırarak pozitif yönde etkilemektedir. Sağlık, ülkelerin gelir ve refahı, işgücü katılımı, işçi verimliliği ve etkinliği, yatırım oranları ve tasarruf, demografik etkenler ile diğer beşeri sermaye etkenleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Yüksek sağlık düzeyinin, demografik etkenler, eğitim ve ekonomik gelişme üzerine olan etkileri Şekil 1.2' de gösterilmektedir (Taban 2006: 33-34).

Şekil 1.2. Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

Kaynak: Sami Taban, 'Türkiye' de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi', Sosyo Ekonomi, 2006/2, s.34.

Birçok iktisatçı toplumların iktisadi gelişmeleri ile sağlık seviyeleri arasında doğrudan bir etkileşimin bulunmadığını söylemelerine rağmen, ülkelerin yüksek sağlık düzeyinin, verimliliğe dolaylı olarak da ülkelerin kalkınmasına pozitif yönde etki ettiği konusunda hemfikir oldukları görülmektedir (Karagül 2002: 72; akt. Taban 2006: 33).

Hesaplanan endekste yaşam beklentisi parametresi, bir toplumdaki cinsiyet, sınıf ve diğer kategoriler için değerlendirilip hesaplanması yapılabilmekte ve ülkelerin sosyal yapılarının resmini ortaya koymaktadır. Ayrıca yaşam beklentisi değişkeniyle elde edilen değerlerin niteliği genellikle iyi olmamaktadır ve bu durumdan ötürü insani gelişme endeksi kullanılıp değerlendirildiğinde önemli problemlere sebebiyet verebilmektedir (Tüylüoğlu ve Karalı 2006: 57).

Uzun bir yaşamın göstergesi olan doğuştan beklenen yaşam beklentisi değişkeni, ülkede yaşayan bireylerin sağlıklı, iyi ve uzun bir yaşam sürmelerini belli bir noktaya kadar sunabilir. Yani insanların yaşadıkları zaman kesitinde sağlıklı bir hayat sürmelerinin uzun ömür göstergeleriyle direkt bir etkisi bulunmayabilir. Örnek olarak; bir insan ani ölüm gelmesinin dışında, çok iyi derecede sağlık şartlarının olduğu ortamda 20 yaşına kadar veya bundan daha az süre yaşayabilir veya sağlık koşullarının iyi olmadığı yerde 80 yaşına kadar yaşam sürebilir. Uzun bir yaşam için kaliteli ve sağlıklı bir yaşam süresi geçirmenin önemi görülmektedir. İnsani gelişmişlik endeksinin diğer iki unsuruna ulaşmak için sağlıklı, iyi ve uzun bir yaşam sağlamak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bireylerin karşılarına çıkan ve elde edilen fırsatlar için yaşam beklentisi göstergesi en önemli unsur olmaktadır (Günsoy 2005: 38).

Sağlık endeksi ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Günümüzde sağlık ve iktisadi gelişme ilişkisini inceleyip analiz etmek, beşeri kaynak ifadesinin öne çıkması ve ülkelerin yapmış oldukları toplam harcamaların içerisinde sağlık alanına yapılan yatırımların önemli ölçüde yer almasıyla daha da önemli olmaktadır (Tüylüoğlu ve Tekin 2009: 3). Ülkelerin sağlık seviyeleriyle ekonomik gelişmişlikleri arasında karşılıklı etkileşim bulunmaktadır. Yani sağlık alanı yatırımlarıyla sağlık seviyesinin iyileştirilip yükseltilmesi

durumunda bazı ekonomik faydalar da sağlamaktadır. Tablo 1.2’de sağlanan faydalar yer almaktadır.

Tablo 1.2. Ülkelerin Sağlık Seviyesini İyileştiren Yatırımların Sağladığı Yararlar

Faydanın Tanımı	Faydanın Türü	Faydanın Ekonomik Etkisi
-Hastalıkların sebebiyet verdiği erken ölüm sayısının azaltılması	-Emek-saat olarak salt yükseliş	-Emek saat arzında miktarsal artış
- Nüfus içinde hastaların ve sakatların sayısını düşürmek	-Emek-saat olarak göreceli yükseliş	-Emek-saat başına ürünlerde kalite bakımından artış
-Verimliliği azaltan güçsüzlük ve halsizliğin azaltılması	-Emek-saat başına üretkenlik kapasitesi artışı	

Kaynak: Güler Günsoy, İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, s.40

Tablo 1’ de ülkelerin sağlık alanında yaptığı her bir iyileştirme, insanların etkinliklerini ve verimliliklerini ve gelir durumlarına etki etmekte ve bununla beraber parasal olarak yarar sağladığı görülmektedir. Yine sağlık seviyesinin iyileştirilmesi, insanların uzun, sağlıklı ve kaliteli bir hayat sürme amacına ulaşmasını sağlarken aynı zamanda iktisadi gelişmeyede direkt etkisi bulunmaktadır. Sağlık alanının iyileştirilmesinin sağlanabilmesi amacıyla sağlık hizmetlerinin amaca uygun ve iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi durumunda iktisadi faydalarda artış sağlanacak, yaşam beklentisinde iyileşme sağlandığı gibi kişi başına milli gelirde de artış yaşanacak, bundan iktisadi gelişme ve iktisadi büyüme pozitif yönlü olarak etkilenecektir. Sağlık hizmetleriyle iktisadi gelişme arasındaki karşılıklı etkileşim kapsamında, kalkınma ile sağlık ve eğitim seviyesinde yükselme sağlanırken, bunun yanında bu niteliklerde olan insanların da kalkınmışlıkta önemli bir girdiyi oluşturduğu görülmektedir (Günsoy 2005: 40).

1.5.2. Bilgi / Eğitim: Okullaşma Oranı

Kendi içinde kıymetli bir formasyon ve insanların hayat boyu tatmininin en temel kaynağı olan eğitim, birçok insani yetilerin gelişip hayata geçirilmesinin

merkezinde bulunmakta olup dezavantajlı konum ve eşitsizlikler karşısında mücadele vermenin en ‘üretken faaliyet’ alanı olmaktadır. Bu nedendir ki eğitim hakkı ‘hayatı onurlu bir şekilde yaşamının’ ve (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden alıntı yapılırsa) ‘insanın kişiliğinin tam manasıyla gelişmesi’ için temel bir unsurdur. Unnikrishnan’ ise eğitimi ‘Eğitim hakkı yaşam hakkından gelir ve bireyin onuruyla doğrudan ilişkilidir’ şeklinde ifade etmektedir (Nussbaum 2018: 170-171).

Eğitim olgusu bir toplumun beşeri sermayesi ve kalkınması üzerinde önemli bir role sahiptir ve eğitim seviyesinin ölçülmesi için bazı ölçütler ön planda bulunmaktadır. Ülkelerin eğitim seviyelerinin durumunu belirlemek amacıyla okuryazarlık oranı, okullaşma oranı, eğitim ve öğretime ayrılan pay, kurumlarda yer alan teknik eleman, öğretmen ve öğrenci sayısı gibi ölçütler kullanılmaktadır (Yılmaz ve Danışoğlu 2017: 127).

Kalkınmışlık seviyesi endeksi olan İnsani Gelişmişlik Endeksi’nin elde edilmesinde sosyal kriter olan ve bireylerin bilgiye ulaşabilme durumlarını ifade eden kavram eğitim endeksidir. (Zeyrek 2015: 27). Bireylerin sağlık ve kişisel özgürlük haklarının yanında beşeri tüm kalkınma çabalarının temelinde olan refah unsurunun en önemli koşullarından biri olan eğitim düzeyi; insani kalkınmanın temellerinin kurulduğu önemli bir parametredir (Türkoğlu 2009: 5-6).

İkinci kilit bileşen olan bilgi-okuryazarlık rakamları, eğitime erişimin özellikle de modern toplumdaki üretken yaşam için gerekli kaliteli eğitimin kaba bir yansımasıdır. Ancak okuryazarlık, bir insanın öğrenme ve bilgi oluşturmadaki ilk adımındır, bu nedenle okuryazarlık rakamları, insani gelişmenin ölçümünde esastır. Daha çeşitli göstergelerde, yüksek eğitim çıktılarına da önem verilmelidir. Fakat temel insani gelişim için okuryazarlık en önemli unsur olmaktadır (HDR 1990: 12). 1990 yılında İnsani gelişmişlik endeksinin eğitim olgusu için dikkate alınan değişkenler daha sonraki dönemlerde zaman zaman değişiklik yaşamış ve bilgi/ eğitim unsuru okullaşma oranlarıyla ölçülmeye başlanmıştır (Yıldız 2015: 48).

İGE’ nde eğitim seviyesinin ölçülmesinde iki değişken kullanılmaktadır. İlki; 25 yaş ve üstü bireylerin yaşamları süresince almış oldukları eğitim yıllarının ortalaması olarak ifade edilen yetişkin eğitimi ortalama yılı, ikincisi; yaş olgusunun dikkate alındığı okul kayıt oranlarının mevcut olması durumunda eğitim yaşı gelmiş

olan bir çocuğun öğrenim yaşamının toplam yıl sayısını ifade eden, okul çağı gelmiş çocukların beklenen okullaşma yılı göstergeleriyle hesaplaması yapılmaktadır (Koç 2013: 246).

2000-2009 yılları arasında endeksin ölçümünde okuma-yazma oranı üçte iki, okullaşma oranı ise üçte bir ağılığa sahip olurken, 2010 yılında ortalama okullaşma $\frac{1}{2}$ beklenen okullaşma $\frac{1}{2}$ 2011 yılı için ise beklenen eğitim süresi 18 yıla çıkarılmıştır (Arıkan 2017: 24). 2014 yılı İGR raporunda yapılan değişiklikle beklenen eğitim süresi (yıl) 18, ortalama eğitim süresi (yıl) 15 olmuştur (Yıldız 2015: 59).

Eğitim alanında elde edilen başarının yalnızca büyüklük dağılımı olarak görülmesinin yanı sıra bu başarının gruplar arası farklılıklarının da dikkate alınması bazı avantajlar getirmektedir. Eğitim başarısı açısından cinsiyetler arasındaki farklılıklar hem kadın-erkek arasındaki eşitsizlik sorunu için, hem de kadın ve erkeğin beraber ve sosyal açıdan iyi bir hayat yaşamasını etkileyen kadın eğitimi için pozitif fayda sağlaması bakımından önemlilik arz etmektedir (Tüylüoğlu ve Karalı 2006: 58).

Beşeri sermayelerin beceri ve üretkenlik kapasitelerini artırma amacıyla işgücü etkinliği ve verimliliğini yükselterek iktisadi gelişmeyi artırıp, iktisadi gelişmede milli gelirdeki artışla sağlık, sosyal ve eğitim alanında yapılan harcamaları yükselten eğitim olgusunun insani gelişmeyi olumlu olarak katkı sağladığı ve üst düzeye ulaştırdığı görüşü hüküm kazanmıştır. Eğitim ve beşeri sermaye ilişkisi insani boyutun yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel boyutu da kapsayarak önemli ve güçlü bir kalkınma etkisi oluşturmaktadır. Bireylerin beceri, yetenek ve düşünce kabiliyetleri eğitim seviyelerinin artmasıyla oluşan iktisadi ve kültürel ortam, yaratıcılık ve yenilik olarak ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Beşeri sermaye adına yapılacak yatırımlar, sosyal ve yapısal değişimdeki artışı hızlandırmasının yanı sıra üretim düzeyinin yükseltilmesinde de önemli yönde etkileri bulunmaktadır (Çolak 2010: 114).

İlerleyen bilgi ve teknolojik gelişmeler ile daha da karmaşıklaşan siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkiler nedeniyle insanların okur-yazarlıktan ziyade daha ileri seviyede eğitim almalarını gerektirmektedir. Gelir ve gelir dağılımı ile eğitim

arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Ülkenin genel eğitim seviyesinin yüksek olmasıyla eğitimin, siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda itici bir güç yapmaktadır. Eğitim düzeyinin yüksek olmasının toplum ve birey üzerine olan etkileri Tablo 1.3 deki gibidir (İlem 2010: 13-14).

Tablo 1.3. Sosyo-Ekonomik Açıdan Eğitimin Toplum ve Birey Üzerine Olan Etkileri

Toplumsal		Kişisel
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> -Vergi gelirlerindeki artış - Üretkenlikteki artış -Tüketimdeki artış -İşgücü esnekliğinin artışı -Devletten beklenen mali desteğin azalması 	<ul style="list-style-type: none"> -Yüksek kazanç düzeyi -İş bulmada kolaylık -Yatırımda artış -Daha iyi çalışma koşulları -Kişisel/Mesleki hareketlilik
Sosyal	<ul style="list-style-type: none"> -Suç oranındaki azalma -Bağış ve topluma hizmette artış -Vatandaşlık bilincinin gelişmesi -Sosyal kenetlenme -Teknolojiye uyum sağlama ve kullanma becerisinin gelişimi 	<ul style="list-style-type: none"> -Daha sağlıklı ve uzun yaşam -Çocuklar için daha iyi yaşam koşulları -Müşteri olarak daha iyi karar verebilme -Kişisel statünün yükselmesi -Daha fazla hobi ve boş zaman aktiviteleri

Kaynak: Derya İlem, 'Çanakkale'de İnsani Kalkınma Düzeyinin Araştırılması', İşaret Yayınları, 2010 s.14

1.5.3. Yaşam Standardı: Kişi Başına Milli Gelir Düzeyi

Gelir kavramı, bireylerin iyi ve kaliteli ortalama bir ömür geçirmeleri için gerek duyulan kaynaklara ve temel mal ve hizmetlere ulaşmak istenen bir araç olarak tanımlanmaktadır (Türkoğlu 2009: 6). Bir başka ifadeyle; kalkınmışlık seviyesinin tespit edilmesinde ekonomik kriter olan yaşam standardı unsuru tatminkar ve kaliteli bir yaşam için gerekli olan kaynaklara erişme olarak ifade edilmektedir (Karabulut ve diğ. 2009: 4).

Bir toplumun refahı ve yoksulluğu parasal ve parasal olmayan parametrelerle bağlantı içindedir. Yani; bir bireyin daha iyi gelir ya da tüketim bütçesine sahip

olmasıyla kendisinin birtakım parasal ve para dışı durumlarının geliştirilebileceği söylenilebilir. Bundan dolayı insani gelişme endeksi, sosyo-ekonomik hayatın üç önemli alanını içine almaya ve bireylerin refahı için iktisadi tercihlerin farklı boyutlarını dikkate almaya çalışır. Bu boyutlardan biride gelir unsurudur ve gelir bireylerin kaliteli ve düzgün bir yaşama sahip olmaları için gerek duyulan kaynaklara ulaşımını belirtmektedir (Yıldız 2015: 49).

İnsani gelişmişliğin son unsuru olarak düzgün ve kaliteli bir ömür için gerekli olan kaynakları kontrol etmek ve yönetmek, ölçülmesi güç olan bir unsurdur. Arazi, gelir, kredi vb. kaynakların verilerine ulaşımın zor olmasından dolayı gelir göstergeleri dikkate alınmaktadır. Ülkelerin gelirleriyle ilgili kapsamlı bilgiler veren, genellikle erişimi kolay olan gösterge kişi başına gelirdir. Fakat ülkelerin karşılaştırılmasında nominal kişi başına gelir verilerinin dikkate alınması, ticari olmayan mal ve hizmetlerden, döviz kurundaki dengesizliklerden, vergilerden ve tarifelerden kaynaklanan bozulmalardan dolayı kullanışlı olmamaktadır. Bununla birlikte bu türden veriler, mal ve hizmetlerle ilgili alım gücünün tahminini ve daha iyi ve düzgün bir yaşam standardı için kaynaklar üzerindeki kontrolü daha doğru bir şekilde ifade eden satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir unsuru kullanılarak geliştirilmiştir (HDR 1990: 12).

2010 yılı raporuyla değiştirilen ölçütlere göre gelir daha önceki hesaplamalarda satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış olan kişi başı GSYH (ABD Doları) şeklinde ölçülürken, kişi başına Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) (SGP, ABD Doları) şeklinde ölçülmüştür. Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) kavramı, bir ülke vatandaşlarının verilen bir yıl için üretmiş oldukları toplam mal ve hizmetlerin belirli bir para birimi karşılığındaki değerlerinin toplamı olarak ifade edilmektedir. GSYH yerine GSMG' in tercih edilmesinin en önemli sebebi olarak, GSYH' nin ülkelerin harcanabilir gelirini yansıtmaması ve iktisadi bir çıktı olması gösterilmektedir (Şeker 2011: 7-8).

1990 yılında maksimum değer olarak 40.000\$, minimum değer olarak ise 100\$ şeklinde yaşam standardı hesaplaması yapılmaktayken 2014 yılı minimum değer 100\$ maksimum gelir 75.000\$ şeklinde değiştirilmiştir (Yıldız 2015: 59).

1.6. İnsani Gelişme Endeksi Ve Geliştirilen Bileşik Endeksler

İnsani gelişme endeksi, insan gelişmesinin 3 temel boyutunu birleştirip hesaplamaktadır. Bu boyutlardan doğušta beklenen yaşam süresi; uzun ve sağlıklı bir ömür sürmeyi, beklenen öğrenim süresi ve ortalama öğrenim süresi; bilgi edinmeyi, kişi başına gayri safi milli gelir ise insana layık olan yaşam standardına ulaşabilmeyi yansıtmaktadır.

İnsani gelişmenin daha doğru ve kapsamlı bir şekilde ölçülebilmesi amacıyla, İnsani Gelişme Raporu geliştirilen bileşik endeks göstergeleri sunmaktadır. Bu göstergeler: (HDR 2016: 3).

- ✓ Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE: İnsani Gelişme Endeksinde (İGE), eşitsizliğin büyüklük durumuna göre aşağı yöne doğru düzeltmeler uygular.
- ✓ Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi: Toplumdaki bireyleri kadın ve erkek olarak ayırıp kadın ve erkeklerin insani gelişmişlik endeks verilerinin karşılaştırmasını yapmaktadır.
- ✓ Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi: Kadınların güçlenmesini vurgulamaktadır.
- ✓ Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi: Yoksulluğun gelir dışındaki unsurlarını ölçmektedir.

1.6.1. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi

Gelişme, bireylerin alternatiflerini genişletmekse, bireylerin fırsatlara eşit bir şekilde erişebilmeleri gerekmektedir. Eşitliksiz gelişme, bir toplumdaki birçok insanın seçimlerinin kısıtlanması demektir. Eşitlik unsuru insani gelişme paradigmasının merkezinde yatan güçlü bir kavram ve insani gelişmenin merkezi bir prensibi olarak iyi bir şekilde korunmaktadır (Mahbub ul Haq 1995: 17).

İlk kez 2010 yılı İnsani Gelişme Raporunda yayımlanan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksinin altyapısını, Alkire ve Foster' ın (2010) , Designing the Inequality-Adjusted Human Development Index adında yapmış oldukları çalışmalarında toplam nüfus içerisinde, insani gelişmenin her bir boyutunda var olan bölüşümün eşitsizliğe uyarlanmış şeklini dikkate alarak geliştirilen endeks oluşturmuştur (Doğan ve Tatlı 2014: 115).

İnsani gelişme üzerinde eşitsizliğin nasıl bir etkisinin olduğunu belirlemek amacıyla Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi oluşturulmuştur (Yıldız 2015: 50). Bununla beraber İGR' nda eşitsizlik durumunun yer almaması ve insani gelişme endeksi de diğer ortalamaya göre yapılan hesaplama yöntemleri gibi ülke içerisinde ortaya çıkan, insani gelişmişlik alanındaki eşitsizlikleri gizlemesi nedeniyle, eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks ölçümüne gerek duyulmuştur. EUİGE, toplum nüfusu kapsayan insani gelişmişlik içerisinde ele alınan tüm boyut bölüşümlerinin, eşitsizliğe uyarlanmış şeklinin dikkate alınması olarak ifade edilmektedir (Fırat ve Aydın 2015: 67; Doğan ve Tatlı 2014: 115; UNDP Turkey 2016: 4).

İnsani gelişmeyi eşitsizlik düzeyine indirgeyerek hesaplayan bu endeks, bir ülkenin yalnızca eğitim, sağlık ve gelirin ortalama değerlerini dikkate almamakta, aynı zamanda eşitsizlik düzeyini her bir boyut için tespit etmekte ve elde edilen değerlerin ülke nüfusunda nasıl bir dağılım sergilediğini göstermektedir. EUİGE, bir ülkede eşitsizlik arttığında İGE değerinin altına düşmektedir. İnsani kalkınma bakımından EUİGE değeri ile İGE değeri arasındaki fark yüzde olarak gösterilmekte ve eşitsizliğe dayalı insani gelişmede bulunan kaybı ifade etmektedir. Buna örnek olarak; 2015 yılında UNDP (2016) raporundaki verilere göre ülkemizin İGE değeri 0.767 olup, EUİGE değeri 0.645 şeklindedir. İnsani gelişme endeks değeriyle Eşitsizliğe uyarlanmış endeks değeri arasındaki fark % 15.9 çıkmakta ve buda ülkemizin eşitsizliğe dayalı insani gelişme kaybının % 15.9 olduğunu göstermektedir. Çoğunlukla eşitsizlik oranı, insani gelişme oranı düşük olan ülkelerde daha yüksek bundan dolayı da eşitsizliğe dayalı insani gelişme kaybı daha fazla olmaktadır. İnsani gelişme kaybı, insani gelişme seviyesi çok yüksek olan ülkelerde %11.1, yüksek olan ülkelerde %20.0, orta olan ülkelerde %25.7, düşük olanlarda ise %32.3 şeklindedir. (Yıldırım ve Eker 2018: 510). Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi ile insani gelişme endeksi arasındaki fark 0 ise o ülkede yaşayan bireyler arasında eşitsizlik yok demektir.

1.6.2. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1995 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda cinsiyet kavramı üzerinde yoğunlaşmış ve refah göstergesi olarak

cinsiyete dayalı insani gelişme endeksi ve cinsiyet güçlendirme endeksi şeklinde iki endeks geliştirmiştir. TCDGE, bir ülkenin genel refah değerlendirmesini yaparken cinsiyet eşitsizliği etkenini dikkate almaktadır (Bardhan ve Klasen 1999: 985-986).

2010 İnsani Gelişme Raporun' dan 2014 İGR ye kadar dört bileşik insani gelişme endeksi olarak insani gelişme endeksi, eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi ve çok boyutlu yoksulluk endeksi hesaplanmıştır. 2010 yılından önceki İnsani Gelişme Raporlarında yer alan Cinsiyete Dayalı İnsani Gelişme Endeksi, 2014 yılındaki İGR' de tekrardan incelenip eklenmiştir (HDR 2014: 156).

İnsani kalkınma endeksinden bağımsız olarak değerlendirilemeyen cinsiyete dayalı insani gelişme endeksi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir ölçüsü değil, toplumsal cinsiyet farklılıkları bakımından düzenlenmiş insani gelişme endeksidir (Deniz ve Hobikoğlu 2012: 124). Toplumsal cinsiyete dayalı gelişme endeksinin amacı, ülkeleri hem gelişim düzeyine hem de cinsiyet eşitliği konusundaki göreceli puanlarına göre sıralamaktır. Ve bu endeks insani gelişmenin üç boyutu kullanılarak hesaplanmaktadır (Dijkstra ve Hanmer 2000: 41).

Cinsiyete dayalı insani gelişme endeksi, kadın ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanmakta ve insani kalkınmanın üç temel boyutunda meydana gelen cinsiyetler arasındaki farklılıkları ölçmektedir. Cinsiyete dayalı insani gelişme endeksinde; insani gelişme endeksinde kullanılan endeksler, cinsiyet eşitsizlikleri açısından değerlendirilmektedir. Bu endekste uzun ve sağlıklı yaşam, yaşam standardı ve bilgiye erişim/ eğitim olmak üzere üç gösterge yer almaktadır. Uzun ve sağlıklı yaşam için alt gösterge yaşam beklentisi, bilgiye erişim-eğitim göstergesi için ortalama ve beklenen eğitim süresi, yaşam standardı göstergesi olarak da satın alma gücüne dayalı kişi başına düşen gayri safi milli hasıla endeksi oluşturulmuştur. Eğitim, yaşam beklentisi ve satın alma gücüne dayalı kişi başına gayri safi milli gelir endekslerini dikkate alarak kadın ve erkekler için ayrı ayrı insani kalkınma endeksleri elde edilmektedir. Buradan hareketle kadın ve erkeler için ayrı hesaplanan insani gelişmişlik endeksiyle toplumsal cinsiyete dayalı gelişme endeksi oluşturulmuştur (HDR 2007-2008: 358; Fırat ve Aydın 2015: 68; Yıldız 2015: 53; HDR 2014: 156; İlem 2010: 20-21; Yıldırım ve Eker 2018: 510).

Tablo 1.4. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi							
Uzun ve Sağlıklı Yaşam		Bilgiye erişim/eğitim				Yaşam Standardı	
Kadınlar için yaşam beklentisi	Erkekler için yaşam beklentisi	Kadınlar için beklenen eğitim süresi	Kadınlar için ortalama eğitim süresi	Erkekler için beklenen eğitim süresi	Erkekler için ortalama eğitim süresi	Kadın gayri safi milli gelir oranı	Erkek gayri safi milli gelir oranı
Eşit olarak dağıtılmış yaşam beklentisi endeksi		Eşit olarak dağıtılmış eğitim endeksi				Eşit olarak dağıtılmış GSMG endeksi	

Kaynak: (Yıldırım ve Eker, 2018) kaynağından esinlenerek oluşturulmuştur.

1.6.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Cinsiyet, biyolojik açıdan kadın ve erkeklerin fiziksel farklılıklarını belirten olgudur. Toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından belirlenen kadınlık ve erkeklik rolleri şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle; toplumsal cinsiyet toplumsal olarak şekillenen, kültürel anlamda farklılık teşkil eden ekonomik, sosyal ve siyasi faaliyetler ile temeli oluşturulan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet ayrımı sebebiyle erkek ve kadınların hayatlarının ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi alanlarında oluşan ayrımcılık ‘eşitsizlik’ olgusunu oluşturmuştur. Bununla beraber toplumsal eşitsizlik olgusunun temeli ideolojik, kültürel, ekonomik ve politik yapılara uzanmaktadır(Gök ve Durgun 2017: 21-22). Buradan hareketle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, insanların cinsiyet farklılığı sebebiyle hizmet alımında, avantajları elde etmede ve hizmet alımında ayrımcılık yapılması olarak ifade edilmektedir. Bunun gibi daha birçok alanda yapılan bu eşitsizlik en çok da gelir ve servet dağılımda belirgin hale gelmektedir (Yavuz 2016: 79). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusu, değişik şekillerde varlığını göstermekte olup dünyanın hemen hemen her yerinde ve her döneminde karşılaşılmış olan karşılaşılan önemli bir unsurdur (Sumbas 2015: 3).

Erkeklerin ve kadınların yeteneklerini ve işleyişini sağlarken her ikisinde de aynı paydada olmaları insani gelişme çerçevesindeki temel unsurlardandır. İşlevsel bir eşitlik elde etmek için kadınların ve erkeklerin toplumdaki statüsünün tanımlanması gerekmektedir. Biyolojik farklılıkları ve kadınların toplumsal olarak oluşturduğu dezavantajları nedeniyle, kadınlar topluluklar içinde marjinalleşmeye daha yatkın olmaktadır. Bu durum da toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusunu kullanmayı gerekli kılmaktadır. Kadınlar da toplumdaki diğer bireyler olarak eğitime ve ekonomik kaynaklara erişme hakkına sahiptir (Vahdatian 2018: 140).

Cinsiyete dayalı insani gelişme endeksi ile cinsiyet yetki ölçümlerini birleştiren, cinsiyet eşitsizliğinin yeni bir ölçümü olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi, ilk kez 2010 yılı insani gelişme raporlarında yer almıştır (Yıldız 2015: 52). Bu endeks kadın ve erkek arasındaki başarı düzeyinde oluşan eşitsizliklerin insani gelişmişlik bünyesinde tespit edilip, değerlendirilmesiyle elde edilen kayıp şeklinde ifade edilmektedir (Fırat ve Aydın 2015: 67).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi oluşturulurken WHO, UNICEF, UNFPA, MMEIG, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü, UIS, , KILM, ILO vb. gibi kamunun bilgisine sunulan uluslararası veri tabanları dikkate alınmaktadır. Buralardan sağlanan veriler hem işbirliği hem de güvenilirlik yaratmaktadır (Akman ve Al 2017: 96).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi, cinsiyete bağlı eşitsizlikleri üç farklı boyutta yansıtmaktadır. Bu üç farklı boyut; üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetler şeklindedir.(HDR 2018: 4)

- ✓ Üreme sağlığı: anne ölüm ve ergen doğurganlık oranlarıyla,
- ✓ Kadının güçlendirilmesi: parlamentoda yer alan kadın milletvekili koltuk sayısı ve her iki cinsiyetin orta öğrenime ve yüksek öğrenime devamlılığıyla,
- ✓ Ekonomik faaliyetler ise: ülkedeki kadın ve erkeklerin işgücü piyasasına katılım oranlarıyla ölçümü yapılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi, öncelikle üç boyut olan üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetlerin cinsiyet özelliğine göre geometrik ortalaması hesaplanır, kadın ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanan

değerlerin harmonik ortalaması alınarak endeks değeri bulunmaktadır (Fırat ve Aydın 2015: 68). 0 ile 1 değeri arasında endeks değeri değişkenlik göstermektedir. Endeks değerinin 0 çıkması Erkek ile kadının birbirine eşit olduğunu ifade ederken, değer 1 olması ise kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin en üst seviyesini ifade etmektedir. (Doğan ve Tatlı 2014: 116).

1.6.4. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

İnsani yoksulluk olgusu, UNDP tarafından 1997 yılında yayınlanan insani gelişme raporuyla ilk defa kullanılmış ve bu raporda insani yoksulluğu tespit etmek amacıyla insani yoksulluk endeksi geliştirilmiştir. İnsani yoksulluk olgusu, gelir yoksulluğu ile ilişkili olmasına rağmen yoksulluğun insani şekli olarak nitelendirilen yeterli beslenmeme, okur-yazarlık, yaşam süresinin kısalığı, anne ve çocuk sağlığının yeterli olmaması, engellenebilir hastalıklara yakalanmak şeklinde sayılan, insanlık için temel olan ihtiyaçlardan yoksun olma olarak ifade edilmektedir (Memiş 2014: 148-149). Yine insani yoksulluk unsuru, insani değerler için çok temel olan veya yaşanılabilir bir ömür için gerekli olan fırsat, alternatifler ve olanaklardan yoksun olma şeklinde ifade edilmektedir (Doğan ve Tatlı 2014: 118).

2010 yılında UNDP ve OPHI tarafında ortaya çıkarılan çok boyutlu yoksulluk endeksinin temel felsefesi ve önemi, tek boyutlu yoksulluğun olmadığı düşüncesine dayanmaktadır. Yani yoksulluğun sadece gelire bağlı olmadığı aynı zamanda bireylerin eğitim ve sağlık gibi insanlık için temel boyutlardan yoksun olması, yoksulluğun çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Hane halkı düzeyinde oluşan mahrumiyetleri, yoksunlukları ÇBYE üç boyutta ölçmektedir. Bu üç boyut insani gelişme endeksinin alt endeksleri olmaktadır. Yani; sağlık, eğitim ve yaşam standardı boyutları olarak hesaplamaktadır. Çoklu yoksunlukları ifade eden ve bu sebeple çok boyutlu olarak tanınan ÇBYE' nin önemi; yoksulluğu gelir ve maddi olarak tespit eden geleneksel metodolojiye karşın farklı durumlarını ele alması olmaktadır (<https://www.indianeconomy.net/> erişim tarihi: 18.01.2019).

ÇBYE, hane halkı tarafınca yapılan anketlerden elde edilen mikro verilerin kullanılmasıyla bireysel anlamda yoksunlukları tespit etmeyi amaçlamaktadır. ve eşitsizliğe uyarlanmış endeksten farklı olarak endeksi elde etmek için gerekli olan göstergeleri aynı anketten almaktadır. (HDR 2010: 221). Bu endekste her bir haneye

ait anketin sonucunda elde edilen değerin ortalaması hesaplanmakta ve daha sonrada yoksunluk değerleri tespit edilmektedir. Elde edilen değere göre her bir birey, yaşadığı yoksunluk durumuna göre yoksul ve yoksul olmayan şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. %33,3'lk bir değer eşik değer olarak ifade edilmektedir. Bir hane %33,3 veya bu değerden daha yüksek bir orana sahipse, bu hane ve içindeki her bir bireyde dâhil olmak üzere çok boyutlu yoksul grubunda yer almaktadır.. Yine yoksuluk değeri, eşik değer olarak ifade edilen % 33,3 ten düşük olup % 20 veya % 20' den fazlaysa, bu durumda hane halkı çok boyutlu yoksulluk seviyesine ulaşma tehdidi altında denilmektedir (Fırat ve Aydın 2015: 68-69). Bu endekisle, bireylerin temel insani ihtiyaçlarının temin edebilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel alandaki olanakların gerekliliğini vurgulamaktadır (Veenhoven ve Gökdemir 2014: 19).

Çok boyutlu yoksulluk endeksi eşzamanlı ve çeşitli olarak yaşanılan yoksulluğun bireylere nasıl yansıdığını belirlemek amacıyla gelirden hariç diğer boyutları da incelemektedir. Bu endekste 3 temel boyut (sağlık, eğitim ve yaşam standardı olmak üzere) ve 10 gösterge kullanılmaktadır.

Tablo 1.5. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin Boyutları

Yoksulluğun boyutları	Göstergeler	Evde yaşanan mahrumiyet	Ağırlık Oranları
Sağlık boyutu	Beslenme	Bir çocuk veya 70 yaşın altındaki bir yetişkinin yeterince beslenememesi	6/1
	Çocuk Ölümü	Ailede herhangi bir çocuğun anketten önceki beş yıllık zamanda ölmesi	6/1
Eğitim Boyutu	Okul yıl	6 yıllık eğitimini 10 yaş ve üzerinde olan hiçbir hane halkı tamamlamamıştır.	6/1
	Okula devam	8. sınıfı bitireceği yaşa kadar gelmiş ve okula gitmeyen herhangi bir okul çocuğu	6/1
Yaşam standardı	Pişirme yakıtı	Evde kullanılan gübre, odun, mangal kömürü ve kömür ile pişirilir	1/18
	Sanitasyon	Hane halkı temizlik tesisi iyileştirilmemiştir (SDG kurallarına göre) veya iyileştirilmiş fakat diğer hanelerle paylaşılmıştır.	1/18
	İçme suyu	İyileştirilmiş içme suyuna hanenin erişimi yoktur veya güvenli bir içme suyuna yürüyüşle 30dk mesafedeyse	1/18
	Elektrik	Evde elektrik yok	
	Konut	Çatı duvar ve zeminden en az biri için koruma malzemeleri yetersizdir ve bunlar doğal ve temel malzemelerden yapılmış ise	1/18
	Varlıklar	Radyo, telefon, TV, bilgisayar, hayvan arabası, buzdolabı, motosiklet ve araba veya kamyon olmak üzere sayılan bu varlıklardan hane halkı birden fazlasına sahip değilse	1/18

Kaynak: (<https://hdr.undp.org/en/2018-MPI>) Erişim tarihi: 02.02.2019

Tablodan da anlaşılacağı gibi çok boyutlu yoksunluk, bireylerin eğitim eksikliği, sağlıksız beslenme, kötü barınakları ve güvensiz ve sağlıksız su gibi yaşadıkları yoksunlukları ifade etmektedir. Bu yoksunluklar birçok yoksul insanın yaşadıkları deneyimleri ve karşılaştıkları engelleri yansıtmaktadır. ÇBYE, her bireyin eşzamanlı zorluklarının başlangıç noktası olarak bir profilini alır ve parasal olmayan yoksulluğu ölçmek için kullanılmaktadır. Amartya sen, farklı yoksulluk kaynakları arasındaki dezavantajların birleştirilmesinin yoksullukların anlaşılması ve kamu politikalarının yapılmasında kritik önem sağladığını söylemektedir (Global Multidimensional Poverty Index 2018: 1).

1.7. İnsani Gelişme Endeksini Hesaplama Yöntemi

İnsani gelişme endeksi, UNDP tarafından her yıl düzenli olarak İGR aracılığı ile yayınlanmaktadır. Bu endeksin hesaplanmasında üç boyut kullanılmaktadır. Bu boyutlar sağlık, eğitim ve yaşam standardı şeklindedir. 1990 ile 2010 yılı arasındaki süreçte insani gelişme endeksi ölçülmesinde ele alınan verilerde farklılık bulunmamasına karşın ölçüm yöntemlerinde zaman içinde değişiklikler yaşanmıştır.

1.7.1. 1990 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplaması

UNDP' nin 1990 yılı itibariyle yayınladığı İG raporlarına göre; insani gelişme endeksi temelde üç endekse göre hesaplanmaktadır. Doğumda beklenen yaşam süresi sağlık göstergesi olarak, yetişkin okur-yazarlık oranı eğitim göstergesiyle, kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla değeri ise gelir göstergesiyle ifade edilmektedir. Bu göstergelerin her biri için maksimum ve minimum değerler belirlenmektedir. Bunun sebebi ise bu 3 göstergenin 0-1 arasında değer alabilen birimsiz ölçeğe dönüştürmektir (Şeker 2011: 4).

Tablo 1.5: 1990 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Kriterleri

Endeksler	Endeks Göstergeleri	Min. Değer	Max. Değer
Sağlık	Doğumda beklenen yaşam süresi	41.8	78.4
Eğitim	Yetişkin okur-yazarlık oranı	12.3	100
Gelir	Satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış gelir (GSYİH, ABD \$ cinsinden) (log)	2.34	3.68

Kaynak: UNDP (United Nation Development Programme), Human Development Report 1990

1990 yılı İGR' de değerlendirilen ülkelere ait insani gelişme endeksini belirleyen değerlerin maksimum ve minimum olan değerleri o yıl hesaplanan İG endeksinin ölçülmesinde tüm ülkeler için baz değerler olarak dikkate alınmıştır (Şeker 2011: 4-5).

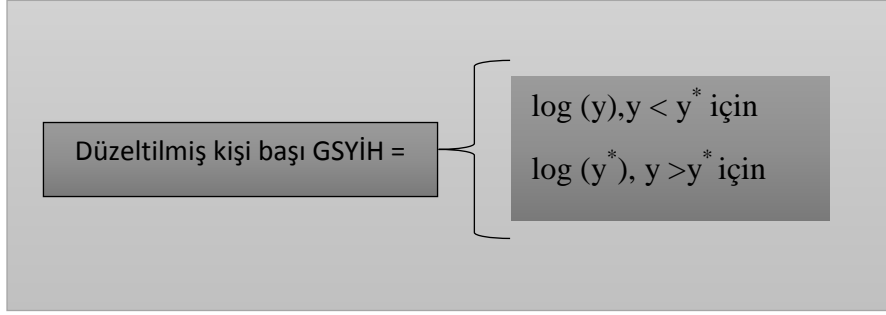
Belirlenen maksimum ve minimum değerlerle formül kullanılarak alt endeksler elde edilmiştir. Oluşturulan bu formül:

$$\text{boyut endeksi} = \frac{\text{maksimum değer} - \text{gerçek değer}}{\text{maksimum değer} - \text{minimum değer}}$$

Sağlık ve eğitim endeks ölçümünden bazı yönleriyle farklı olan gelir endeksinin ölçümünde; gelir düzeyi yüksek ülkelerin, sadece gelir boyutu sebebiyle insani gelişme endeksinin yüksek çıkmaması için, belirli bir gelirin üstünde olan ülkelere düzeltilmiş gayrisafi yurt içi hasıla değerleri uygulanmıştır. Buna göre:

y^* = belirlenen gelir seviyesini

y = ülkelere ait kişi başına gayri safi yurt içi hasılayı göstermektedir.

Hesaplanan düzeltilmiş kişi başına gayri safi yurt içi hasıla da diğer iki endeks gibi maksimum ve minimum değerler dikkate alınarak tek bir endeks şekline çevrilmektedir.

Alt endekslerin ort. = (yaşam beklentisi endeksi+ yetişkin okur-yazar oranı endeksi+ kişi başı GSYİH endeksi) / 3 şeklinde hesaplanmaktadır.

Bu 3 alt endeksin aritmetik ortalamasıyla elde edilen alt endeks ortalamasının 1 den çıkarılmasıyla insani gelişme endeksi tespit edilmektedir. Yani;

İnsani Gelişme Endeksi= 1- (alt endeks ortalaması)

1.7.2. 1991 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi

1991 yılında yayınlanan insani gelişme raporları, insani gelişme endeksi hesaplama yöntemine bazı değişiklikler getirmiştir. Bu değişiklikler; (Human Development Report 1991: 15).

✓ 1990 yılı eğitim endeksinde dikkate alınan unsur yalnızca yetişkin okur-yazar oranıyken, 1991 yılı raporuyla bireylerin okula devam etme süreleri de endeks hesaplamasına dâhil edilmiştir. Buna göre eğitim endeks hesaplaması:

Eğitim alt endeksi= $\frac{2}{3}$ * (yetişkin okur-yazarlık oranı)+ $\frac{1}{3}$ * (ortalama okullaşma yılı)

✓ İkinci değişiklik ise; 1990 yılında, ülkenin kişi başına düşen geliri yoksulluk sınırının üstünde olması durumunda o ülkenin insani gelişme endeksi değerinin yüksek çıkmaması için düzeltilmiş GSYH sınır ölçümünde o seneki yoksulluk sınırının logaritması alınarak GSYH değeri hesaplanmaktaydı. 1991 yılında yayınlanan raporda yapılan değişikliğe göre, ülkenin kişi başına düşen GSYH değeri ile yoksulluk sınırı arasındaki kat sayı ne kadarsa düzeltilmiş GSYH formülünde ona uygun olan formülü kullanmasıdır (Şeker 2011: 5).

Düzeltilmiş Kişi Başına GSYH=

$$y, \quad 0 < y < y^* \text{ için}$$

$$y^* + 2\sqrt{(y - y^*)}, \quad y^* < y < 2y^* \text{ için}$$

$$y^* + 2\sqrt{(y - y^*)} + 3\sqrt{(y - 2y^*)}, \quad 2y^* < y < 3y^* \text{ için}$$

$$y^* + 2\sqrt{(y - y^*)} + 3\sqrt{(y - 2y^*)} + \dots + n\sqrt{y - (n-1)y^*}, \quad (n-1)y^* < y < ny^* \text{ için}$$

1994 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporundaki değişiklik esasında, endeks ölçümünde dikkate alınan maksimum ve minimum değerler sabitlik kazanmıştır.

Tablo 1.6. 1994 Yılı İnsani Gelişme Endeksinde Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler

Endeksler	Göstergeler	Minimum değer	Maksimum değer
Sağlık	Yaşam Beklentisi	25	85
	Yetişkin okur-yazar oranı (%)	0	100
Eğitim	Ortalama okullaşma oranı (yıl)	0	15
Gelir	Satın alama gücüne dayalı Kişi başına gelir (ABD doları)	200\$	40.000\$

Kaynak: (UNDP HDR 1994: 92; Demir 2011: 5)

1994 yılı raporunda yapılan değişiklikle boyut endeksi ve İGE ölçümünde de farklılığa gidilmiştir.

Boyut endeks hesaplama formülü=
(gerçek değer – minumum değer) / (maksimum değer – minumum değer)

İnsani Gelişme Endeks hesaplama formülü =
(yaşam beklentisi alt endeksi+ kişi başına GSYH + eğitim alt endeksi) /3

1.7.4. 1995 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi

1995 yılı raporunda, insani gelişme endeksi hesaplamasında kullanılan değişkenler ve minumum ve maksimum değerler ile ilgili olmak üzere iki değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklerden ilki, ortalama eğitim yılı değişkeni üzerinedir. Ortalama eğitim yılını ölçmek için kullanılan formüllerin, hesaplamaların çok karmaşık olması ve bunu hesaplamak için çok fazla veriye gereksinim duyulmasından dolayı ortalama eğitim yılı değişkeninin yerine bütünleşik okullaşma oranı (ilk, orta ve yüksek öğrenim kayıt oranı) getirilmiştir. Yapılan diğer değişiklik ise; satın alma gücü paritesine uyarlanmış kişi başına GSYH' nin maksimum ve minumum değerlerinde yapılan değişikliklerdir. Buna göre 1994 yılında minumum gelir seviyesi olan değer 200\$ iken yapılan değişiklikle bu değer 100 dolara sabitlenmiştir. Bunun nedeni ise, farklı ülkeler için cinsiyete dayalı kalkınma endeksinin oluşturulmasında gözlemlenen kadın gelirinin asgari değerinin 100 dolar olmasıdır. Bundan dolayı gelir endeksi olarak minumum değer 100 dolara indirilmiştir (HDR 1995: 134).

Tablo 1.7. 1995 Alt Göstergelere Ait Minimum Ve Maksimum Değerler

Endeks	Gösterge	Minimum değer	Maksimum değer
Sağlık	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	25	85
Eğitim	Yetişkin okur-yazarlık (% olarak)	0	100
	Bütünleşik kayıt oranının (% olarak)	0	100
Gelir	Kişi başına gerçek GSYH (satın alma gücü paritesine uyarlanmış, ABD doları)	100	40.000

Kaynak: (HDR 1995: 134)

1.7.5. 1999 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi

1999 yılı İGE hesaplamasında yapılan değişiklik gelir alt endeksine yönelik olmaktadır. Bu yıldan önceki ölçümlerde düzeltilmiş GSYİH hesaplanmaktaydı. Yapılan düzenlemeyle bunun yerine bütün ülkeler için kişi başı GSYİH değerinin logaritmasının alınması şeklinde değişikliğe gidilmiş ve böylelikle de insani gelişme endeksine GSYİH'nin etkisi düşürülmüştür. GSYİH endeksi ölçme yöntemi değişikliği: (Şeker 2011: 6).

$$\text{Kişi başına GSYİH alt endeks ölçümü} = \frac{[\log(y) - \log(y_{min})]}{[\log(y_{max}) - \log(y_{min})]}$$

1.7.6. 2010 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi

2010 yılı insani gelişme raporunun yayınlanmasına kadar olan süreçte, insani gelişme endeksinin ölçülmesinde 1999 yılı formülleri kullanılmıştır. 1999 yılı ve öncesinde sağlık endeksiyle doğumda beklenen yaşam süresi göstergesi, gelir endeksiyle kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, eğitim endeksiyle de yetişkin okur-yazar oranı ve bütünleşik okullaşma oranı göstergesi kullanılmaktaydı. Buradan hareketle de insani gelişme endeksi bu üç alt endeksin hesaplanmasıyla ölçülmekteydi (Şeker 2011: 6).

2010 yılında yayınlanan raporla insani gelişme endeksi ölçümünde çeşitli değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler hem endeks ölçümünde dikkate alınan göstergelerde ve hem de kullanılan formüllerde yaşanmış fakat ele alınan üç boyutta değişiklik olmamıştır (Yıldız 2015:59).

Bu raporla eğitim, sağlık ve gelir boyutlarından eğitim ve gelirin hesaplanmasında kullanılan göstergelerde değişiklik yapılmıştır(Şeker 2011: 7).

✓ Eğitim boyutu; (1) yetişkin eğitiminin ortalama yılı, yani 25 yaş ve üzerinde olan bireylerin yaşam süresince aldıkları eğitim yılı ortalaması ve (2) okul çağına gelmiş çocukların beklenen okullaşma yılı şeklinde değiştirilmiştir. Bu ölçütlerin tercih edilme sebebi, insani gelişme endeksinde üst sırada bulunan ülkelerin okullaşma ve okur-yazarlık oranlarında oldukça yüksek düzeye erişmesi sebebiyle kullanılan bu göstergelerin ayırım yapmada yeterli olmamasıdır. Ülkeler arası karşılaştırmalarda yenilenen göstergelerin daha etkili olduğu ifade edilmiştir.

✓ Gelir boyutunda yapılan değişiklik ise, daha önce kullanılan satın alma gücüne uyarlanmış kişi başına GSYİH (\$) yerine satın alma gücüne uyarlanmış kişi başı gayri safi milli gelir (ABD \$) şeklindedir.

Tablo 1.8. 2010 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Ölçümünde Kullanılan Göstergeler ve Bu Göstergelere Ait Minimum ve Maksimum Değerler

Endeks	Gösterge	Minimum değ.	Maksimum değ.
Sağlık	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	20	83,2
Eğitim	Ortalama okullaşma yılı	0	13,2
	Beklenen okullaşma yılı	0	20,6
Yaşam standardı	Satın alma gücüne dayalı kişi başı gayri safi milli gelir (ABD doları)	163	108,211

Kaynak: UNDP 2010 Human Development Report Technical Notes

Sağlık, eğitim ve yaşam standardına ait maksimum ve minimum değerler dikkate alınıp 1994 yılında kullanılan formülle alt endeksler hesaplanmaktadır. Eğitim endeksi için iki gösterge vardır. Bu nedenle öncelikle iki ölçüte ait alt endeksler tespit edilmekte ve geometrik ortalaması hesaplanmaktadır. Daha sonra insani gelişme endeksini elde etmek için eğitim, yaşam standardı ve sağlık endekslerinin geometrik ortalaması alınmaktadır (Şeker 2011: 8).

1.7.7. 2014 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi

2014 yılında yayınlanan raporla insani gelişme endeks hesaplamasında kullanılan maksimum ve minimum değerlerde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler: (UNDP Human Development Report Technical Notes 2014: 2).

- ✓ Yaşam beklentisi endeksinin beklenen yaşam süresi göstergesi için minimum değer 20 yıl maksimum değer 85 yıl,
- ✓ Eğitim endeksinin beklenen eğitim süresi (yıl) için minimum değer 0, maksimum değer 18; ortalama eğitim süresi göstergesi için ise minimum değer 0, maksimum değer 15,
- ✓ Yaşam standardı endeksinin kişi başı GSMG (2011 yılına sabitlenmiş, satın alma gücü paritesine dayalı, \$) göstergesi için minimum değer 100, maksimum değer 75000, şeklinde ifade edilmektedir.

1.7.8. 2018 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi

2018 yılı raporuna göre bu yıl değişiklik yaşanmamış olup, 2014 yılı raporunun hesaplama yöntemi, göstergeleri ve minimum, maksimum değerleri bakımından farklılık göstermemektedir.

Tablo 1.9. 2018 Yılı İnsani Gelişme Endeksi Hesaplamasında Kullanılan Maksimum ve Minumum Değerler

Boyut	Gösterge	Minumum değ.	Maksimum değ.
Yaşam beklentisi	Beklenen yaşam süresi (yıl)	20	85
Bilgi	Ortalama eğitim yılı	0	15
	Beklenen eğitim yılı	0	18
Yaşam standardı	Kişi başına gayri safi milli gelir (2011 satın alma gücüne dayalı, \$)	100	75.000

Kaynak: UNDP 2018, Human Development Report Technical Notes

Beklenen yaşam süresinin, 21. yy da hiçbir ülkede 20 yılın altına inmemesi sebebiyle minumum değer olarak 20 yıl baz alınmıştır. Kişi başı GSMG için satın alma gücüne uyarlanmış uluslararası doların 2011 yılındaki değeri dikkate alınmaktadır. 2018 yılı raporuna göre kişi başı GSMG' in minumum değeri \$100 şeklindedir. Bunun sebebi olarak, asgari düzeye yakın olan ekonomilerdeki piyasa dışı üretim ve kayıt dışı gelirin dikkate alınmasıdır. Maksimum değer ise \$ 75000 dolar olarak sabitlenmiştir. Bunun nedeni olarak ise, Kahneman ve Deatonun yapmış olduğu çalışmada yıllık \$ 75000 üzerinde elde edilen gelirin refah ve insani gelişme üzerinde neredeyse hiçbir katkısının olmadığını göstermesi olarak ifade edilmektedir. Endeks hesaplamasına göre: (UNDP Human Development Report Technical Notes 2018: 2).

✓ Boyut endeksi, minumum ve maksimum değerler belirlendikten sonra hesaplanmaktadır.

$$Boyut\ endeksi = \frac{gerçek\ değ.-min.değ.}{max.değ.-min.değ.}$$

✓ Eğitim endeksinin hesaplamasında iki gösterge mevcut olduğu için ikisi için ayrı ayrı boyut endeks hesaplaması yapılarak her biri için aritmetik

ortalama hesaplanmaktadır. Daha sonra üç boyuta ait geometrik ortalama değeri bulunarak insani gelişme endeksi değerine ulaşılmaktadır.

$$\text{insani gelişme endeksi} = (I_{\text{sağlık}} \cdot I_{\text{eğitim}} \cdot I_{\text{gelir}})^{1/3}$$

şeklinde ölçülmektedir.

1.8. İnsani Gelişmişlik ile Finansal Gelişmişlik Arasındaki İlişki

Finansal gelişmişliğin insani gelişme üzerindeki etkisi ve insani gelişmişliğin finansal gelişme üzerindeki etkisi aşağıda verilen tablodaki gibidir.

Finansal Gelişmişliğin İnsani Gelişmişliğe Olan Etkisi

1)	Finansal kalkınma İnsani kalkınmanın temel boyutlarından kişi başı geliri yükselmektedir.
2)	Finansal kalkınma göstergesi olan gelir unsuru insanlara koşulları daha da iyileştirilmiş sağlık ve eğitim hizmeti alınmasını sağlamaktadır.

İnsani Gelişmişliğin Finansal Gelişmişliğe Olan Etkisi

1)	Finansal gelişmişliğin önemli unsurlarından tasarruf oluşumunu, İnsani gelişmenin boyutlarından biri olan gelir unsuru sağlamaktadır.
2)	Eğitilmiş işgücü, mali piyasaların gerekli gördüğü usta eleman gereksinimi karşılamaktadır.
3)	İyi bir şekilde eğitilmiş olan işgücü unsurları, mali teknoloji ve mali ürünlerin geliştirilmesine yarar sağlarlar.
4)	Mali hizmet yapısındaki kalitenin yükselmesini gelişmiş olan beşeri sermaye unsuru sağlamaktadır.
5)	İnsani gelişmişliğin temel boyutlarından olan uzun ömür ve sağlıklı yaşam unsuru, tasarruf algısının ve finansal okur-yazarlık unsurunun yükselmesini sağlamaktadır.

Kaynak: Zekai Şenol (2019) ‘Finansal Gelişim İle İnsani Gelişim Arasındaki İlişki: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği’ s. 343

1.9. İnsani Gelişme Endeksine Yönelik Eleştiriler

Bireylerin refah düzeylerini insani gelişme endeksi üç temel bileşenle ölçülmektedir. İnsanların refah durumlarını ölçmek amacıyla geliri dikkate alan yöntemlerden farklı olarak, daha çeşitli göstergeler kullanmakta olan insani gelişme endeksine ilişkin bazı eleştiriler söz konusu olmaktadır. Yapılan bu söz konusu eleştirilerden birisi, çok yüksek insani kalkınma endeks değerine sahip olan gelişmiş

ülkelerin birbirleriyle kıyaslanmasında insani kalkınmışlık endeksinin yeterli olmadığı şeklindedir. Bu durumun düzeltilmesi için zaman zaman insani gelişmişlik endeksine birtakım değişiklikler getirilmiştir (Yıldız 2015: 63).

İnsani gelişme endeks boyutlarından sağlık endeks ölçümünde dikkate alınan doğumda yaşam beklentisinin, gelişmişlik unsuru olarak tercih edilmesinde teorik bakımdan sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Gelişmişlik seviyesini ölçmek amacıyla yapılacak hesaplamalarda ilk tercih noktasının anlık ölçüm olduğunun ve endeks ile belirli bir yıl için ülkelerin, o yıl (anlık) ölçülen gelişmişlik seviyelerinin birbiriyle kıyaslanması nedeniyle statik bir kıyaslama amacı taşıdığına yönelik eleştiriler hakimdir. Doğumda yaşam beklentisi unsuru, hesaplamaların yapıldığı zamandaki ülke nüfusunun ortalama yaşam beklentisini göstermemekte olup yalnızca gelecek dönemdeki yetişkin duruma gelecek olan bireyler için bir tahmin formu oluşturmaktadır (Çiftçi 2008: 61).

UNDP' nin insani gelişme endeks ölçümünde dikkate aldığı yaşam beklentisi, okuryazarlık ve diğer göstergeler genellikle, tüm nüfus için basit bir aritmetik başarı ortalaması kullanılarak ölçülmekte ve dağılım kaygılarını göz ardı etme eğilimindedir. Kullanılan bu ortalama, farklı insan grupları arasında özellikle de kadın ve erkek arasındaki sistematik ve potansiyel alandaki büyük farklılıkları görmezden gelmektedir . (Anand ve Sen 1995: 3).

İnsani gelişme endeksine yapılan bir diğer eleştiri ise; endeksin gelir dağılımı adaletsizliği ve cinsiyet değişkenini dikkate almadığı fikrine dayanarak insani gelişmenin tam anlamıyla ölçülemediği yönündedir. Buna ek olarak insani kalkınmanın, insan hakları ve politik serbestlik derecesini hesaplayamayacağını ancak, iyi bir yaşamla gelir arasında var olan karmaşık ilişkiyi açıklayarak genel bilgiler verdiğini ifade etmiştir (<https://www.ogu.edu.tr/files/birimduyuru/23087b2f-c703-410e-96ea-800892f7d711/200972110230.doc>). Erişim tarihi: 05.02.2019

İnsani gelişme endeksi kendi bünyesinde meydana gelen birtakım eşitsizlikleri saklayabilmektedir. Örnek olarak kişi başı ortalama gelir verilebilir. Kişi başı ortalama gelirin en büyük eksilerinden biri, oluşan büyük eşitsizlikleri gizleme durumudur. Endeksin diğer göstergelerinden ortalama yaşam süresi ve okuma-yazma oranı da ortalama veriler kapsamındadır. Yine bu ortalama oranlar

zengin-fakir, kadın-erkek, şehir-kırsal alan, farklı etnik veya dini gruplar arasındaki büyük farklılıkları gizleyebilmektedir (Streeten 1994: 235).

Srinivasan, insani gelişme endeks bileşenlerine ait verilerin yeterli olmadığı ve zayıf kaldığı yönünde İGE' ne bazı eleştiriler de bulunmuştur. Gelişmekte olan birçok ülkenin GSYH verilerinde oluşan problemlerine dikkat çekerek bu problemlere ait ciddiyet ve niceliğin bir ülke içinde zaman içinde değişiklik gösterebilme ihtimalinin olduğunu ve bu problemlerin diğer ülkelerle yapılan kıyaslamalarda uygunluk göstermediğini belirtmektedir. Yine az gelişmiş ülkelerin büyük bir bölümünde 1980 yılı ve sonraki dönemin yeni ve kısmen güvenilir olan ortalama yaşam öngörüsüne ait verilerinin bulunmadığını ifade etmektedir. UNİCEF' inde bu anlamda 5 yaşın altında olan kayıpları (ölüm) göstermek amacıyla (1991 yılı için) ulusal kapsamda hesaplama yapılmayıp birtakım matematiksel işlemler kullanılması konusunda ortak fikirde olduğunu belirtmektedir (Srinivasan çev. Nartgün 1999: 313).

Yapılan eleştirilere bakılarak İG endeksi bir ülkeye ait insani gelişmişliğin tam anlamıyla görüntüsünü vermemektedir. Ancak bu sorunu düzeltmek için insani gelişme endeksine, insani gelişmişliğe ait diğer zengin ve önemli bazı göstergeler ilave edilerek endeks geliştirilmiştir. Geliştirilen bu göstergeler her yıl düzenli olarak yayınlanan insani gelişme raporlarında sunulmaktadır. Herhangi bir endeksten veya diğer göstergelerden daha donanımlı, önemli ve ayrıntılı olan insani gelişme unsurunu, yalnızca İGE' ye odaklamak yetersiz kalabilir ancak, diğer göstergeleri yansıtabilen tek bir endeks oluşturmakta mümkün değildir. Bu nedenle İGE tamamen önemsiz şekilde yorumlamak doğru olmamaktadır. İnsani kalkınma endeksi, iyi bir insan ömrü için gerekli olan temel kapasitelerin başarılmasının diğer avantajlara erişimde kolaylık sağlayacağı yaklaşımı sebebiyle üç boyutta ifade edilmektedir. Bu durum bir örnekle açıklanacak olursa; insani gelişmişlik endeksinin içinde insan hakları, siyasal ve toplumsal katılım ve ayrımcılık şeklinde unsurlar bulunmamasına karşın, insani gelişme endeksinde insani gelişmişlik adına önemli düzeyde başarılar elde edildiğinde bu unsurlara ulaşan kapı tüm insanlık için açılacağı şeklinde ifade edilmektedir (Tüylüoğlu ve Karalı 2006: 59).

İKİNCİ BÖLÜM

2. G 20 PLATFORMU VE G20 ÜLKELERİNİN BORSA ENDEKSLERİ

2.1. G20 Zirvesi

1999 yılında, o dönemki G7 maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarının kararıyla, ('Groups of Twenty') yirmilik grup olarak tanımlanan G 20 platformu oluşturulmuştur. G 20 zirvesinin oluşturulmasındaki amaç, küresel ortamdaki ekonomik sorunlara daha kalıcı ve iyileştirici çözümler getirmek olarak ifade edilebilir. Bunu da gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeleri bir araya getirerek sağlamayı amaçlamaktadır.

G 20 zirvesi 2008 dünya ekonomik krizi öncesine kadar yalnızca bakanların bir araya geldiği bir platformdu. 2008 yılından itibaren ise her yıl dünyanın en büyük devlet liderlerini bir araya getiren G 20 zirvesi, küresel ekonominin yanı sıra ticaret alanını ve bu alanın gelişimini de biçimlendirmektedir (<https://tr.euronews.com> erişim tarihi: 10.02.2019).

2.1.1. G 20 Nedir?

Uluslararası iktisadi istikrarın oluşturularak, teşvik edilmesi ve sürdürülebilir bir iktisadi yapının elde edilmesi amacıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında iktisadi politikalarda birlik sağlanması için oluşturulmuş olan bir platformdur. G 20 nin açılımı, 20 Maliye Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı Grubu şeklinde ifade edilmiştir (Altıntaş 2016: 11).

G 20 grubu 26 Eylül 1999 tarihinde kurulan ve küresel anlamda iktisadi büyüklüğün temelini oluşturan bir platformdur. G 20 grubu üyeleri: (Barutçu 2014: 31).

- Türkiye, İngiltere, Rusya, İtalya, Fransa, Almanya ülkeleri Avrupa kıtasından,
- Güney Kore, Endonezya, Çin, Suudi Arabistan, Japonya, Endonezya, Hindistan ülkeleri Asya Kıtasından,
- ABD, Meksika, Brezilya, Arjantin ve Kanada ülkeleri Amerika Kıtasından

- Güney Afrika ülkesi Afrika Kıtasından
- Avustralya ülkesi Okyanusya Kıtasından

olmak üzere 19 ülke ve Avrupa Birliğinden oluşmaktadır.

Gelişmiş ekonomiye sahip 9 ülke (G-8, Avustralya), yükselen piyasa ekonomisine sahip 10 ülke ve Avrupa Birliğini içinde barındıran G 20 platformu, yalnızca iktisadi büyüklüğü değil, bunun yanı sıra küresel ortamdaki etkinlik ve bölgesel anlamda güç sağlama gibi birtakım etkenler dikkate alınarak kurulmuş bir gruptur. Küresel ölçekte yüksek ekonomiye sahip ülkeler ile bölgesel bazda etkili iktisadi yapıya sahip ülkelerin bir araya gelmesiyle, G 20 grubu temsil etme niteliği oldukça yüksek, çok sesli ve önemli bir platform olmaktadır. Bu özellikleriyle G 20, finansal sistem ve uluslararası ekonominin yönetiminde en önemli ve etkin bir aktör konumuna ulaşmıştır (Kurnaz ve diğ. 2016: 348).

2.1.2. G 20 Açılım Grupları

Geniş ve farklı kesimlere ulaşabilmek G 20 grubunun temel amaçlarından biridir. Bunu sağlamak amacıyla 2009 yılı Toronto Zirvesinde çeşitli görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonrasında G 20 açılım grubu olarak ifade edilen beş ayrı çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu gruplar, İngilizce baş harfleriyle oluşturulmuş gruplar olup; iş anlamına gelen Business (B20) yi, sivil anlamına gelen Civil (C20) yi, emek anlamına gelen Labour (L20) yi düşünce anlamına gelen Think (T20) yi genç anlamına gelen Youth (Y20) yi temsil etmektedir. Bu gruplara 2015 yılında W 20 (women-kadın), 2016 yılında da S 20 (science-bilim) eklenmiştir (Yıldız 2017: 33-45; Altıntaş 2016: 15).

2.1.2.1. B 20 Açılım Grubu

B 20, İngilizce business kelimesinin baş harfiyle oluşturulmuş G 20 bünyesinde yer alan bir çalışma grubu olmakla birlikte iş dünyası ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

G 20 bünyesinde işverenler platformu olarak yer alan, İngilizce business kelimesinin baş harfiyle oluşturulan B 20 grubunun temeli, 2006 yılında BDI' nin öneri sunmasıyla başlayan G 8 zirvelerinden önce G 8 grubu ülkelerinin iş dünyası örgütlerinin toplanmasına dayanmaktadır (Ayan 2014: 49).

B 20 açılım grubu, G 20' nin iş kanadı kolunu temsil etmekte olup; dengeli, güçlü ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında önemli bir gücü olan özel sektörün rolünü yansıtmak maksadıyla oluşturulmuştur. G 20 platformu genelinde, iş liderlerini bir araya getiren B 20 grubu, ilk defa 2010 yılı Haziran ayında Kanada'nın G 20 dönem başkanlığını yaptığı sırada iş zirvesi şeklinde gerçekleştirilmiştir (<https://www.ikv.org.tr>). Erişim tarihi: 10.02.2019

2.1.2.2. C 20 Açılımı

İlk kez 2013 yılında G 20 grubunca resmi bir çalışma grubu olarak tanınan C 20 İngilizce civil kelimesinin baş harfiyle ifade edilmektedir. C 20 forumu (sivil toplum) ilk defa 2013 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu grubun amacı eşitsizlikleri engellemek, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak ve desteklemek olmaktadır. Bununla beraber C 20 çalışma grubunun dört temel önceliği mevcuttur. Bu öncelikler: (Yıldız 2017: 40-41).

- Yoksullukla mücadele etmek ve yönetim (vergi konuları dahil),
- Bireyler için temel olan sosyal hizmetlere ulaşım ve istihdam olgusunu da içine katan kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma (kobiler dâhil olmak üzere)
- Sosyal korumaya kadının erişimi ve kadın işgücü oluşturma konularını kapsayan cinsiyet eşitliği (cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik çalışma),
- Yenilenebilir enerji ile enerjiye ulaşım (enerji odaklı sürdürülebilirlik olarak sıralanmaktadır).

2.1.2.3. L 20 Açılım Grubu

Küresel çerçevede işçi örgütlerini bir çatı altında toplayan L 20 grubu, liderlerin iş görenlerin bakış açısı ile sorunları değerlendirmesini amaçlamaktadır. L 20 grubu, G 20'nin dönem başkanlığını yapan ülkenin işçi konfederasyonları ile ITUC ve Ekonomik Kalkınma ve Çalışma Örgütüne bağlı TUAC ile faaliyetlerini yürütmektedir (Ayan 2014: 51).

Labour 20 (emek 20) iş görenlerin haklarını temsil eden bir forumdur. Bu forumun temel öncelikleri ve çalışma konuları (özet olarak) (<https://www.ituc-csi.org>). Erişim tarihi 10.02.2019

- Gelir dağılımda adaletlilik,
 - Kadın istihdamını artırmaya yönelik tedbirler,
 - İş gören haklarını koruma ve saygı ,
 - Asgari ücret,
 - Kaliteli işler oluşturmak için yatırım elde etme,
 - Kaliteli ve iyi bir çıraklık eğitimi sağlamak ve çalışanların beceri ve yeteneklerinin yükseltilmesi,
 - Finansal piyasayı tekrardan düzenlemek,
 - Yeşil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kalkınma oluşturmak,
 - G 20 platformunu geçmiş ve gelecekte oluşacak taahhütlerinin uygulanma durumunu takip edilmesi,
- vb. şekilde sıralanmaktadır.

2.1.2.4. Y 20 Açılım Grubu

Uluslararası bir gençlik platformu olan Y 20, gençlerin talep, istek ve sorunlarının G 20 platformuna ulaşmasını sağlamak üzere oluşturulmuştur. Ve bu forum yılda bir kez düzenlenmektedir. Y 20 forumu, lider ruha sahip gençler tarafından küresel sorunların tartışılmasına ortam hazırlamak, farklı kültürleri anlamayı sağlamak ve gençler arasında uluslararası bir ağ geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Y 20 platformu, gençlerin sorunları, endişeleri ve çözüm önerilerini karar vericilere iletmelerini sağlayan önemli bir platformdur. Y 20 forumunda her ülke beş kişilik bir delegasyonla temsil edilmekte olup forum sonunda zirve bildirisini ifade edilen raporlar delegeler tarafından sunulur ve zirvenin sonunda bu rapor G 20 liderlerine aktarılmaktadır (<https://haberler.boun.edu.tr>). Erişim tarihi 10.02.2019

2.1.2.5. W 20 Açılım Grubu

2015 yılında Türkiye'nin G 20 zirvesi dönem başkanlığını yaptığı sırada kurulmuş bir açılım grubudur. Ülkemizin öncülüğünde kurulan W 20, kadınların ekonomik, sosyal ve politik alandaki varlığını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. W 20 zirvesi ilk kez 15-16 Ekim 2015 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. W 20 zirvesi, kadın istihdamının artırılması, kadınlara yeterli düzeyde sosyal koruma

sağlamakla birlikte çalışma şartlarının iyileştirilmesi, cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak vb. konular üzerinde çalışmalar yapmakta ve G 20' nin taahhütlerinin gerçekleştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır (<http://www.kagider.org>). Erişim tarihi 10.02.2019

2.1.2.6. T 20 Açılım Grubu

T 20, 2012 yılında G 20 nin dönem başkanlığını yapan Meksika öncülüğünde oluşturulmuş ve ilk T 20 zirvesi 2012 yılında Mexico Cityde yapılmıştır. Diğer çalışma gruplarından farklı bir yapıya sahip olan T 20 grubu tek bir konu üzerine görüş ve öneri getirmeyip, G 20' nin düşünce bankası olarak ifade edilmektedir. G 20 grubunun sürdürülebilir ve somut politika tedbirleri alması konusunda düşünceler üreten gruptur. G 20 çalışma gruplarına, bakanlar komitesine ve lider platformuna T 20 zirve sonuçları öneri şeklinde sunulmayıp politika seçenekleri olarak iletilmektedir (<http://www.t20turkey.org>). Erişim tarihi 10.02.2019

2.1.2.7. S 20 Açılım Grubu

S 20 açılım grubu, 2016 yılında G 20 nin dönem başkanlığını üstlenen Almanya tarafından kurulmuştur. İngilizce science kelimesinin baş harfiyle ifade edilen S 20 (bilim) de G 20 düzeyinde temsil edilme imkânı bulmuştur. Bununla birlikte G 20 bünyesi altında çalışma grubu sayısı 7'ye yükselmiştir (Yıldız 2017: 45).

2.2. G 20 Platformunun Tarihsel Gelişimi

1929 küresel ekonomik krizi ve bu krizin sonrasında oluşan II. Dünya Savaşının akabinde, iktisadi birlik ve barışı oluşturacak yeni bir küresel sistem yaratmak üzere bir araya gelen dünya liderleri Bretton Wodds sistemini kurmuşlardır. Böylelikle, ülkeler siyasi ve iktisadi anlamda kalıcı ve uzun vadeli çözüm oluşturma yönünde ilk adımı başlatmışlardır. 1971 yılında Bretton Woods yapısının çökmesi ve 1973 yılında da petrolde yaşanan kriz sebebiyle ülkeler yeni sistemler aramışlardır (Sarıçoban 2016: 110). Bu dönemde dünyada küreselleşme ve bölgeselleşme durumu gözlenmiştir. Bir diğer ifadeyle, ülkelerin politik, teknolojik ve ekonomik anlamda birbirleriyle olan bağlarını artırması ülkeler arasındaki işbirliği olgusunu yeniden körüklemiştir. Buna örnek olarak; küreselleşme kapsamındaki

işbirliğini IMF, World Bank, BM, GATT (WTO) şeklinde kuruluşlar simgelerken; bölgeselleşme kapsamındaki işbirliğini; NAFTA, EFTA ve Avrupa Birliği şeklindeki kuruluşlar simgelemektedir. Ancak ülkelerin geleceğine ve bu kuruluşlara yön veren temel güç, güçlü ekonomiye sahip ülkelerin kurdukları özel gruplardır. Bu özel gruplar 11 adet olup G 5, G 7, G 8, G 10, G 15, G 20, G 22, G 24, G 30, G 33, G 77 şeklindedir. Bunların içinden G 5, G 7, G 8, G 10 üyesi olan ülkeler dünyadaki en büyük endüstriye sahip ülkelerdir. Bu gruplarda yer alan ülkeler birçok açıdan benzerlik taşımaktadır (Şahin ve Hamarat 2002: 206).

2.2.1. G 5' ten G 8' e Yeni Oluşumlar

1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesi ve 1973 yılında petrol krizinin yaşanmasıyla, iktisadi ve finansal politikanın üst düzeyde ve iyi bir koordinasyonuna gerek duyulduğu anlaşıldı. Bu sebeple 25 Mart 1973' te Fransa, İngiltere, ABD ve Almanya maliye bakanları, Beyaz Saray Kütüphanesindeki ilk görüşmelerin yapıldığı yerin adını taşıyan Library Group' u bir araya gelerek kurdular. O yılın eylül ayında Japonya maliye bakanının da gruba katılmasıyla G 5 grubu kurulmuştur. Yapılan bu toplantıların ardından 1974 yılında, Fransa'nın Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing, ertesi yıl (1975) Rambouillette yapılacak olan zirveye ABD, İngiltere, Almanya, Japonya ve İtalya'yı davet etti ve böylece İtalya'nın da dâhil edilmesiyle G-6 Platformu oluşturulmuştur. 1976 yılında grup Kanada' nın da dâhil edilmesiyle 7 ye çıkarıldı ve G-7 olarak adlandırıldı. Rusya 1990'ların başında G 7 zirvelerinin oturumlarına katılmaya başlamış ve G 7 nin davet etmesiyle 1997 yılında Rusya da gruba resmen katılmıştır. Böylece grup 8 (G8) oluşmuştur. (Smith 2011: 4)

G 8 grubu üyeleri her yıl bir araya gelerek, sadece ekonomik ve finansal sorunlara odaklanmayıp, geniş bir yelpazeye odaklanarak iş, sosyal kalkınma, çevre, uluslararası ilişkiler, enerji, iç işleri ve adalet olgusu, ticaret ve terörizme kadar çeşitli konularla ilgili görüşmeler yaparak uluslararası krizlerle başa çıkmaya yönelik stratejiler ve politikalar geliştirmeye çalışmışlardır. G 8 grubu, dünya nüfusunun %14 ünü, GSYİH' nın ise üçte ikisini kapsamaktadır (Berberoğlu 2015: 2).

2.2.2. G 20 Platformunun Kuruluş Aşaması

Asya/ Latin Amerika mali krizlerinin yaşanmasından sonra G 7 maliye bakanlarının bir araya geldiği forumda alınan karar üzerine 1999 yılında G 20 grubu oluşturulmuştur. Eski Kanada başbakanı Paul Martin ve ABD Hazine Sekreteri Lawrence Summers bu grubun kurulması üzerinde etkili olan isimlerdir. Sadece G 8 ülkelerinin varlığının yeterli olmadığı, sistematik olarak önemli olan diğer ekonomik güce sahip ülkelerin katılımı olmadan finansal ve iktisadi problemlerin bertaraf edilemeyeceği düşüncesi üzerine G 20 platformu oluşturulmuştur (Hajnal 2014: 13).

G 20, 1990'ların sonunda oluşan Asya ekonomik krizi ve sonrasında yaşananların, özellikle de Singapur ve Kanada'daki bazı ulusların katılımını ve sözde ortaya çıkan güçlerin ekonomik gelişimini içeren karmaşık ama kısmen bilinen bir olay zincirinin sonucudur.

Ulusal liderlerden veya üye devletlerden oluşan G 20 grubu, resmi bir uluslararası örgüt değildir. G 20 üyeliğinin, resmi gereklilikleri olmamakla beraber ülkeler karar alma yetkisini gruba devretmemişlerdir. G 20 grubu üyeleri; Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Avustralya, Kanada, Meksika, İtalya, Rusya, Almanya, Fransa, Güney Kore, İngiltere, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Avrupa Birliğidir (Nurizadat 2017: 644-645).

1999' da Berlin de ilk zirvesi gerçekleştirilmiş olan G 20 grubu, dünyanın gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin devlet liderlerini ve Avrupa Birliği temsilcisini bir çatı altında toplayan uluslararası bir platformdur. Bu platform bünyesinde bulunan ülkeler dünya ticaretinin dörtte üçünü, gayrisafi gelirin, beşte dördünü, nüfusun ise üçte ikisini temsil etmektedirler (<https://www.bbc.com>). Erişim tarihi 10.02.2019

2.2.3. G 20 Platformunun Amacı, Hedefi, Misyonu

G 20, 1994 yılında çıkan Meksiko Peso krizi, 1997 yılındaki Asya krizi ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizi sonrasında Kanada ve ABD öncülüğünde 1999 yılında oluşturulan ve küresel anlamda güçlü ülkelerin merkez bankası başkanları ve maliye bakanlarını bir çatı altında toplayan bu forum, uluslararası iktisadi ve finansal sürdürülebilirliği sağlamak ve teşvik etmek adına bir tartışma platformu olmayı hedeflemek üzere kurulmuştur (Ayaz 2014: 7). Yine, oluşturulan bu grupta

Uluslararası iktisadi yönetimde yükselen piyasa ekonomilerine daha çok yer verilmesi amaçlanmaktadır.

G 20 forumu, finansal ve iktisadi gündemde oluşan birçok önemli noktaya ilişkin küresel birlik oluşturma amacıyla öncelikli bir sistem olma ve uluslararası alandaki problemlere çözüm üretme özelliği göstermektedir (Yıldız 2015: 69).

G 20 nin öncelikli hedefinde, Bretton Woods kuralları kapsamında sistematik öneme sahip olan ülkeler arasında çok çeşitli finansal ve iktisadi konularda gayri resmi diyalogu teşvik etme yer almaktadır. Aynı derecede önemli olan başka bir hedef ise, uluslararası çevrede istikrarlı ve sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlamak amacıyla G 20 Platformuna üye ülkeler arasında birlikte hareket etme olgusunu geliştirmek olmaktadır (Wouters ve Kerckhoven 2011: 8-9).

G 20 Liderler Zirvesi ilk kez 2008 dünya ekonomik krizinin yaşandığı yıl gerçekleştirilmiştir. G 20, oluşan bu küresel ekonomik krizi ortadan kaldırmak amacıyla çalışmalar yapmış ve krizi yönetme görevi üstlenmiştir (Cooper ve Thakur, 2013: 3).

2008 uluslararası ekonomik kriz sonrasında G 20 zirvesinde yapılan görüşmelerdeki konulara kriz ile ilgili olan temalarda dâhil edilmiş ve o yıl yapılan forumda kriz karşısında alınması gereken tedbirlerle ilgili birtakım görüşlerde bulunulup kararlar alınmıştır. 2008 yılı G 20 forumunda yer alan hedefler aşağıda belirtildiği gibidir (Altıntaş 2016: 15).

- ✓ İktisadi gelişme olgusunun desteklenmesi, uluslararası mali krizin ele alınması,
- ✓ Uluslararası krize neden olan etkenlere yönelik ortak bir konsept oluşturulması,
- ✓ Finansal piyasaların düzene konulması adına alınacak genel kurallar kapsamında anlaşma sağlamak,
- ✓ Oluşturulan genel kuralların yerine getirilebilmesi için hareket planının hazırlanması ve planın uygulanması,
- ✓ Serbest piyasa düzenine bağlı olmanın vurgulanması şeklinde olmaktadır.

2.2.4. G 20 Forumunun Yapısı

G 20 Platformu kendi içinde bazı yapılara yer vermekte olup bu yapılar hiyerarşik sıralamaya göre; (Yıldız 2017: 19).

- ✓ Liderler Zirvesi
- ✓ Şerpalar
- ✓ Bakanlar Toplantısı
- ✓ Çalışma Grupları

Şeklinde yer almaktadır.

2.2.4.1.Dönem Başkanlığı

G 20 forumunun daimi bir şekilde sekreteryası yoktur. G 20 grubu dönüşümlü bir başkanlık yapısıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. G 20 nin dönem başkanlığını yapacak olan ülke, geçici olarak sekreteriyalar belirlemektedir. Belirlenen sekreteriyaların görevi, toplantıların yönetilmesi ve grup çalışmalarının organizasyonu şeklindedir. Başkanlık çalışmaları, troyka adı verilen sistem ile gerçekleştirilmektedir. Bu sisteme göre, içinde olunan yıl ile bir önceki ve bir sonraki yılın dönem başkanlığını yapan ülkelerin oluşturmuş oldukları troyka ile yürütülmektedir (Şener 2017: 83; Alp 2014: 30; Choe 2010: 7).

2.2.4.2. Liderler zirvesi

2008 dünya ekonomik krizi öncesinde G 20 zirvesinde yer alan temsilciler, Merkez Bankası Başkanları ve yardımcıları, Bakanlar, Hazine Müsteşarları ve çalışma grubu şeklindeydi. İlk defa 2008 yılı Kasım ayı Washington’ da gerçekleştirilen foruma devlet liderlerinin de katılımıyla G 20 forumu, 2008 yılından bu yana liderler forumuna sahne olmaktadır (Altıntaş, 2016, s.11). Haziran 2019’da yapılacak olan G 20 Osaka zirvesi ile 14. Liderler zirvesi gerçekleştirilmiş olacaktır (<https://g20.org>). Erişim tarihi 12.02.2019

2.2.4.3. Şerpalar¹

G 20 grubu içerisinde önemli bir yapıya sahip olan Şerpalar, G 20 liderlerinin kişisel temsilcilerine verilen isimdir. G 20 grubunda yer alan bütün ülkelerin

¹ Şerpalar: G 20 platformunda yer alan ülke liderlerinin kişisel temsilciliğini üstlenen kişilere verilen isimdir.

Şerparaları G 20 zirvesinde ülkelerini ve liderlerini temsil etmekle görevli olup, birbirleriyle istişarelerde bulunur, G 20 zirvesinin gündemini oluşturur ve Liderler Zirvesine yönelik hazırlık sürecini yürütmekle sorumludurlar. Bu hazırlık süreci ayrıca, iş sektörü, düşünce kuruluşları ve sivil toplum grupları gibi Hükümet dışı paydaşlarla yapılan istişareleri de içermektedir (Hajnal 2014 39).

2.2.4.4. Bakanlar Toplantıları

G 20 grup üyelerinin Maliye Bakanları ile Merkez Bankası Başkanları, uluslararası mali istikrarın ve sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla yıllık olarak toplantı düzenlemektedir. Bakanlar düzeyinde yapılan bu toplantılar süreç içerisinde farklı türden bakanlıklarında bulunduğu toplantılar şeklinde oluşturulmaya başlanmıştır. Bu toplantılar aşağıda verildiği gibidir (Yıldız 2017: 23-24).

- Çalışma Bakanları Toplantısı ile yeterli düzeyde iş imkânlarının oluşturulması, işgücünün artırılması ve saygın olan işlerin bireylere teşvik edilmesi gibi birtakım konularda fikir alışverişi yapılmaktadır. G 20 Çalışma ve İstihdam Bakanları 2010 yılında Washington’ da ilk kez bir araya gelmişlerdir.

- Ticaret Bakanları düzeyinde yapılmakta olan Ticaret Bakanları Toplantısında; G 20 çerçevesinde ticari anlamda yatırım sistemlerinin yaratılması, kapsayıcı GVC’ ye hız kazandırılması gerektiği ve çok boyutlu ticari yapı desteklemesi gibi temalar görüşülmektedir. Bu toplantılar, Avustralya, Çin, Meksika ve Türkiye’nin G 20 Dönem Başkanlığı’nı yaptığı zamanda düzenlenmiştir. G 20 üyelerinin yanı sıra davetli olan misafir ülkeler ile birlikte IMF, WTO ve World Bank gibi kuruluşlardan birçok temsilci de bu foruma katılmaktadır.

- Tarım Bakanları Toplantısı: Bu toplantı ilk kez G 20nin dönem başkanlığını yapan Fransa’nın Cannes zirvesinde ikincisi Türkiye’de üçüncüsü de Çin’de gerçekleştirilmiştir. Türkiye’ de gerçekleştirilen toplantıda ‘Sürdürülebilir Gıda Sistemlerinin Tesisi Kapsamında Gıda İsrafı Ve Kayıpları’ konusu üzerine çeşitli değerlendirmeler ve yorumlar yapılmıştır.

- Turizm Bakanları Toplantısı, ilk kez 2010 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu forumlarda, G 20 ülkelerinin arasındaki turizm alanındaki birlik olgusunu geliştirmek için vizede kolaylık sağlama ve turizm alanındaki yatırımlarda işbirliği oluşturma gibi birçok konu üzerine toplantılar düzenlenmektedir.

- Enerji Bakanları Toplantısı, G 20 grubu kapsamında ilk defa Türkiye'nin G 20 dönem başkanlığını yaptığı dönemde gerçekleştirilmiştir. Yapılan forumda, var olan piyasa şartlarında enerji alanına yatırım, tüm insanlar için enerjiye ulaşım, yenilenebilir enerji kaynakları ve verimliliği gibi temalar görüşülmüştür.

2.2.4.5. Çalışma Grupları

G 20 içerisinde faaliyetlerin daha iyi ve etkili bir şekilde sürdürülmesi amacıyla bazı çalışma grupları düzenlenmiştir. (Yıldız 2015: 70-71).

- ✓ Çerçeve çalışma grubu,
- ✓ Yatırım ve alt yapı çalışma grubu,
- ✓ Kalkınma çalışma grubu,
- ✓ İstihdam çalışma grubu,
- ✓ Enerji sürdürülebilirliği çalışma grubu,
- ✓ Yolsuzlukla mücadele çalışma grubu.

2.2.5. G 20'nin Gündemi, İşleyişi, Etkinliği, Toplantıları

G 20 evrensel bir üyeliğe dayanmayı arzu etmeyen, kendi kendini atayan bir gruptur. G 20'nin üyelik seçiminde net bir kriter seti bulunmamakla beraber, G 20 nin kurucuları üye ülkelerin uluslararası ekonomi için sistematik olarak önemli olması ve uluslararası iktisadi ve finansal istikrar açısından katkı sağlama kabiliyetine sahip olmaları görüşündeydi. Yine oluşturulan bu grubun diğer önemli özelliği, 'grup büyüklüğünün, üye ülkeler arasında açık ve net bir tartışmaya izin verecek kadar küçük olması gerektiği', ülkelerin arasındaki çalışma ilişkisinin gelişmesine ve güven düzeyinin yükseltilmesini sağlayacağı şeklindedir (Choe 2010: 6). G 20 grubu 1999 yılında Berlin'deki görüşmeye davet edilen ülkelerdir ve 1999 yılından bu yana bu gruba dâhil edilen veya gruptan ayrılan hiçbir ülke yoktur (Sarıçoban 2016: 112).

Dünya ülkelerinin milli gelir sıralamasında G 20 grubu üyelerinin milli geliri ilk 31 de yer almaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri G 20 de yer almaktadır fakat, Avrupa Birliği Komisyonu şeklinde temsil edilmekte olup, bağımsız bir şekilde temsil hakları yoktur. İsviçre, Norveç, Venezuela gibi ülkeler G 20 grubuna üye olan bazı ülkelere daha yüksek ekonomiye sahip olmalarına rağmen bu platformda yer almamaktadırlar. (Tarım 2011: 86). Bunun sebebi olarak, bu platformun, yalnızca

iktisadi büyüklük etkeniyle oluşturulmadığı, küresel yapıdaki etkinlik ve bölgesel olarak güçlü olma gibi birtakım etkenlerin de dikkate alınarak oluşturulmuş olması gösterilmektedir (Ayaz 2014: 9).

Bununla beraber, dünya ekonomisinin ağırlıklı olduğu ve sistematik açıdan önemli ülkelerden oluşan G 20 grubu içerisinde yer alan Güney ülkelerinin çok kutuplu iktisadi yapının ön saflarında yer alması, küresel ekonomik sistemde önemli bir olgudur. Bunun sebebi ise, küresel iktisadi büyümenin itici güçleri olmaları ve küresel ekonomiye katkı sağlamaları şeklindedir. Diğer bir önemli nokta ise, G 20 grubunun Kuzey-Güney uluslararası bölünmesini köprüleme özelliğine sahip olmasıdır (Cooper ve Thakur 2013: 3).

G 20 grubu, resmi bir uluslararası örgüt olmamakla birlikte, G20' nin verdiği kararlar fikir birliğine dayanmakta ve yasal olarak bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Resmi bir yasal güç olmamasına rağmen G 20 nin uluslararası düzenleme üzerinde derin etkisi olabilmektedir. Bunun sebebi ise, G 20 üyesi olan ülkelerin uluslararası Finansal Kurumlardaki oyların büyük çoğunluğunu temsil etmesi ve G 20 ülkelerinin dünya GSYİH 'nın yüzde seksen beşini oluşturmasından dolayı kurallarına uyumu zorlamak için büyük bir finansal baskı uygulama güçlerinin olmasıdır (Nurizadat 2017: 644-645).

G 20 forumunun daimi bir sekreteryası bulunmamakta olup, her yıl bir üye ülke forumun dönem başkanlığını üstlenmektedir (Şener 2017: 83). G 20 nin dönem başkanlığını yapacak olan ülke, başkanlığını yapacağı yılın G 20 gündemini kendisi oluşturmaktadır. Gündemi oluşturmada belirleyici olan etkenler, uluslararası ekonomideki gelişmeler ve dış politikaya yönelik hedefler belirleyicidir. Bununla birlikte, dönem başkanlığını yapacak olan ülke, uluslararası iktisadi politikte öne çıkarmak istediği temaları ve hegemonya sisteminde geliştirmeye çalıştığı ülke içi olguları da G 20 gündeminde oluşturulabilmektedir. 2015 yılında G 20 forumunun dönem başkanlığını üstlenen Türkiye'nin gündeminde 'Kapsayıcılık, Uygulama ve Yatırım' konuları yer almıştır (Asal 2018: 106-107). G 20 forumunun ev sahipliğini yapacak olan ülke, Aralık ayından bir sonraki yılın Kasım ayına kadar G 20 grubunun dönem başkanlığını üstlenmektedir (<https://g20.org>). Erişim tarihi 12.02.2019

Tablo 2.1. 2008-2018 yılları arasındaki G 20 Forumu Dönem Başkanlıkları

G 20 dönem başkanlığının yapıldığı yıl	G 20 nin dönem başkanlığına seçilen ülkeler	Zirvenin yapıldığı şehir
2008	ABD	Washington
2009	İngiltere	Londra
2009	ABD	Pittsburgh
2010	Kanada	Toronto
2010	Güney Kore	Seul
2011	Fransa	Cannes
2012	Meksika	Los Cabos
2013	Rusya	St. Petesburg
2014	Avustralya	Brisbane
2015	Türkiye	Antalya
2016	Çin	Hangzhou
2017	Almanya	Hamburg
2018	Arjantin	Buenos Aires

Kaynak: (Hak-İş Konfederasyonu) Yıldız 2017: 21).

2008 yılına kadar G 20 grubu, yalnızca Ekonomi/Finans Bakanları ve MB Başkanları düzeyinde yılda bir defa düzenlenmiş, MB Başkan Yardımcıları ve Müsteşarlar düzeyinde yılda iki defa düzenlenmiştir. Kasım 2008 yılında uluslararası ekonomik krizin neden olduğu etkileri ve alınabilecek tedbirleri detaylı ve üst seviyede görüşmek üzere o yıl ilk defa devlet liderleri düzeyinde bir araya gelinmiş ve 2008 yılından itibaren yılda iki kere toplanmaya devam etmiştir (Sarıçoban, 2016, s. 114). 2010 yılına kadar yılda iki kez yapılan zirve 2011 yılından itibaren yıllık olarak düzenlenmektedir (<https://g20.org> erişim tarihi 12.02.2019).

G 20 forumu çalışmalarını şerpa ve finans olmak üzere iki kanal üzerinden yürütmektedir. Şerpa Kanalı, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından, Finans Kanalı da Ekonomi Bakanları, MB Başkanlar ve Yardımcıları, Müsteşarlar tarafından yürütülmesi sağlanmaktadır (Alp 2014: 29).

Son zamanlarda G 20 forumu yalnızca makroekonomi ve ticaret alanındaki konulara odaklanmayıp, bunun yanı sıra gelişmişlik, sağlık, terörle mücadele etme, iklimde yaşanan değişiklik ve enerji, göç ve mülteci vb. konuları da ele almaktadır. G 20 forumu oluşan bu uluslararası problemlerin çözümüne katkıda bulunmakta olup kapsayıcı, iyi ve sürdürülebilir bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır (<https://g20.org> erişim tarihi 12.02.2019). G 20 forumuna ev sahipliği yapacak olan ülke üye ülkelerin dışında foruma katılmasını istediği ülkeyi davet edebilmektedir (<https://tr.euronews.com> erişim tarihi 10.02.2019). G 20 nin daimi olarak davetli konuğu İspanya'dır. Bununla birlikte foruma IMF (Uluslararası Para Fonu), BM (Birleşmiş Milletler), WB (Dünya Bankası), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), WTO (Dünya Ticaret Örgütü), OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), gibi uluslararası kuruluşların temsilcileri de katılım sağlamaktadır (<https://www.bbc.com> erişim tarihi 10.02.2019).

G 20 zirvesi, 2018 yılında dönem başkanlığını üstelenen Arjantin'in Buenos Aires şehrinde düzenlenmiştir. 2019 yılında dönem başkanlığını ilk defa üstelenecek olan Japonya, 28-29 Haziran'da G 20 Osaka Zirvesi'ne ev sahipliği yapacaktır. Bu zirve, toplamda 8 ilde ilgili bakanlık toplantıları şeklinde yapılacaktır (<https://g20.org> erişim tarihi 12.02.2019). 2020 yılında ise, G 20 dönem başkanlığını Suudi Arabistan üstelenecektir (<http://www.hurriyet.com.tr> erişim tarihi 15.02.2019).

2.3. G 20 Çatısı Altında Yer Alan Farklı Uluslararası Entegrasyonlar

1999 yılında oluşturulan G 20 grubunun altında birtakım farklı oluşumlar meydana gelmiştir. Bu oluşumlar, BRIC, G 7, MIKTA şeklinde olup bu grupların üyesi olan ülkelerin tamamı aynı zamanda G 20 grubunun üyesidir.

2.3.1. G 7 Grubu

Bu grubun kökenleri, Mart 1975' te Fransa, İngiltere, Almanya ve ABD Maliye Bakanları'nın uluslararası para sisteminin durumunu görüşmek üzere, Beyaz Saray Kütüphanesinde toplanarak Kütüphane Grubunu oluşturmasına dayanmaktadır. Daha sonra Japonya'nın da bu toplantıya katılmasıyla G 5 oluşmuştur. Küresel ekonomilerin durumunu tartışmak ve politikalar geliştirmek amacıyla Kasım 1975'te Fransa' daki Rambouillet toplantısına İtalya'nın da katılmasıyla G 6 platformu oluşturuldu. Rambouillet' teki toplantının arkasındaki yatan şey, Kütüphane Grubu

içinde beslenen gayri resmi değişimi yeniden yaratmak ve aynı doğruyu en yüksek düzeye çekmekti. UK' nın akademisyen ve diplomatı Nicholas Bayne' ye göre, ilk zirve üç hedefle buluşmuştur. Bu hedefleri, (Dobson 2004: 1-2).

✓ Amerika Birleşik Devletlerinin hegemonyasını dünya ekonomisinin kolektif yönetimi ile değiştirmek,

✓ Karşılıklı bağımlılığı ve bununla birlikte iç ve dış meseleler arasındaki gerilimi ele almak,

✓ Bürokratik sorun çözme çabalarını siyasi liderlik ile desteklemek, şeklinde ifade etmektedir.

1976 yılında, G 6 grubuna Kanada' nın da dâhil edilmesiyle G 7 grubu ortaya çıkmıştır. OPEC petrol ambargosu tarafından yaratılan bir durgunluk ve Soğuk Savaş politikaları kaçınılmaz olarak G 7 gurubunun gündemine oturmuştur. G 7 grubuna Rusya' nın da katılımıyla G 8 oluşmuştur. Rusya 1998' den 2014 yılına kadar G 8 e ait olan foruma üye oldu. Ancak diğer üyeler, Rusya' nın Kırım' ı işgal etmesi sebebiyle, 2014 yılının Mart ayında Moskova ile işbirliğini askıya almıştır. 1981' den beri Avrupa Birliği G 7 toplantılarında bulunmuştur. Avrupa Birliğine üye devletlerin liderlerini temsil eden Avrupa Konseyi Başkanları ve Avrupa Birliğinin yürütme organı olan Avrupa Komisyonu tarafından temsil edilmektedir. G 7 grubu küresel ekonomik yönetişim, uluslararası güvenlik gibi ortak ilgi alanlarını tartışmak amacıyla yıllık olarak bir araya gelmektedir. Sanayileşmiş demokrasilerin gayri resmi bloğudur ve enerji politikası savunucuları, forumun küçük ve nispeten homojen üyeliğinin kolektif kararlar almayı desteklediğini söylemektedir. G 7 üyeliği için resmi bir ölçüt olmamakla birlikte G 7 üyeleri, gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Ayrıca bu forumun üyesi olan ülkelerin toplam GSYİH' sı, küresel ekonominin yaklaşık % 50' sini oluşturmaktadır (Laub 2014:1-2).

2.3.3. BRIC² Oluşumu

BRIC sadece bir isimle başladı. BRIC oluşumu, 2001 yılında Goldman Sachs ekonomisti olan Jim O'Neil in Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin in İngilizce baş harflerinden türettiği, ülkelerin gelecekte iktisadi olarak yükselme potansiyeli bulunan

² Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti.

ülkeler olarak çıkış yapacağını tahmin ettiği, makalesinde ilk defa kullanılmış olan bir addir (Schaefer ve Poffenbarger 2014: 2; Şimşek 2016: 521).

BRIC grubu üyeleri 2006 yılında Dışişleri Bakanları düzeyinde New-York' ta Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısında ilk kez toplanmışlardır. Liderler düzeyindeki toplantı ise 2009 yılında Rusya'nın Yekaterinburg' da düzenlenmiştir. Düzenlenen forumda mali kurumlar, uluslararası ekonomik düzey, gelişmekte olan ülke ekonomiler şeklinde birtakım konular görüşülmüştür (Yıldız 2017: 257-258). 2010 yılında Güney Afrika Çin tarafından davet edilmiş ve böylece Güney Afrika grubun beşinci üyesi olmuştur. Böylece BRIC grubu Güney Afrika' nın da eklenmesiyle BRICS olmuştur. Bununla beraber grubun kurumsallaşma süreci hızlanmış ve BRICS batının gerçek ve alternatif gücü olarak algılanmaya başlamıştır (Rewizorski 2015: 66).

BRICS grubunda yer alan üyelerin toplam yüzölçümleri dünyanın yüzölçümünden % 25 inden daha fazla olup, BRIC grubu nüfusu, dünya nüfusunun % 40'ından fazladır. Yine BRICS grubu, milli gelir seviyesi açısından da yüksek ekonomiye sahip ülkelerdir. Goldman Sachs' a göre, 2050 yılı geldiğinde, BRICS grubu büyümedeki hızını koruması ve büyüme düzeyini sürdürmesi halinde, küresel ölçekte en büyük ekonomiye sahip ülkeler olacağı görüşündedir. Ayrıca BRICS unsuru, literatürde 'yükselen piyasalar' ve ' yükselen güçler' şeklinde ifade edilmektedir (Durgun ve Gök 2017: 24; Güney 2017: 31).

Haziran 2012' de Meksika' daki G- 20 forumunda BRICS ülkeleri, Euro bölgesindeki krizin küresel piyasayı sarmasını önlemek için tasarlanan IMF güvenlik duvarı fonuna büyük miktarlarda taahhütte bulundular. BRICS grubunun \$75 Milyar borç verme taahhüdüyle, kota payları reformu ve oylama gücü alanlarda IMF yi etkisi altına alma düşüncesidir (Rewizorski 2015: 68).

BRICS grubunun, Yeni Kalkınma Bankasını kurması mali alandaki gücünü gösteren oluşumlardan biridir. 2013 yılında Rusya' nın Petesburg şehrinde düzenlenen G 20 zirvesinde BRICS liderleri, kısa vadeli likidite baskısını hafifletmek ve gelişmek olan ülke ekonomilerinin istikrarını korumak amacıyla Yeni Kalkınma Bankası kurmayı amaçladı. Bu karar Fortaleza' da düzenlenen 6. BRICS zirvesinde daha da geliştirildi. 2014 yılında ise BRICS ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki ve gelişmekte olan ülkelerdeki alt yapı ve sürdürülebilir kalkınma

projelerini finanse etmek için bir araç olarak Yeni Kalkınma Bankası'nın (NDB) kuruluşu için anlaşma imzalamıştır. 2015 yılı itibariyle anlaşma yürürlüğe konulmuştur (Yıldız 2017: 258; Rewizorski 2015: 69).

2.3.4. Mikta³ Oluşumu

Ülkeler 2000' li yıllarda ulusal ve küresel düzeyde sosyal, siyasi ve iktisadi alanlardaki düşüncelerinde bazı farklılıklar oluşturmuşlardır. Gelişmekte olan ekonomilerin başlattığı bu farklılık, güçlü olarak nitelendirilen ülkelerden kendini soyutlamayı meydana getirmiştir. Batılı olarak nitelendirilen veya gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerin BM, AB, World Bank, IMF gibi kuruluşlar ile dünyanın iktisadi yapısını ve siyasetini yönlendiren uygulama yöntemleri, gelişmekte olan ülkeleri yeni siyasi ve iktisadi işbirliği için birtakım arayışlara sürüklemiştir. Özellikle de 2008 dünya ekonomik krizinden sonra iktisadi alanda ilerlemeleriyle ön plana çıkan dünya ülkeleri, yeni oluşturulan bu işbirlikleriyle gelişmişlik düzeylerini daha da güçlü hale getirmek istemektedirler. Güney Kore, Avustralya, Meksika, Endonezya ve Türkiye ülkeleri çerçevesinde, bu beş ülkenin İngilizce baş harfleriyle oluşturulan MIKTA olarak isimlendirilen grup, ülkelerarası işbirliği oluşumlarından (Karagöl 2014: 1).

MIKTA grubu, beş ülkenin dış işleri bakanlarının 25 Eylül 2013 tarihinde New Yorkta bir araya gelmesiyle başlatılmıştır. Güney Kore dış işleri bakanlığı, MIKTA grubunu, 'demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin temel değerlerini paylaşan ve uluslararası toplumun gelişimine katkıda bulunma istekliliğine ve kabiliyetine sahip orta güç, uluslararası bir grup' olarak nitelendirdi. Yine eski Avustralya dışişleri bakanı Gareth Evans, orta güç diplomasisini 'kendi bölgelerinde ya da daha geniş platformda politika tercihlerini empoze edebilecek kadar büyük ya da güçlü olmayan devletler tarafından uygulanabilecek ya da uygulanacak bir tür diplomasi' olarak tanımlamaktadır. MIKTA grubu oluşabilecek olan büyük küresel zorlukların üstesinden gelmek için güçlü siyasi liderliğin gerekli olduğu ve ekonomik olarak dinamik olan orta güçler olarak küresel ölçekte birlikte hareket etme,

³ MIKTA: Orta Ölçekli Güçler Birliği olup, Güney Kore, Avustralya, Meksika, Endonezya ve Türkiye'den oluşmaktadır.

müzakereyi kolaylaştırmak, yeni bakış aılları ve çözümler sunmak gibi bazı özelliklere sahiptir. MIKTA' nın potansiyel politika ncelikleri: (Jongryn 2015: 2-3-20).

- ✓ Küresel anlamda iktisadi işbirliği,
- ✓ Ekonomik güvenlik bağlantıları,
- ✓ Geleneksel uluslararası güvenlik, şeklindedir.

MIKTA grubu üyelerinin ortak özellikleri; bu oluşumda yer alan ülkelerin aynı zamanda G 20 yesi olmaları, farklı yönetim şekilleri olmasına rağmen çoğulcu sistem ile yönetilmeleri, açık iktisadi sistemini kabul etmeleri, gelişmekte olan ekonomi grubunda bulunan ülkeler olması şeklinde sıralanabilmektedir. MIKTA grubu yelerinden, Güney Kore ve Endonezya Asya kıtasında, Avustralya Avustralya kıtasında, Meksika Amerika kıtasında, Türkiye ise Avrupa kıtasında yer almaktadır. Her biri farklı kıtalardan gelerek oluşturulan bu grubun işbirliğini oluşturan temel etken, ye ülkelerin kendi bölgelerinde son dönemlerde gittikçe güçlenme durumudur. Gelişmiş ekonomiye sahip lkelerdense gelişmekte olan ekonomiler arasında oluşan etkileşim, iktisadi ve siyasi anlamda değişen g dengelerinin yaşandığı bu ortamda daha çok öneme sahip olmuştur. (Karagl 2014: 1).

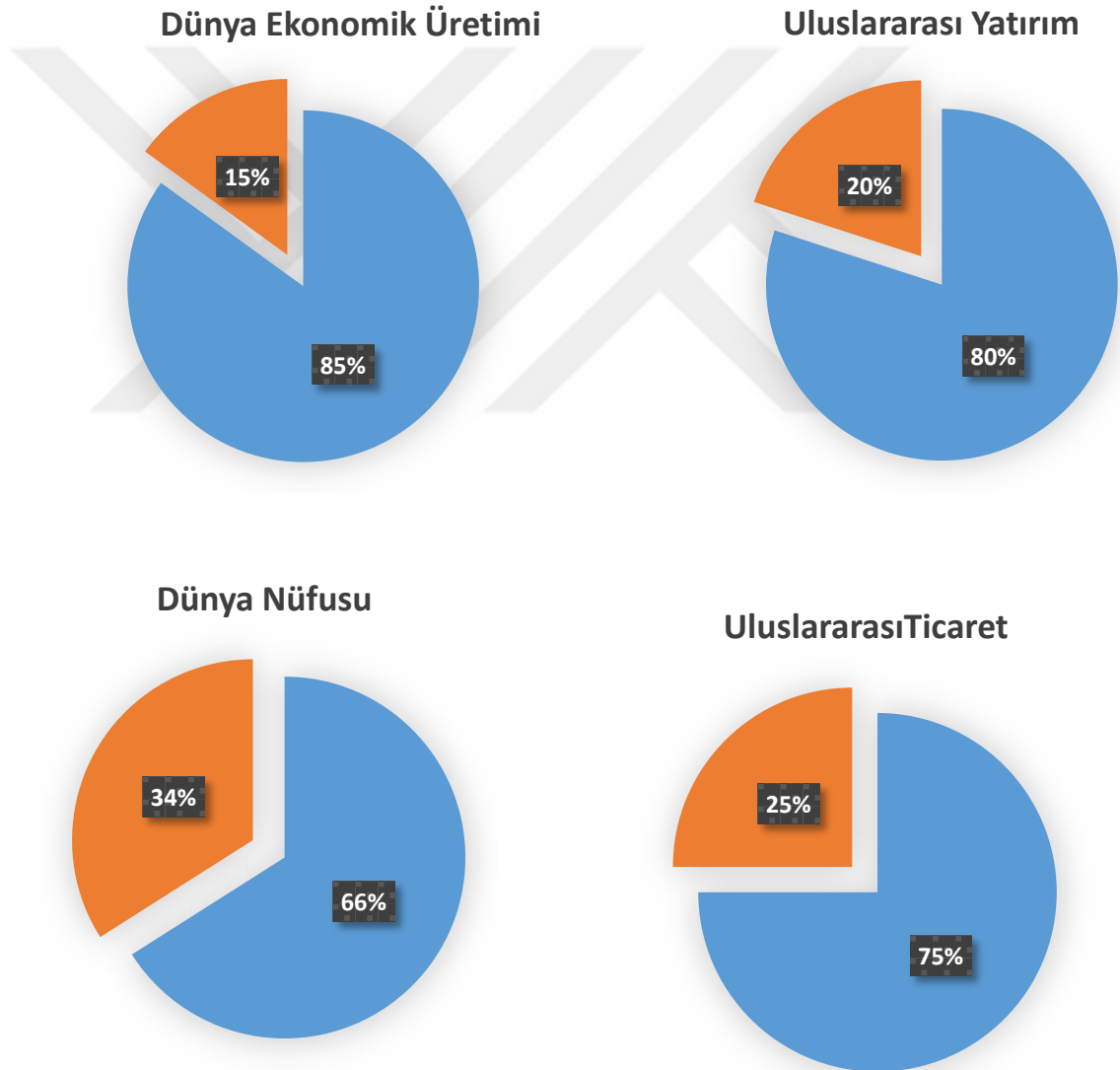
MIKTA grubunun gerek farklı kıtalarda yer alması gerekse aralarındaki bulunan mesafenin uzak olması durumuna karşın iktisadi yapılarının benzerlik göstermesi MIKTA üyelerini ortak amaçlar düzeyinde bir çatı altında toplamıştır. Bazı sosyal ve iktisadi göstergelerinin birbirleriyle yakınlık gösterdiği MIKTA lkeleri, başlıca sosyal ve iktisadi gösterge açısından birbirleriyle yakınlık göstermekte, bununla beraber gereksinim duydukları ve sahip oldukları hizmetler bakımından da birbirlerini ikame edici nitelikte ülkelerdir. MIKTA lkeleri GSYH miktarları açısından farklı olsa da büyüme oranları açısından aralarında paralellik bulunmaktadır. (Karagl 2014: 2). MIKTA' nın kalkınma yörüngeleri ve pozisyonları açısından ise Endonezya düşük gelirli ekonomi, Meksika-Türkiye orta gelirli ekonomi, Güney Kore ve Avustralya ise yüksek gelirli ekonomi statüsünde yer almaktadır. MIKTA girişimleri ülke blokları arasındaki gerilimleri daha 'yapıcı' işbirliği biçimine dönüştürmeye yardımcı olabilmektedir. MIKTA, sürekli gelişen

dünyanın şekillendirilmesine katkıda bulunmak için belki küçük ama potansiyel olarak anlamlı katkıda bulunabilecek bir orta güçtür (Haug 2018: 129).

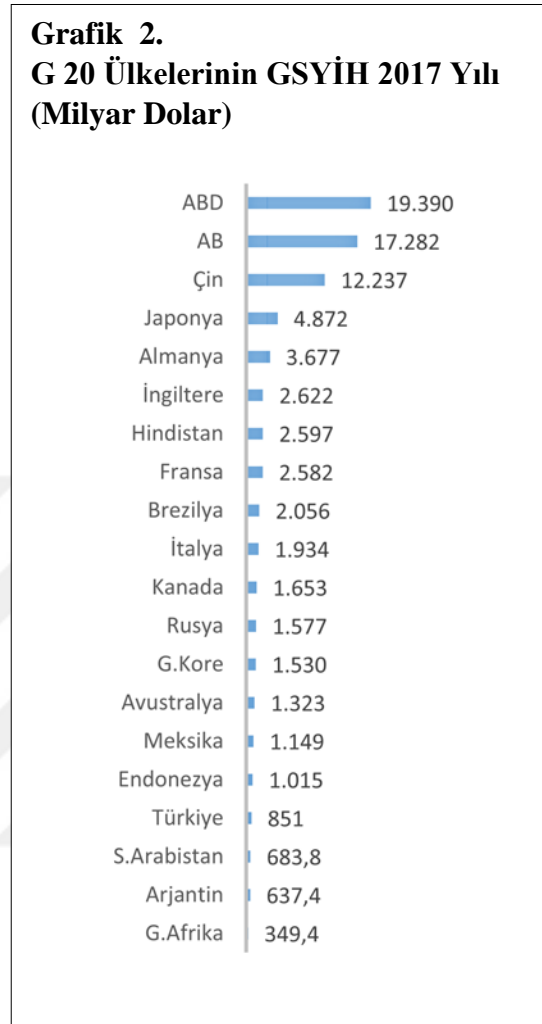
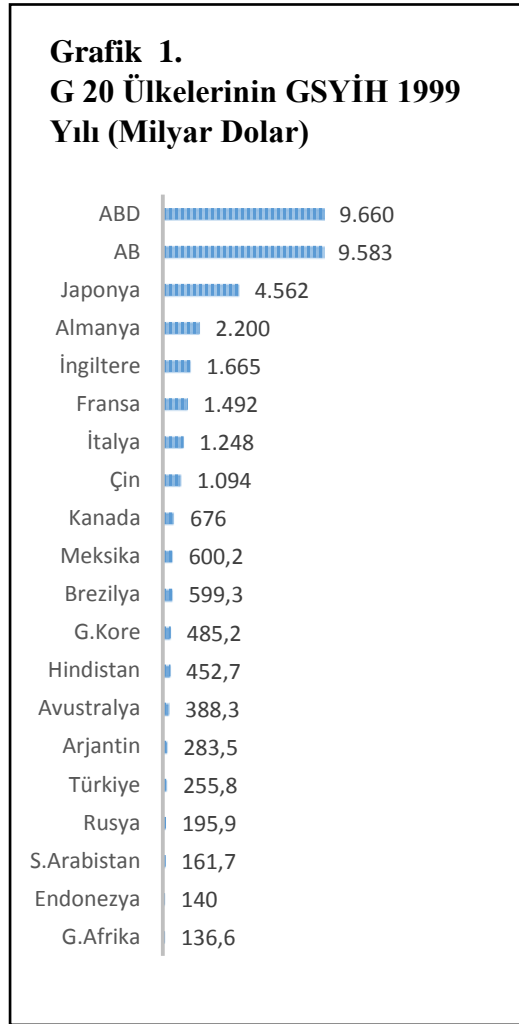
2.4. G 20' nin Dünya Ekonomisindeki Yeri

G 20 ülkeleri dünya ekonomik üretimin yaklaşık yüzde 85' ini, uluslararası ticaretin % 75' ini, uluslararası yatırımın % 80' ini, dünya nüfusunun ise % 66' sını kapsamaktadır (<https://tr.euronews.com> erişim tarihi 10.02.2019).

■ Diğer ■ G 20

Dünya ekonomisinin önemli bir bölümünü kapsayan G 20 ülkelerinin 1999 ve 2017 yıllarına ait Gayrisafi Yurt İçi Hasılları Grafik1 ve 2 de gösterilmektedir.

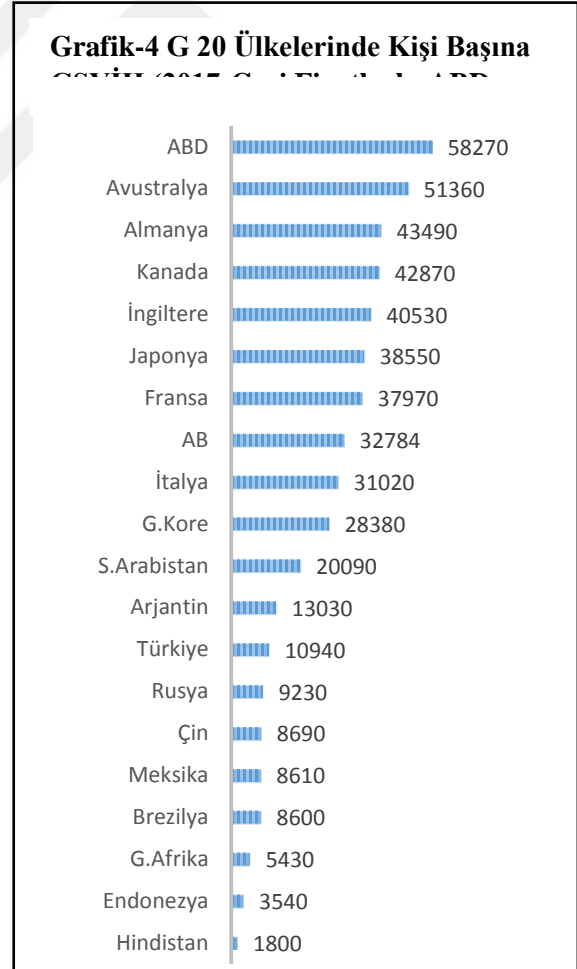
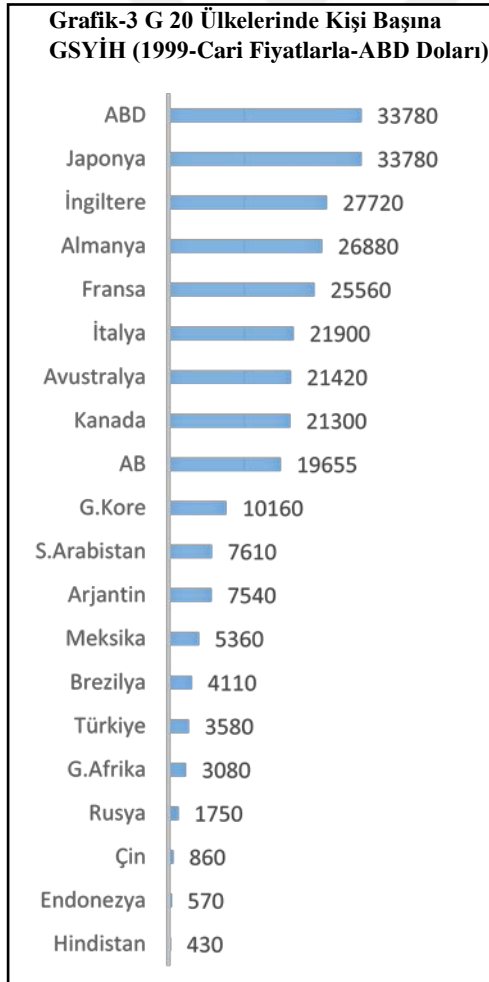

Kaynak: <https://data.worldbank.org> erişim tarihi 20.02.2019

1999 yılı itibariyle G 20 ülkeleri içerisinde dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülke olarak (GSYİH'ya göre) 9 trilyon 660 milyar dolarla Amerika Birleşik Devletleri yer almaktadır. Daha sonra ABD'yi Avrupa Birliği ülkeleri (28 ülke) 9 trilyon 583 milyar dolarla takip etmektedir. Japonya 4 trilyon 562 milyar dolar GSYİH ile dünya ekonomisinde önemli yer tutarken Almanya 2 trilyon 200 milyar dolarla Japonya'nın ardında yer almaktadır. Bu ülkelerin ardında Avrupa kıtasından sırasıyla; İngiltere 1 trilyon 665 milyar dolarla, Fransa 1 trilyon 492 milyar dolarla, İtalya 1 trilyon 248 milyar dolarla gelmektedir. Yine Çin 1 trilyon 94 milyar dolar, Kanada 676 milyar dolarla ve Meksika 600 milyar dolarla takip etmektedir. Bu ülkeler G 20 ülkeleri içerisinde GSYİH sıralamasında ilk 10 da yer alan ülkelerdir.

Yine bu ülkelerin takibinde sırasıyla Brezilya 599 milyar dolar, G. Kore 485 milyar dolar, Hindistan 452 milyar dolar, Avustralya 388 dolar, Arjantin 283 milyar dolar, Türkiye 255 milyar dolar, Rusya 195 milyar dolar, S. Arabistan 161 milyar dolar, Endonezya 140 milyar ve G. Afrika 136 milyar dolarla yer almakta olup, GSYİH açısından dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülkeler sınıfındadırlar.

2017 yılı itibariyle GSYİH açısından ABD 19 trilyon 390 milyar dolarla dünya ekonomisinin önemli bir çoğunluğunu bünyesinde barındırmaktadır. Bu ülkenin takibinde sırasıyla; AB, Çin, Japonya, Almanya, İngiltere, Hindistan, Fransa, Brezilya, İtalya, Kanada, Rusya, G. Kore, Avustralya, Meksika, Endonezya, Türkiye, S. Arabistan, Arjantin, G. Afrika ülkeleri yer almaktadır. 1999 yılı ile 2017 yılı arasındaki süreçte grafikten görüleceği üzere ekonomik anlamda önemli ilerlemeler olmuş ve GSYİH da büyük oranda yükselmeler yaşanarak G 20 ülkeleri küresel ekonomide daha büyük oranda yer kapsamıştır.

Kaynak: <https://data.worldbank.org> erişim tarihi 20.02.2019

G 20 grubu, kişi başına GSYİH açısından gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ekonomileri birleştirmektedir. 1999 yılında 33 780 dolar kişi başı GSYİH ile ilk sırada yer almış olup, 2017 yılında kişi başı GSYİH' sını 58 270 dolara yükselterek yine ilk sırada yer alma durumunu korumaktadır. G 20 grubu ülkelerinden 1999 yılında Hindistan 430 dolarla en alt sırada kalmış olup 2017 yılında kişi başı GSYİH' sı 1800 dolara çıkmasına karşın yine G 20 grubu içerisinde en alt sırada kalmaktadır.

Grafik 3 ve 4' te görüldüğü üzere, gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler kişi başı gayri safi yurt içi hasıllarını 1999-2017 yılı süreci içerisinde yükseltmişlerdir. Buna örnek olarak Avustralya verilebilir. Avustralya, 1999 yılında 21 420 dolar olan kişi başı GSYİH' sını 2017 yılı itibariyle 51 360 dolara çıkarmış olup yaklaşık 3 katlık bir artış yakalamıştır. Bununla beraber gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkelerin kişi başı GSYİH' lalarında da 1999-2017 yılı süreci içerisinde yükselmeler yaşanmıştır. Örnek olarak, 1999 yılı ve 2017 yılı verilerine göre; Çin, 860 dolar olan kişi başı GSYİH' sını 8 690 dolara yükselterek yaklaşık 10 kat artış sağlamış olup G 20 ülkeleri içerisinde en fazla kat artıran ülke olmaktadır. Yine Endonezya 570 dolardan 3540 dolara çıkararak 7 kata yakın artış, Rusya 1750 dolardan 9230 dolara çıkararak 6 kata yakın artış, Türkiye 3580 dolardan 10 940 dolara çıkararak 4 kata yakın bir artış yaşamıştır. Güney Kore 10 160 dolardan 28 380 dolara çıkararak 3 kata yakın artış, Suudi Arabistan 7 610 dolardan 20 090 dolara çıkararak 3 kata yakın bir artış sağlamıştır. Yine 1999 ve 2017 verilerine göre Brezilya, Arjantin kişi başı gayri safi yurt içi hasıllarında yaklaşık 2 kat artış yaşanmış olup, Brezilya 4110 dolardan 8600 dolara, Arjantin 7 540 dolardan 13 030 dolara kişi başı GSYİH sını çıkarmıştır. Son olarak Güney Afrika aynı tarih içerisinde kişi başı GSYİH' sını 3 080 dolardan 5 430 dolara çıkararak yaklaşık 2 kat bir artış sağlamıştır.

2.5. G 20 Platformuna Üye Ülkelerin Tanıtımı ve Seçilmiş Borsa Endeksleri

2.5.1. Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti hem Asya hem de Avrupa kıtasında toprağı olan bir ülke olup başkenti Ankara' dır. Türkiye topraklarının bir kısmı Trakya'da bulunurken bir kısmı da Anadolu Yarımadası'nda bulunmaktadır (<https://turk-dunyasi.cokbilgi.com> erişim tarihi 05.03.2019). Bununla beraber Türkiye 780.580

km karelik bir yüzölçümüne sahip olup, doğuda İran, Ermenistan ve Gürcistan ile güneyde ise Suriye, Irak ve Akdeniz ile çevrelenmiştir (<http://www.tbb.gen.tr> erişim tarihi 05.03.2019). 2018 yılı verilerine göre 82 milyon 3 bin 882 kişi olan ülke nüfusunun % 49,8'lik oranını kadınlar , % 50,2'lik oranını ise erkekler oluşturmaktadır. Üretim yöntemine göre cari fiyatlarla GSYH, 2018 yılında 700 milyar 989 milyon TL olup, bir önceki yıla kıyasla yüzde 19,1'lik bir yükseliş yaşamıştır. Kişi başı GSYİH ise 45 463 TL olup ABD doları cinsinden karşılığı 9 632\$' dır. İşsizlik oranı % 11, istihdam oranı ise % 47,4'tür (<http://www.tuik.gov.tr> erişim tarihi 05.03.2019). 391 250 dolar olan dış ticaret hacminin 234 milyar156 milyon dolarını ithalat, 157 milyar 094 milyon dolarını ise ihracat oluşturmaktadır (2017 yılı veri istatistiğine göre)(<https://www.dunya.com> erişim tarihi 05.03.2019).

Çalışmada Türkiye'nin borsa endekslerinden BİST 100 endeksi kullanılmıştır. Borsa İstanbul Pay Piyasası' nın temel endeksi olan BİST 100 endeksi, Borsa İstanbul piyasasında işlem gören, işlem hacmi ve pazar değeri en yüksek olan 100 hissenin ortak performans değerinin hesaplanması amacıyla oluşturulmuş bir endekstir. BİST' te işlem gören hisselerin hangilerinin BİST 100 endeksine seçileceği yılda 4 defa incelenerek belirlenmektedir. Yapılan bu belirleme, Ulusal Piyasada işlem gören firmalar, Kurumsal Ürünler Piyasası'nda işlem gören gayrimenkul ve girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, hisseleri arasında yapılmaktadır. Fiili dolaşımdaki hisselerin pazar değeri ve günlük işlem hacminin ortalamasına göre paylar, büyükten küçüğe hiyerarşik olarak sıralanmakta ve yapılan iki sıralama düzeyinde de üst sıralamada yer alan paylar endekse dâhil edilir. Dönemsel bazda yapılan değişiklikler, endeksin bağlı olduğu dönem başından minimum on gün öncesinde yayınlanmaktadır. Ayrıca BİST 100, son işlem fiyatı ve ağırlık sınırlamasız olarak hesaplanmasının yanı sıra ağırlıklı ortalama fiyatlar ve ağırlık sınırlamalı şeklinde de ölçülmektedir (<http://www.borsanedir.tv> erişim tarihi 05.03.2019).

2.5.2. Almanya

Başkenti Berlin olan Almanya' nın 16 eyaleti bulunup, her bir eyaletin kendisine ait parlamentosu ve yerel yönetim biçimi mevcuttur. Orta Avrupa' da yer almakta ve 357.380 km karelik bir yüzölçümüne sahiptir. Ekonomik anlamda

dünyanın en güçlü ülkesi olan Almanya, OECD ve G-8 grubu üyesidir (<https://tebledisticaret.com> erişim tarihi 10.03.2019). Yüksek gelir düzeyine sahip olan bu ülkenin (cari fiyat, ABD doları)GSYH' sı 4 trilyon 029 milyar 140 milyon \$ olup, (cari fiyat, Amerikan doları) kişi başı GSYİH ise 48 bin 669\$ şeklindedir. 82.786 milyon ülke nüfusuna sahip olan bu ülkenin işsizlik oranı ise % 3.4' tür (<https://www.imf.org>). Bununla beraber Almanya, 1 trilyon 448 milyar 302 milyon dolar ihracat, 1 trilyon 167 milyar 035 milyon \$ ithalat rakamlarına sahip olup dünyanın en büyük üçüncü ihracat- ithalatçısı konumundadır (<https://tebledisticaret.com>; <https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Çalışmada Almanya' nın borsa endekslerinden DAX endeksi kullanılmıştır. Bu endeks, 1988 yılında Almanya' nın Frankfurt şehrindeki iş adamları öncülüğünde, borsada kartelleşmeyi önlemek ve pay senetleri üzerinde kontrol sağlamak üzere kurulmuştur. Almanya' nın pay senedi endekslerinden en önemlisi olan DAX endeksi, en büyük 30 firmayı kapsamaktadır. Bununla beraber bu endeks Frankfurt borsasında işlem gören 30 Alman firmasının 3 aylık dönemler halindeki performanslarını göstermektedir. Firmaların DAX endeksi içerisine dâhil olabilmesi için, Prime Standard niteliklerini bulundurması, ekonomik yapısının şeffaf olması ve firmanın toplam gelirinin % 33 lük kısmının borsa içinde dolaşıyor olması gerekmektedir (<https://ikonmenkul.com.tr> erişim tarihi 10.03.2019).

2.5.3 Amerika Birleşik Devletleri

ABD, bir federal bölge ve elli eyaletten oluşan bir ülkedir. Başkenti Washington olup 9.833.520 km karelik bir yüzölçümüne sahiptir. Gayrisafi yurt içi hâsıla açısından uluslararası alanın en önemli pazarlarından biri olan ABD ekonomisi, küresel ekonomiyi doğrudan etkileme gücü olması sebebiyle dünyada belirleyici ve önemli bir ekonomi olmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr> erişim tarihi 10.03.2019). Amerika' nın GSYH' sı 20 trilyon 513 milyar dolar, kişi başı GSYH' sı ise 65.517 dolar şeklindedir. 328 milyon 116 bin kişilik ülke nüfusuna sahip olan bu ülkede %3.7' lik bir işsizlik oranı mevcuttur (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bununla birlikte ABD' nin ithalat rakamı 2 trilyon 409 milyar 495 milyon dolar, ihracat rakamı ise 1 trilyon 546 milyar 725 milyon dolar şeklindedir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

ABD' nin borsa endekslerinden NASDAQ 100 endeksi bu çalışmada kullanılmıştır. NASDAQ 100 endeksi, NASDAQ borsasında işlem gören ve Pazar kapitalizasyonuna dayanan en büyük yerli ve uluslararası finansal olmayan 100 firmadan oluşmaktadır. Bu endeks, telekomünikasyon, bilgisayar yazılımı ve donanımı, biyoteknoloji ve perakende-toptan ticaret vb. şeklindeki büyük sanayi gruplarındaki firmaları yansıtmaktadır (<https://www.nasdaq.com> erişim tarihi 10.03.2019). ABD' nin en büyük üç endeksinden biri olan NASDAQ 100 endeksi, teknoloji endeksi olarak da bilinmektedir. Bununla beraber bu endeks, Comcast, eBay, Google, Apple, Amazon, Marriott gibi dünyaca ünlü teknoloji firmalarının paylarının da performansını belirlemek bakımından önemli bir borsa endeksidir. Bu borsa endeksinde yapılan işlemler sonucunda oluşan kar veya zararın ödemesi dolar üzerinden yapılmaktadır (<https://www.gcmforex.com> erişim tarihi 10.03.2019).

2.5.4. Arjantin

Arjantin Cumhuriyeti, özerk Buenos Aires şehrinden ve 23 eyaletten meydana gelen bir ülkedir. Başkenti Buenos Aires olan bu ülke 2 780 400 km karelik bir yüzölçümüne sahiptir. GSYH açısından Latin Amerika ülkeleri içerisinde en büyük üçüncü ekonomidir (<http://www.mfa.gov.tr> erişim tarihi 12.03.2019). Ülke nüfusu 44 milyon 570 bin, GSYH' sı 475,4 milyar dolar, kişi başı GSYH' sı 10,667 dolar, işsizlik oranı ise % 8.8 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bununla beraber Arjantin Cumhuriyetinin ithalat rakamı 66 milyar 899 milyon dolar, ihracat rakamı ise 58 milyar 427 milyondur (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Çalışmada Arjantin borsa endekslerinden Merval endeksi seçilmiştir. Arjantin'deki büyük firmaların performansını inceleyen ve büyük bir borsa endeksi olan Merval endeksi sepet ağırlıklı bir endeks türüdür. Buenos Aires Borsasındaki işlemlerin miktarına, teklif fiyatına ve piyasa payı durumuna göre bir pay senedi portföyünün pazar değeri belirlenmektedir (<https://tradingeconomics.com> erişim tarihi 12.03.2019).

2.5.5. Avustralya

Güney yarım kürede yer almakta olan Avustralya, Büyük Okyanus ve Hint Okyanusu arasında uzanır. Yüzölçümü açısından 7.686.850 km karelik bir alana

sahiptir (<https://www.turkcebilgi.com> erişim tarihi 12.03.2019). Altı eyalet ve iki bölgeden oluşmakta olup, başkenti Canberra'dır (<http://www.mfa.gov.tr> erişim tarihi 12.03.2019). 25 milyon 182 bin ülke nüfusuna sahip olan Avustralya'nın GSYH' sı 1 trilyon 427 milyar 767 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 56.698 dolar, işsizlik oranı ise % 5.3 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bununla birlikte dış ticaret hacminin 228 milyar 580 milyon dolarını ithalat, 230 milyar 829 milyon dolarını ihracat oluşturmaktadır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Çalışmada Avustralya'nın borsa endeksi olarak ASX ALL ORDİNARİES endeksi tercih edilmiş olup bu endeks türü Avustralya'nın en eski endekslerinden biridir. Avustralya borsaları için toplam bir pazar barometresi olarak kabul edilen ASX ALL ORDİNARİES endeksi, Avustralya Menkul Kıymetler Borsasında (ASX) yer alan en büyük 500 firmanın pay senedinden oluşmaktadır (<https://www.marketindex.com.au> erişim tarihi 12.03.2019).

2.5.6. Brezilya

Doğusunda Atlantik Okyanusu bulunan, diğer kısımları ise kıta ülkeleriyle çevrilmiş olan Brezilya, Güney Amerika kıtasının doğusunda yer almaktadır. Resmi adı Brezilya Federatif Cumhuriyeti olan bu ülke 26 eyalet ve bir federal bölgeden oluşmaktadır. Başkenti Brasilia olup, 8.515.770 km karelik bir alana ve 210 milyon kişilik bir ülke nüfusuna sahiptir. Ülke, zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları, yoğun genç nüfusu, turizm hacmi ve gelişmiş sanayisiyle dünyanın en güçlü ekonomilerinden biri olmaktadır (<https://insamer.com> erişim tarihi 15.03.2019). GSYH' sı 1 trilyon 909 milyar 386 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 9.126 dolar, işsizlik oranı ise %11.8'dir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bununla beraber ülkenin ithalat rakamı 157 milyar 476 milyon dolar, ihracat rakamı ise 217 milyar 769 milyon dolar şeklindedir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Çalışmada Brezilya'nın borsa endekslerinden Bovespa endeksi tercih edilmiştir. Brezilya'nın São Paulo kentinde yer alan bu borsa türü halka arz edilmiş (halka açık) piyasa bonosu ile ağırlıklandırılmış brüt toplam getiri endeksidir. Bu endeks, São Paulo Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören, paraya dönüşme hızı

yüksek olan stoklardan oluşmaktadır (<https://www.bloomberg.com> erişim tarihi 15.03.2019). São Paulo M.K. Borsası, yatırımcıları çeken sıkı yönetim kuralları ile farklı şirket profillerine uygun, gönüllü bağlılık için özel liste bölümlerine sahiptir. Bu nedenle, haklar ve garantiler hissedarlara garanti edilir ve piyasa katılımcılarına daha kapsamlı, şeffaf bilgiler verilmesini sağlar (<http://www.repec.org.br> erişim tarihi 15.03.2019).

2.5.7. Çin

Doğu Asya' da bulunan bu ülkenin resmi adı Çin Halk Cumhuriyeti olup, başkenti Pekin'dir. 1.396 milyar ülke nüfusu ve 9.596.960 km karelik bir alana sahiptir. Çin Amerika Birleşik Devletleri ile beraber dünyanın en büyük ticaret ülkesi ve en büyük ekonomisidir (<https://insamer.com> erişim tarihi 15.03.2019). GSYH' sı 13 trilyon 457 milyar 267 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 9.633 dolar, işsizlik oranı % 4.0 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Çin Halk Cumhuriyeti' nin ithalat rakamı 1 trilyon 841 milyar 889 milyon dolar, ihracat rakamı ise 2 trilyon 263 milyar 329 milyon dolardır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Bu çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti'nin borsa endekslerinden Shanghai Composite endeksi kullanılmıştır. Bu endeks, Şanghay Menkul Kıymetler Borsası endeksidir. Sanghay Composite endeksi Sanghay Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören bütün A ve B hisselerinden meydana gelen bir piyasa bileşimidir. Bu endeks ilk olarak 15 Temmuz 1991 yılında yayınlanmıştır. Endeks 100 baz süre dikkate alınarak hesaplaması yapılmaktadır (<https://www.investopedia.com> erişim tarihi 15.03.2019).

2.5.8. Endonezya

Üniter bir devlet yapısıyla yönetilen Endonezya' nın başkenti Jakarta olup, 1.904.569 km karelik bir alana ve 266 milyon kişilik bir ülke nüfusuna sahiptir (<https://insamer.com> erişim tarihi 20.03.2019). Dünyanın en büyük 16. ekonomisi konumunda yer alan Endonezya Cumhuriyeti' nin GSYH' sı 1 trilyon 5 milyar 268 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 3.788 dolar, işsizlik oranı % 5.2'dir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bu ülkenin ithalat rakamı 156 milyar

925 milyon dolar, ihracat rakamı ise 168 milyar 573 milyon dolar şeklindedir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Endonezya' nın borsa endekslerinden IDX Composite kullanılmıştır. JSX Kompozit-Jakarta borsası endeksi olarak da bilinen bu endeks Endonezya Menkul Kıymetler Borsasında listelenen tüm hisse senetlerinin performansını içermekte ve hesaplamaktadır (<https://capital.com> erişim tarihi 19.04.2019)

2.5.9. Fransa

Yarı başkanlık sistemiyle yönetilen Fransa' nın başkenti Paris' tir. Bununla beraber 643.427 km karelik bir yüz ölçümüne ve yaklaşık 67 milyon ülke nüfusuna sahiptir (<http://www.mfa.gov.tr> erişim tarihi 20.03.2019). GSYH' sı 2 trilyon 794 milyar 696 milyon dolar olup, kişi başı GSYH' sı 42.930 dolar, işsizlik oranı ise % 8.8 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Ülkenin ithalat rakamı 624 milyar 716 milyon dolar, ihracat rakamı ise 535 milyar 186 milyon dolardır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Çalışmada Fransa borsasından CAC 40 endeksi kullanılmış olup, bu endeks Euronext Paris Borsasında işlem gören en büyük 40 firmadan meydana gelmektedir. CAC 40 endeksinin hesaplaması ağırlıklı ortalama metod ile yapılmaktadır. Yapısı itibariyle çok uluslu firmalardan oluşan bu endeks, iktisadi haberler, doğal afet, siyasi gelişmeler ve güvenlik problemleri gibi gelişmelerden etkilenebilmektedir. Peugeot, Carrefour, BNP Paribas, Renault, Total gibi büyük firmalar CAC 40 endeksi içinde yer almaktadır. Euro para birimi, CAC 40 endeksinin baz para birimi olarak belirlenmiş, bununla beraber kar-zarar durumları da yine Euro cinsinden hesaplanmaktadır (<https://ikonmenkul.com.tr> erişim tarihi 20.03.2019).

2.5.10. Güney Afrika

Başkenti Pretoria olan bu ülke 1.219.090 km karelik bir alana ve yaklaşık 57 milyon kişilik bir ülke nüfusuna sahiptir. Ekonomik yapı bakımından dünyanın 31. ,Afrika bölgesinin ise 2. büyük ekonomisi konumunda olan Güney Afrika ülkesinin, kişi başına düşen gelir dağılımları arasında eşitsizlik ve büyük oranlarda uçurumlar bulunmaktadır. Ayrıca Güney Afrika Cumhuriyeti işsizliğin yoğun olduğu ülkelerden biridir (<https://insamer.com> erişim tarihi 24.03.2019). Bu ülkeye ait GSYH 376,6

milyar dolar, kişi başı GSYH 6.560 dolar, işsizlik oranı ise %27,9 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bununla beraber ithalat rakamı 101,3 milyar dolar, ihracat rakamı ise 89,04 milyar dolardır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

Güney Afrika borsa endekslerinden FTSE/JSE Top 40 endeksi bu çalışmada kullanılmıştır. Bu endeks Güney Afrika ülkesinin sahip olduğu performansı temsil etmek üzere oluşturulmuştur. Güney Afrika'nın temel sermaye ve sanayi alanlarının performansını ölçen FTSE/JSE Top 40 endeksi yatırımcılara tamamlayıcı ve kapsamlı bir dizi endeks sağlamaktadır. Bu endeks yatırım yapılması muhtemel olan pazara göre sıralanmış olan en büyük 40 şirketi kapsamaktadır (<https://webcache.googleusercontent.com> erişim tarihi 24.03.2019).

2.5.11. Güney Kore

Güney Asya kıtasında Kore Yarım Adasının güney yarısında bulunan Güney Kore'nin başkenti Seul'dur. Demokratik Cumhuriyet yönetim biçimiyle yönetilen bu ülke 99.601 km karelik bir yüzölçümüne ve 51 milyon kişilik ülke nüfusuna sahiptir. Ülkeye ait ithalat rakamı 478 milyar 478 milyon dolar, ihracat rakamı ise 573 milyar 694 milyon dolar şeklindedir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). GSYH'sı 1 trilyon 655 milyar 608 milyon dolar, kişi başı GSYH'sı 32.046 dolar, işsizlik oranı ise % 3.7 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

KOSPI (KS11) endeksi, Genel Kore pay senedi borsaları ve bileşenlerini takip eden bir endeks serisidir. Piyasa hesabına bağlı bir ağırlıklı ortalama kullanılarak endeks değeri hesaplaması yapılmaktadır (<http://www.ikiliopsiyonrehberi.com> erişim tarihi 24.03.2019).

2.5.12. Hindistan

Güney Asya'da yer alan Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi olup 3.287.263 km karelik bir yüz ölçümüne sahiptir. Yönetim şekli federal cumhuriyet olan bu ülkenin ülke nüfusu 1.334 milyar kişidir. Ülkeye ait ithalat rakamı 447 milyar 241 milyon dolar, ihracat rakamı 298 milyar 376 milyon dolardır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). GSYH'sı 2 trilyon 689 milyar

992 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 2.016 dolar şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

NİFTY 50 endeksi, borsaya kote edilmiş halka açık pazar kapitalizasyonu bakımından en başarılı 50 şirketi kapsamaktadır. Ulusal M.K Borsasının amiral gemisi göstergesidir. Piyasada bulunan aktif dolaşımındaki herhangi bir zamandaki payların miktarı olan bu endeks, serbest pazarda kapitalizasyon yöntemi ile ölçülmektedir. Nifty 50 endeksi merkezi Mumbai olan India Index Services ve Product Limited, IISL tarafınca yönetilmektedir (<https://economictimes.indiatimes.com> erişim tarihi 24.03.2019). İyi çeşitlendirilmiş 50 pay senedi endeksi olan bu endeks ekonominin önemli piyasalarını temsil etmekte olup baz puan değeri 1000'dir (<http://www.niftyindices.com> erişim tarihi 24.03.2019).

2.5.13. İngiltere

Avrupa bölgesinde yer almakta olup başkenti Londra' dır. 244.100 km karelik yüzölçümüne ve yaklaşık 67 milyon kişilik bir ülke nüfusuna sahiptir. Ülkeye ait ithalat rakamı 644 milyar 055 milyon dolar, ihracat rakamı ise 444 milyar 982 milyon dolardır. İngiltere dünyada beşinci Avrupa Birliği içinde ise ikinci büyük ekonomi konumundadır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). GSYH' sı 2 trilyon 808 milyar 899 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 42.260 dolar, işsizlik oranı ise % 4.07 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

Bu çalışmada İngiltere' nin borsa endekslerinden FTSE 100 endeksi kullanılmıştır. 'Footsie' olarak da bilinen bu endeks, Londra borsasında işlem gören piyasa değeri en yüksek olan 100 firmayı kapsayan endeks türüdür. Birleşik Krallık ekonomisinin % 80' ini bu endeks içindeki firmalar temsil etmektedir. Küresel bir endeks olan FTSE 100 dünya olaylarına karşı duyarlıdır. Madencilik ve petrol alanına ait firmalar, toplamda tüm endeks içerisinde % 30 luk bir kısmı oluşturmaktadır. Bu nedenle FTSE 100 endeksi üzerinde petrol ve emtia fiyatları oldukça etkilidir. Bu endeks içerisinde yer alan diğer firmalar Barclays, HSBC, Unilever, BT gibi telekomünikasyon şirketleri ve Vodafone şeklindedir. FTSE 100 bir CFD ürünü olup, pozisyonlar sözleşmenin temel konusu olan gelecekteki fiyat üzerine açılmaktadır (<https://ikonmenkul.com.tr> erişim tarihi 01.04.2019).

2.5.14. İtalya

Yaklaşık 60 milyon kişilik ülke nüfusu ve 301.338 km karelik yüzölçümüne sahip olan bu ülkenin başkenti Roma' dır (<http://www.mfa.gov.tr> erişim tarihi 01.04.2019). Ülkeye ait GSYH 2 trilyon 86 milyar 911 milyon dolar, kişi başı GSYH 34.349 dolar, işsizlik oranı ise %2.86 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019). Bununla beraber ithalat rakamı 452 milyar 624 milyon dolar, ihracat rakamı ise 506 milyar 226 milyon dolardır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019).

İtalya' nın borsa endeks türlerinden FITSE MIB tercih edilmiş olup, bu endeks İtalya' nın pay senedi piyasaları için temel göstergedir. FTSE MIB endeksi Borsa İtaliana (BIT) temel sermaye piyasasına kote olmuş pay senedi evreninden elde edilmiş olup, iç piyasa kapitalizasyonunun yaklaşık % 80' ini kapsamakta ve İtalya'da buluna ICB sektörlerinde oldukça lider firmalardan oluşmaktadır. Bu endeks 40 İtalyan pay senedinin performansını belirlemekte olup bununla beraber İtalyan borsasının geniş sektör ağırlıklarını artırmayı hedeflemektedir (<https://www.borsaitaliana.it> erişim tarihi 01.04.2019).

2.5.15. Japonya

Japonya, Kore Yarımadasının doğusunda, Çin'in kuzeydoğusunda, Rusya' nın Sibiryta bölgesinin güney yönünde bulunmakta olup başkenti Tokyo' dur. 377.899 km karelik bir alana ve 126 milyon 491 bin kişilik bir ülke nüfusuna sahiptir. İktisadi büyümesi yüksek oranda ihracata bağlı olan Japonya'nın ithalat rakamı 671 milyar 921 milyon dolar, ihracat rakamı ise 698 milyar 131 milyon dolar şeklindedir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). Ülkenin GSYH' sı 5 trilyon 70 milyar 626 milyon dolar, kişi başı GSYH' sı 40.105 dolar şeklinde olup işsizlik oranı %2.8' dir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

Japonya borsa endekslerinden NİKKEİ 225 endeksi bu araştırmada kullanılmış olup endeks adını ülkenin önemli ekonomi gazetelerinden biri olan Nikkei' den almıştır. Nikkei 225 endeksi, Tokyo Borsasında en çok işlem gören ve farklı piyasalardan seçilen 225 firmadan meydana gelmektedir. Bununla beraber 7 Eylül 1950 tarihinde ölçülmeye başlanan Nikkei 225 endeksi, Japonya' nın temel

gösterge endeksi olarak kabul edilmekte ve bu endeks içerisinde yer alan firmaların listesi her yıl düzenli olarak incelenmektedir. CFD ürünü olan endeks Nikkei grubu tarafından ağırlıklı ortalama yöntemi ile hesaplanmaktadır (<https://ikonmenkul.com.tr> erişim tarihi 01.04.2019).

2.5.16. Kanada

Kuzey Amerika Bölgesinin kuzeyinde yer alan Kanada, 9.093.507 km karelik bir alana sahiptir ve başkenti Ottawa' dır. 1 Temmuz 1867' de Birleşik Krallıktan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Kanada 10 eyalet ve 3 bölgeden oluşmaktadır. Ülke dünya ülkeleri içinde en büyük dokuzuncu tüketim pazarı olmakla beraber 441 milyar 729 milyon dolarlık ithalat, 420 milyar 861 milyon dolarlık ihracatı bulunmaktadır. Aynı zamanda Kanada dünyanın en zengin ülkelerinden biridir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). 37 milyon kişilik ülke nüfusu bulunup GSYH' sı 1 trilyon 733 milyar 706 milyon dolar, kişi başı gayri safi yurtiçi hasılası 46.733, işsizlik oranı ise %6.11' dir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

S&P/TSX, Kanada' nın pay senedi piyasasına ait borsa endeksi olup S&P/TSX grubunun en büyüğüdür. Bu endeks bileşik endekstir ve birden fazla alt endekse ana endeksidir. TSX (Toronto Menkul Kıymetler Borsası) S&P/TSX endeksi için hem gerçek zamanlı hem de daha önceki verilerin dağıtıcısı şeklinde hizmet etmektedir (<https://us.spindices.com> erişim tarihi 01.04.2019).

2.5.17. Meksika

Latin Amerika ülkeleri içinde yüzölçümü açısından üçüncü sırada yer alan Meksika 1.964.375 km karelik bir alana sahiptir. 31 eyalet ve 1 federal bölgeden oluşan ülkenin başkenti Mexico City' dir. İthalat ve ihracat açısından Karayip ve Latin Amerika ülkeleri arasında en büyük paya sahip olup bölge ithalat ve ihracatının 1/3 ini oluşturmaktadır. Bununla beraber ülkeye ait ithalat rakamı 432 milyar 153 milyon dolar ihracat rakamı 409 milyar 494 milyon dolar şeklindedir (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). 124 milyon kişilik ülke nüfusuna sahip olup GSYH' sı 1 trilyon 199 milyar 264 milyon dolar, kişi başı

GSYH' sı 9.614 şeklinde olup işsizlik oranı %3.49 dur (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

S&P/BMW IPC endeksi, Meksika' nın başlıca firmalarının iktisadi, sosyal ölçütteki başarısını belirlemek ve sürdürülebilir yatırım portföylerini kontrol etmek amacıyla objektif bir ölçüt gerçekleştirmek adına oluşturulmuştur. Farklılaştırma ihtiyaçlarına tabi olarak bileşenler, değiştirilmiş pazar değeri şeklinde ağırlıklandırılmaktadır (<https://us.spindices.com> erişim tarihi 06.04.2019).

2.5.18. Rusya

Dünya ülkelerinin en büyük alanına sahip olan Rusya' nın yüzölçümü 17 milyon kareyi aşmaktadır. Ülke farklı federal yapılardan oluşmakta olup başkenti Moskova' dır. 17 milyon kareyi aşan yüzölçümü ile dünya ülkelerinin en büyük alanına sahip ülkedir. Rusya insan gücü ve ekonomik gücün en büyük belirleyicilerinden olan doğal kaynaklara sahip olup dünyada bu iki gücü içinde barındıran belli başlı ülkelere biridir. Bununla beraber ülkeye ait ithalat rakamı 237 milyar 788 milyon dolar, ihracat rakamı ise 353 milyar 116 milyondur (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). Yaklaşık 144milyon ülke nüfusu bulunan Rusya' nın GSYH' sı 1,576 trilyon dolar kişi başı GSYH' sı 10.950 dolar işsizlik oranı ise %5.5 şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 10.03.2019).

RTS endeksi finansal araçlar ticaretinde işlem yapan, merkezi Rusya olan pay senedi piyasa endeksidir. Bu endeks, Rusya Federasyonu menkul kıymetler piyasası için temel ölçütü belirlemekte olup paraya dönüşme hızı en yüksek ve sermaye pay senetlerine dayanmaktadır (<http://www.ikiliopsiyonrehberi.com> erişim tarihi 10.04.2019).

2.5.19. Suudi Arabistan

Resmi adı Suudi Arabistan Krallığı olan ülke Arap Yarımadasında bulunmakta olup başkenti Riyad' tır. Ülke 2.149.690 km karelik bir yüzölçümüne sahiptir. Elde ettikleri gelirlerden kamu alanında %85-90 oranındaki ve ihracat alanında % 90 oranındaki gelir petrol piyasasından sağlanmaktadır. Ülkeye ait ithalat rakamı 130 milyar 825 milyar dolar iken ihracat rakamı 218 milyar 174 milyon

dolardır (<https://www.ticaret.gov.tr> erişim tarihi 12.04.2019). Bununla beraber 33 milyon ülke nüfusuna sahip olup GSYH' sı 769,8 milyar dolar kişi başı GSYH' sı ise 23.186 dolar şeklindedir (<https://www.imf.org> erişim tarihi 20.03.2019).

Tadawul endeksi, Suudi Arabistan'ın Menkul Kıymetler Borsasında görev yapan tek yetkili borsadır. Temel olarak alım-satım ve listeleme yapmanın dışında borsaya kote olmuş menkul kıymetlerin yatırılması, el değiştirmesi, mülkiyeti sicili gibi işlemleri de sağlamaktadır. Bununla beraber Tadawul IOSCO,WFE ve AFE üyesidir (<https://www.tadawul.com.sa> erişim tarihi 10.04.2019). Sermaye Piyasası Kurumunca denetlenen Tadawul borsasında 169 firmanın pay senedi yer almaktadır (<https://bilgibank.tk> erişim tarihi 10.04.2019).

2.5.20. Avrupa Birliği

1951 yılında temellerinin atıldığı bu grubun kurucu üyeleri İtalya, Fransa, Belçika, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda olup, üye ülkeler arasındaki çelik ve kömür endüstrilerinin yönetimini tek çatı altında toplamak amacıyla oluşturulmuştur. Bununla beraber 1957' de Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Euratom şeklinde iki farklı yeni grup oluşturulmuştur. Daha sonra Brüksel Antlaşması ile 1967 yılında bu üç topluluk Avrupa Topluluğu adıyla bir araya getirilmiştir. 1992 yılında ise Avrupa Birliği adı ilk kez kullanılmıştır (<http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr> erişim tarihi 15.04.2019)

28 ülkeden oluşan Avrupa Birliği içinde yer alan ülkeler; Bulgaristan, Avusturya, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Macaristan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Litvanya, İrlanda, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Malta, Polonya, Slovakya, İspanya, Romanya, İsveç, Slovenya, Hırvatistan ve Birleşik Krallıktır. Ülkemiz, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve İspanya ile beraber AB grubuna aday ülke konumundadır. Avrupa Birliği üye ülkelerinde desteğiyle temel olarak gençlik,spor-kültür ve eğitim alanlarında AB' nin eğitim kalite düzeyini yükseltmek, var olan kültürel zenginliklerin korunmasını, ve ortak kültür düzeyini geliştirmek amacıyla üye ülkeler arasında birlikte hareket etme ve yapılan faaliyetleri desteklemeyi sağlamaktadır (<http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr> erişim tarihi 15.04.2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. G 20 ÜLKELERİNİN İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ VE BORSA ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VAR YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

3.1 Literatür Taraması

Şenol (2019) yapmış olduğu çalışmada, insani gelişmişlik ile finansal gelişmişlik arasında oluşan etkileşimi ve bu etkileşimin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ne derece önemli olduğunu incelemiştir. 42 ülkenin 1990-2015 yılları arasındaki verileri dikkate alınarak panel veri analiz yöntemlerinden varyans araştırması eşbütünleşme, etki-tepki, nedensellik testleri uygulanmıştır. Uygulama sonucunda; finansal gelişmişlik ve insani gelişmişlik arasında uzun dönemli bir etkileşimin var olduğuna ve bu etkileşimin gelişmekte olan ekonomilerde, gelişmiş ülkelere oranla daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öner (2018) Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu olan S&P' nin, Kasım 2017 tarihinde kırılğan beşli ülkeler olarak belirlediği Türkiye, Mısır, Arjantin, Pakistan ve Katar sermaye piyasaları arasındaki entegrasyonunu incelemeyi amaçlamıştır. Sermaye piyasalarının göstergesi olarak borsa endeksi dikkate alınmıştır. Araştırmada kırılğan beşli ülkelerin borsa endekslerinin 05.01.2009 ile 20.03.2018 yılları arasındaki günlük verileri ele alınmış olup, önce Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi sonrasında Granger Nedensellik Testi uygulanarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; Türkiye Bist 100 endeksi ve Arjantin Merval endeksinden Katar QE endeksine ve Mısır Hermes endeksine; BİST 100 endeksinden Pakistan KSE endeksine ve Merval endeksinden BİST 100 endeksine doğru tek yönlü Granger Nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Tıraş ve Ağır (2018) Türkiye' nin de yer aldığı 57 üyeye sahip İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkelerinin 2016 yılına ait İGE ve alt endeks göstergelerini inceleyerek ülkelerarası karşılaştırma ve değerlendirme yapmayı amaçlamıştır. Yapılan analiz sonucunda; insani gelişme endeks değerlerine göre Türkiye 0,767 puan ile 188 ülke arasında 71. Sırada bulunduğu ve bu sıralamaya göre ülkemizin

yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler düzeyinde yer aldığına ulaşmıştır. Bununla beraber İİT içerisinde 11. sırada bulunan Türkiye' nin gelir alt endeksi dikkate alındığında daha iyi yerlerde olmayı hak ettiği ve insani gelişmişlik bakımından daha üst seviyelerde olabilmesi için eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlarını daha da artırması gerektiği görüşündedir.

Yıldırım vd. (2018) bu çalışmada G 20 platformuna üye ülkelerin Ar-Ge üzerine yaptıkları harcamalarının iktisadi büyüme ve dış ticaret unsurlarından ihracat üzerine olan etkisini panel veri analizi yöntemi yardımıyla incelemeyi amaçlamıştır. Yapılan analiz sonucunda iktisadi büyüme ve ihracat üzerinde ar-ge alanında yapılan yatırımlardaki artışın pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çağlar ve Keten (2018) bu çalışmada Mahlberg ve Obersteiner (2001)' in İnsani Gelişme Endeks verilerini veri zarflama modeli yardımıyla hesaplanmasını önerdiği çalışmayı dikkate alarak Türkiye' nin illerine ait insani gelişme endeks verilerini belirleyerek kıyaslama yapmayı amaçlamıştır. Analizde kullandığı verileri UNDP' nin hazırladığı İGE göstergeleri çerçevesinde 2013 yılı Türkiye' nin illerine ait İGE değerini hesaplayan Gülel vd.(2017) yapmış olduğu çalışmadan elde etmiştir. Araştırmada Veri Zarflama Analiz Yöntemlerinden CCR modeli ve Garanti Bölgesi (AR) ile de insani gelişme endeks değerleri tespit edilmiştir. Analiz sonucunda her iki yöntemde de son sıralarda bulunan illerin Türkiye' nin doğu bölgesinde yer alan iller olduğu saptanmıştır.

Bağcı (2018) bu çalışmada finansal gelişmişlik endeksi oluşturarak OECD ülkelerinin finansal açıdan durumlarının ne olduğunu incelemeyi ve ülkeler arası kıyaslama yapmayı amaçlamıştır. Araştırmada Topsis Yönteminden yararlanılmış olup OECD ülkelerinin 1980-2015 yılları arasındaki verileri incelenmiştir. Analiz sonucunda finansal açıdan en gelişmiş olan ülkenin Japonya olarak saptandığı, ABD ve İsviçre' nin de o düzeye yaklaştığı sonucuna varmıştır.

Asal (2018); küresel güç dengesinin teorik esasları ile uluslararası iktisadi politığın faktörleri arasındaki ilişkiyi incelediği bu çalışmada, örneklem olarak G 20 platformuna üye ülkeleri ele almıştır. Araştırmada; G 20 platformunun kuruluşuna sebep olan etmenler, G 20 kurumsal sistemini oluşturan başlıca dinamikler ve G 20

ye üye ülkelerin makroekonomik ve siyasal gösterge faktörleri analiz edilmiştir. Güç dengesi teorisi bağımlı değişken; hiyerarşi kavramı, uluslararası iktisadi ve finansal sistemler, uluslararası iktisadi ve finansal kurumlar bağımsız değişken olarak ele alınarak test edilmiştir. Analiz sürecinde daha çok nitel araştırma tekniği kullanılmış olup nicel iktisadi ve finansal bulgulardan da yararlanılmıştır. 1997 Asya krizi, 2008 dünya krizi ve sonraki dönemlere ait iktisadi veriler dikkate alınarak G 20 ülkelerine etkileri iktisadi politik bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda G 20'nin 2008 krizi sonrası günümüz yapısına ulaşmasıyla güç dengesinde meydana gelen değişikliklerin etkisi ile gelişme gösterdiği hipotezini desteklemiştir. G 20 platformunun yapısında bulunan hiyerarşik güç dengesi ilişkisinin uluslararası iktisadi ve siyasal problemin çözümünü engelleyen esas faktörlerden olduğu gözlenmiştir.

Oğuztürk ve Özbay (2018) gelişmişlik ile inovasyon göstergeleri arasındaki etkileşimi güdümlü ekonomiler ve World Economic Forum (WEF) in yayınlamış olduğu küresel rekabet raporundan elde edilen verilerle betimsel açıdan açıklamak amacıyla G 20 ülkelerini incelemiştir. Araştırmada öncelikle gelişme ve inovasyonun teorik temelleri incelenmiş; daha sonra Küresel Rekabet Raporuna göre G 20 ülkeleri gelişmişlik seviyelerine göre çeşitli gruplara ayrılmış; en son ise inovasyon göstergelerine göre sıralaması yapılan ülkelerin İGR' nda yer alan veriler aracılığıyla karşılaştırılması yapılmış olup, elde edilen bulgular iktisadi açıdan değerlendirilip yorumlanması yapılmıştır. Yapılan analize göre; inovasyon güdümlü olan bütün ülkelerin çok yüksek insani gelişme endeks değerine sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Çağlan ve Çelik (2018) finansal gelişmişlik ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığı bu çalışmada örneklem olarak Türkiye'yi incelemiştir. Çalışmalarda kullanılan metodoloji, veri setleri, frekanslar, dönem aralıkları ve ekonometrik tekniklerle elde edilen sonuçların sistematik olarak incelemesini amaçlamıştır. Araştırma sonucunda; finansal kalkınmışlıkla iktisadi büyüme arasındaki etkileşim arz öncüllü ve talep takipli olmak üzere iki ayrı grupta değerlendirilip yorumlamıştır. Buradan hareketle Türkiye örneğinde arz öncüllü ve talep takipli hipotezi doğrulayan araştırmalar saptanmış; bazı çalışmalarda ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bile tespit edilmiştir. Bundan dolayı finansal gelişmişlik ve

ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ekonometrik analizlere dair değerlendirme ve yorumlama yapılırken ve incelenen bu ilişkiye yönelik politika önerilerinde bulunurken dikkatli ve özenli olunması gerektiği görüşüne ulaşmıştır.

Kaya (2017) finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerin insani gelişmişlik üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu araştırdığı bu çalışmada; finansal piyasalardaki gelişmeyi temsil etmesi açısından BİST 100 endeksi alınırken, büyüme oranının ve insani kalkınmışlık seviyesini temsili olarak da insani gelişme endeksi alınarak aralarındaki ilişkiyi test etmiştir. Analizde 1986-2015 yıllarını kapsayan yıllık veriler dikkate alınarak zaman serisi analizi, Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda; değişkenlerin uzun dönemde beraber hareket ettikleri ve insani gelişmişlik endeksinin BİST endeksinin bir nedeni olduğu sonucuna varmıştır.

Taş ve Özel (2017) bu çalışmada Türkiye ve AB'ye üye olan ülkelerin sosyo-ekonomik olarak gelişmişlik seviyelerini tespit edip karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Gelişmişlik seviyesini en iyi ölçen 28 değişken belirlenmiş ve 6 faktöre indirgenerek faktör analizi yardımıyla test edilmiştir. Analizde kullanılan bu 6 faktör; ar-ge, eğitim, gelir ve refah, sağlık, işsizlik, yoksulluk ve nüfus olmak üzere veriler Eurostat, TÜİK, Sağlık Bakanlığı, Dünya Bankası ve OECD' den elde edilmiştir. Ayrıca veri setinin faktör analine uygun olup olmadığını tespit etmek amacıyla Kaiser Meyer Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; KMO test değeri 0.638 bulunurken, Bartlett küresellik test sonucu olarak p-değeri 0.000 elde edilmiştir. Türkiye' nin alan olarak en iyi olduğu konum ar-ge ve eğitim olarak bulunurken, gelir ve refah, sağlık, işsizlik ve yoksulluk faktörlerinde gelişmişlik seviyeleri olarak son sıralarda kaldığına ulaşmışlardır. Ülkemizin geride kaldığı bu göstergelere daha fazla önem vermesi ve bu alanlarda yaptığı çalışmalara daha fazla ağırlık vermesi gerektiği ve ülkemizin AB üyesi olma sürecinde yararlı ve iyi olacağı görüşündedirler.

Arıkan (2017); 2015 dönemine ait eğitim, sağlık ve gelir alt endekslerinden oluşan insani gelişme endeks değerlerini dikkate alarak 188 ülkeyi analiz etmiştir. Bu 188 ülkeyi Kümeleme Analiz Yöntemine göre farklı sınıflara ayırmıştır. Ward tekniği Hiyerarşik Kümeleme Analiz yönteminde, k- ortalamalar tekniği ise

Hiyerarşik Olmayan Kümleme Analiz yönteminde uygulanmıştır. Birleşmiş Milletler, insani gelişmişlik endeks verilerini göz önünde bulundurarak ülkeleri ‘ Çok Gelişmiş’, ‘Gelişmiş’, ‘Gelişmekte Olan’ ve ‘ Gelişmemiş’ şeklinde 4 kümeye ayırmış, Hiyerarşik Olmayan Kümleme uygulamasında Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu insani gelişme endeksi sınıflandırması dikkate alınmış ve bu yöntemlere ek olarak İki Aşamalı Analiz Yöntemi de kullanılmıştır. Kümleme Analizinin farklı yöntem uygulamaları sonucunda, Hiyerarşik Kümleme Tekniğine göre sınıflandırma olarak ülkelerin 3 kümeye ayrılabilceğine varılmış ve bu analiz yöntemine göre kümelerde gelirin çok etkili olduğuna ulaşılmıştır. İki Aşamalı Kümleme Yöntemine göre Türkiye, Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu kümleme yöntemi ışığında Gelişmiş Ülkeler grubunda iken k- ortalamalar yöntemine göre Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almıştır. Yapılan analizlerin sonucunda ülkelerin sahip oldukları kaynaklarını çoğunlukla eğitim ve sağlık alanına yönlendirmesi gerektiğine ulaşılmıştır.

Bölük (2017) G 20 ülkelerinden Türkiye’nin de dâhil edildiği toplamda 11 ülkenin ar-ge alanında yapmış oldukları harcamalarının iktisadi gelişmeye olan etkisini araştırmak maksadıyla 1996-2013 dönemleri arasındaki yıllık verileri dikkate alınarak Panel Veri Analizi yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analiz yönteminin sonucunda G 20 ülkelerinden seçilen 11 ülkenin araştırma geliştirme harcamalarının ekonomik büyüme oranları üzerinde anlamlı ve olumlu etkisi tespit edilirken, kriz faktörünün ekonomik büyüme oranı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Şener (2017) G 20 grubuna üye ülkeler arasından seçilen 14 ülkeye kredi derecelendirme kuruluşlarından; Moody ’s, S&P ve Fitch’ in vermiş olduğu notların seçilen bu 14 ülkenin 1995- 2015 dönemleri arasındaki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları üzerine olan etkisini araştırmak üzere panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları üzerinde; Fitch tarafından verilen iki dönem gecikmeli olan notların etkili olduğuna, Moody’s tarafından verilen notların etkisinin ortaya konulamadığına, S&P tarafından verilen notların etkisi olmadığına ulaşılmıştır.

Kılıç (2017) UNDP tarafından yayınlanan İGE değerleriyle belirlenen, insani gelişmişlik ile iktisadi yapı açısından hangi düzeyde olduğunu tespit etmek amacıyla G 20 grubu bünyesi içerisinde yer alan Güney Kore, Endonezya, Meksika, Avustralya ve Türkiye'nin içinde bulunduğu bu beş ülkenin İngilizce adlarının baş harfleriyle oluşan MIKTA grubunun 2005-2015 dönemlerini kapsayan süreci karşılaştırmalı analiz yapılarak incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda orta güçte ülkeler olarak adlandırılan MIKTA ülkelerinin iktisadi sıralamasına göre Güney Kore 11, Avustralya 12, Meksika 15, Endonezya 16 ve Türkiye'nin 18. sırada yer almasıyla dünyanın en büyük yirmi ekonomisi içerisinde bulunduğu ulaşılmıştır. MIKTA ülkelerinin nüfuslarının hızla artış göstermesiyle dünya ülkeleri arasında önemli ölçüde bir ağırlığa sahip olduğuna, ekonomide yapısal reformu oluşturduklarında ve ekonomik anlamda gelişmeyi düzenli bir şekilde süreklilik sağladıkları takdirde dünyanın önde gelen ekonomileri arasında yarışacakları görüşüne ulaşılmıştır.

Tiryaki (2017) OECD ve G 20 grubunun ayrı değerlendirildiği bu çalışmada ilk olarak; sermaye girişlerinin reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisini tespit etmek üzere Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütüne üye ülkelerin ve kilit ortak ülkelerin 2002-2014 dönemleri arasındaki verileri kullanılarak rassal etkiler modeli yöntemiyle incelemiştir. İncelemeye konu olan ülkeleri gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflara ayırmış ve yapılan analiz sonucuna göre; gelişmiş ülkelerde sermaye girişlerinin reel efektif döviz kuru üzerinde etkili olmadığına gelişmekte olan ülkelerde ise etkisinin olduğuna varmıştır. İkinci olarak; iktisadi gelişmeyle öz kaynak girişleri arasındaki etkileşimi incelemek maksadıyla büyüme modellerinde çoğunlukla kullanılan iktisadi büyümeyi etkileyen çeşitli değişkenler temel alınmış ve G 20 ülkeleri çeşitli gruplara ayrılarak 1985-2014 yılları arasındaki veriler genelleştirilmiş momentler metoduyla incelenmiştir. Yapılan analizlere göre sermaye akımının iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği ülkeler G 7 grubu ve cari fazla veren G 20 ülkeleriyken sermaye akımının iktisadi gelişmeyi olumlu etkilediği ülkeler G 7 grubu haricindeki G 20 ülkeleri ve G 20 grubu içindeki cari açık veren ülkeler olduğu sonucuna varmıştır.

Kılıç (2017) 1961 yılında kurulan iktisadi işbirliği ve kalkınma örgütüne üye olan 35 ülkenin 2008-2009 yılı küresel kriz dönemi dikkate alınarak, 2010-2014

dönemleri arasında rekabet güçlerini gelişmişliğin göstergesi olan insani kalkınmışlığa çevirme başarılarını veri zarflama modeli yardımıyla analiz etmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bilgilere göre; çoğu ülkenin rekabetçiliğini insani kalkınmaya çevirmede yetersiz kaldığına, 2010-2013 dönemlerinde Yunanistan, 2010 yılında Letonya, 2013 yılında Slovenya'nın üretkenliği insani gelişmeye çevirmede etkin olduğuna, 2014 yılında ise hiçbir ülkenin etkin olmadığına ulaşmıştır. Başarılı olan ülke sıralamasında ilk sıralarda Yunanistan, İtalya, Slovakya, Lüksemburg, Slovenya'nın olduğuna alt sıralarda ise İngiltere, Japonya ve Kanada'nın olduğunu gözlemlemiştir. Türkiye açısından yapılan değerlendirmeye göre 2010-2011 yılında OECD üye ülkelerine oranla orta başarı gösterdiğine, 2012 yılında ortalama performansında altına kaldığına daha sonraki senelerde ise takriben durumun aynı kaldığına ulaşmıştır.

Güney (2017) BRICS üyeleri ve Türkiye'nin 1990-2014 dönemleri arasındaki verileri dikkate alarak iktisadi gelişme ve iktisadi bağımsızlık arasındaki etkileşimin yönünü panel veri analiz tekniği kullanarak test etmiştir. Çalışma sonucunda; araştırmaya konu olan ülkelerde iktisadi bağımsızlık ve ekonomik gelişme arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğu, iktisadi bağımsızlığın bileşenlerinden dış ticarete serbestleşme durumunun, iktisadi gelişmeye diğerlerine göre daha çok olumlu yönde etkisinin bulunduğuna ulaşmıştır.

Yılmaz ve Danişoğlu (2017) Ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri olan beşeri sermayenin, iktisadi gelişmedeki yerini ve hangi konumda olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Beşeri sermayenin eğitim ve sağlık alanı ile iktisadi kalkınmadaki önemini belirlemek amacıyla UNDP' nin hesapladığı insani kalkınma endeks verilerini göz önünde bulundurarak Türkiye'nin beşeri kalkınma boyutunu ve durumunu incelemiştir. Sonuçlara göre; Türkiye 1990 yılına kadar gelir alt endeksinde en iyi bir performansı sergilerken, 1990 yılından sonra sağlık alt endeksi gelir alt endeksinin önüne geçerek en iyi bir performansı sağlamış ve 2014 dönemi verileriyle ülke sıralamasında 64. Sırda yer aldığını ve bu durumun uygulanan sağlık politikaları ve tıbbi gelişmelerden kaynaklandığına ulaşmıştır. Çalışmaya göre; insani gelişme endeksinin eğiliminin yönünü, İGE' nin alt endeks verileri belirlemekte olup sağlık ve gelir alt endeksleri, insani gelişme endeksinin eğilimini yukarı yönlü hareket ettirirken; eğitim alt endeksinin aşağı yönlü hareket

ettirdiğini gözlemlemiştir. Bununla beraber ülkemizin insani gelişmişlikte gelişmiş ülke grubunda yer alabilmesi için eğitim endeksini geliştirmeye yönelik politikalar uygulanması gerektiği görüşüne ulaşmıştır.

Gökpınar (2016) toplamda 106 farklı ülkenin insani kalkınmışlık seviyelerini faktör analizi yöntemini kullanarak test etmeyi amaçlamıştır. Seçilen ülkelerin insani gelişmişlik endeks değerleri hesaplanarak k- ortalamalar kümeleme analizi yöntemi ile sınıflandırılmıştır. Uygulama sonucunda, endeks değerlerine göre sınıflara ayrılan ülkelerin en gelişmiş ülke sınıfında Katar, gelişmiş ülkeler sınıfında ABD ve birçok Avrupa ülkesi, gelişmekte olan ülkeler sınıfında Türkiye'nin de dâhil olduğu bazı Balkan, Asya ve Güney Amerika ülkeleri bulunmuştur. Gelişmemiş ülkeler sınıfında ise Kenya, Nijerya, Uganda gibi Afrika ülkeleri olduğu tespit edilmiştir.

Sarıçoban (2016) 1996-2014 yılları arasındaki veriler dikkate alınarak G 20 grubunda yer alan Avrupa Birliği hariç tutularak 19 ülkenin ihracat rekabet üstünlüğünün tespit edilmesi amacıyla farklı endeksler kullanılmış ve SITC teknoloji gruplandırmasıyla bulunan RCA verileri ile toplam ihracat arasındaki ilişki panel veri regresyon analizi yöntemiyle uygulanmıştır. Çalışmaların sonucuna göre RCA katsayıları, toplam ihracatın; sermaye yoğun, kolay ve zor taklit edilen ürünlerini pozitif olarak etkilerken emek yoğun ve hammadde yoğun sektörleri negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Altıntaş (2016) G 20 bünyesindeki ülkelerin ekonomik yapısının, 2008 küresel ekonomik kriz sürecinde yaşanan ekonomideki dalgalanmalardan hangi ölçüde etkilendiğinin araştırıldığı çalışmada kriz sürecinin yansıması olarak düşünülen 2006-2013 dönemleri analiz edilmiştir. Uygulama tekniği olarak AHP ve VIKOR yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre 2006-2008 dönemleri arasında ve 2012 yılında en yüksek ekonomik performansın Avrupa Birliği Komisyonunun olduğu bulunmuştur. 2009, 2012, 2013 döneminde ABD 2008 dünya ekonomik krizini doğrudan yaşayan ülke olmasına rağmen, G 20 platformu içerisinde en iyi ekonomik performansa sahip olduğu, 2006-2008 dönemleri arasında ise ikinci en yüksek ekonomik performansa sahip ülke konumunda olduğu gözlenmiştir. 2010 yılında Japonya 2011 yılında ise Almanya en iyi ekonomik performans gösteren ülke olmuştur. G 20 grubu içerisindeki sıralamasına göre Türkiye'nin ekonomik

performansı 2008 dünya ekonomik krizi öncesi dönemde 19. ve 20. sırada yer alırken, küresel ekonomik krizi sonrası dönemde 17. sırada yer aldığı gözlenmiş ve buradan hareketle Türkiye'nin küresel krize karşı başvurduğu yöntemlerin başarılı bir şekilde uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (2016) insani kalkınmışlık endeksi değerleri, iktisadi kalkınmışlık ve beslenme ilişkisi dikkate alınarak Türkiye'nin de içinde bulunduğu 8 ülkenin verileri karşılaştırılarak analiz yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmalara göre; Türkiye'nin İGE ve beslenme yönünden İran ile benzer özellikler sergilediği, Avrupa ülkeleri, Kore ve Amerika Birleşik Devletlerinden ise farklı olduğu gözlenmiştir. Çalışmanın sonucunda ülkelerin değerlendirilip karşılaştırılmasında İGE değerlerinin iktisadi kalkınmışlık düzeyinden daha gerçekçi sonuçlara ulaştırdığı gözlenmiştir.

Yorulmaz (2016) yapmış olduğu çalışmada 107 ülkeye ait 1991-2013 yılları arasındaki ülke istatistiklerini kullanarak cinsiyete göre yaşam sürelerine etki eden durumları panel veri analizi kullanarak test etmeyi amaçlamıştır. Başlangıçta ilgili ülkelere panel veri analizin sabit etkilerle statik analiz yöntemi uygulanmıştır. İlerleyen aşamalarda ülkeleri gelişmişlik düzeyleri bakımından 3 gruba ayırarak EKK, sabit ve tesadüfi etkiler yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaların sonucunda elde edilen tespitlere göre yaşam sürelerini olumsuz etkileyen faktörler arasında; ortalama ölüm ve doğum oranı, iktisadi gelişme ve karbondioksit emisyonu yer alırken, yaşam sürelerini olumlu etkileyen faktörler arasında; kişi başına düşen milli gelir, kentli nüfus oranı ve nüfustaki yükselme yer almıştır. Devletin ve özel sektörün yapmış olduğu sağlık harcamaları, 65 yaş ve üzeri nüfus, orman alanı, üniversite kayıt oranının ve diğer değişkenlerin bölgelere göre yaşam süresi bakımından olumlu veya olumsuz etkisinin yanında hiç etkisinin bulunmadığı da gözlenmiştir.

Topallı (2016) İhracat, ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere G 20 ülkelerinden seçilen Türkiye ve 7 ülkenin 1995-2013 yılları arasındaki verileri kullanılarak panel veri yöntemlerinden eş bütünleşme testi ve nedensellik analizi uygulanmıştır. Uygulanan analiz sonuçlarına göre, incelenen değişkenler arasında uzun süreli eş-bütünleşme ilişkisinin varlığına, iktisadi gelişme ve ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna yine iktisadi gelişme ve

sağlık alanında yapılan harcamalar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Orakçı (2016) Türkiye ve 28 AB ülkesinin insani kalkınmışlık seviyesini tespit etmek ve kalkınmışlık seviyesini etkileyen en önemli ölçütlerin neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmasında gösterge olarak İnsani gelişmişlik endeks verileri ve 'Quality of Life in European Cities 2015' anket sorularını dikkate alarak Telafi edici Çok kriterli karar verme yöntemlerinden GRİ ve MOORA tekniklerini uygulayarak test etmiştir. Kriter ağırlıkları için Entropi ve CRITIC analiz tekniğini kullanarak analizini tamamlamıştır. Çalışma sonucunda ülkelerin kalkınmışlık seviyesini etkileyen en önemli ölçütün konut durumu göstergesi olduğuna ulaşmıştır. Analizi yapılan 29 ülkenin kendi içinde sıralaması, Telafi edici Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden GİA tekniğiyle elde edilen sonuca göre Lüksemburg, Finlandiya, Avusturya ilk üçte yer alırken Yunanistan, İtalya, Romanya son üçte yer almış, Türkiye'nin ise 26. Sırada olduğuna ulaşmıştır. MOORA tekniklerinden Oran Yöntemine göre ilk üçte; Finlandiya, Lüksemburg, Avusturya son üçte; Yunanistan, İtalya, Romanya yer almış Türkiye'nin 23. Sırada olduğu gözlenmiş, Referans tekniğine göre ise ilk üç sırada; Birleşik Krallık, Hollanda, Danimarka son üçte; Yunanistan, Malta, İtalya bulunurken Türkiye'nin ise 23. Sırada olduğu sonucuna varmıştır.

Kurnaz ve diğ. (2016) G 20 platformunu içerisinde yer alan Afrika-Avrasya bölgesinden oluşan 13ülkenin 2014 yılı verileri dikkate alınarak insani kalkınmışlık endeksi ve bu endeksin bileşenlerinden sağlık, gelir ve eğitim endeks değerleriyle, bu 13 ülkenin konumunun hangi düzeyde olduğu ve birbirini izleyen yıllar içerisinde nasıl farklılık gösterdiğini araştırmayı amaçlamıştır. Analiz sonucuna göre; Hindistan, G. Afrika ve Endonezya'nın orta insani gelişim düzeyinde olduğuna Çin, Rusya, Türkiye'nin yüksek insani gelişim düzeyinde bulunduğuna Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, G. Kore'nin ise çok yüksek insani gelişim düzeyinde yer aldığına ulaşmıştır.

Şimşek (2016) Uzun dönemde, Borsa İstanbul ve G 20 de yer alan BRICS ülkelerinin borsada işlem gören hisse senedi piyasası ilişkisini tespit etmek amacıyla 03.01.2008-21.01.2015 yıllarına ait borsanın gösterge endekslerinin verilerini günlük

şekilde alarak ARCH Ve GARCH yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırma sonucunda; BİST' in BRICS ülkeleriyle arasında etkileşimin olduğu 2015 yılında Hindistan ve G. Afrika ile en çok etkileşiminin bulunduğu ve bu yıl verisine göre Türkiye'nin Hindistan dışında kalan borsalardan olumlu yönde ayrılmış olduğuna ulaşmıştır.

Aksu (2016) Türkiye'de beşeri sermaye kavramının önemi, sosyal, ekonomik ve stratejik açıdan yapısı, güçlü ve zayıf yönleri ile birlikte ekonomik büyüme ile ilişkisi ve dünya ülkeleriyle rekabet avantajı kazanılmasında beşeri sermayenin öneminin ne olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. 1960 ile 2009 yılları arasındaki istatistik verilerini kullandığı ekonometrik analizde ekonomik büyüme ile eğitim, sağlık, istihdam, üniversite okullaşma sayısı, verimlilik, nüfus artışı ve yaşam süresi gibi değişkenlerle kısa ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı incelenmiştir. İnceleme Granger ve Toda-Yamamoto (MWALD) nedensellik testleri kullanılmış ve Birim Kök ve Zivot-Andrews kırılma testleri uygulanmıştır. Uygulama sonucunda; beşeri sermaye kavramının temelinde eğitim kalitesi olduğundan eğitim seviyesi üst düzeye çıkarıldıkça kalkınmanın da daha iyi hale geleceğine, mesleki eğitimle insan kaynaklarının gelişiminin sağlanması gerektiği, bilim politikası olarak dünyada gerçekleşen gelişmelerin iyi bir şekilde takip edilmesi gerektiği görüşündedir. Bununla beraber, beşeri sermayenin fiziki sermaye ile olan tamamlayıcılık ilişkisinin iyi bir şekilde kurulmasının beşeri sermayenin etkin ve verimli olarak kullanabilmesi için gerekli olduğuna ulaşmıştır. Sonuç olarak beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğu, devletin yapmış olduğu plan ve programlarda bütçe hazırlarken bilim ve teknoloji alanına olan yatırımlara daha çok önemi verilmesi gerektiği ve beşeri sermayenin oluşturulması ve geliştirilmesi için gerekli politikalar geliştirilmesi ve gözden geçirilmesi gerektiğine ulaşmıştır.

Songur (2016) sağlık göstergeleri açısından OECD ülkelerinin hangi şekilde kümelendiğini, Türkiye'nin OECD ülkelerinden hangileriyle benzerliğinin olduğunu ortaya koymayı ve ülkeler hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamıştır. Dünya Bankası Veri Tabanı üzerinden sağlık göstergelerinin verileri göz önünde bulundurulmuştur. İncelemede SPSS programı yardımıyla hiyerarşik kümeleme analizi, Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U Testi yardımıyla da kümeler arası farklılık durumu ölçülmüştür. Sağlık göstergeleri açısından OECD ülkeleri dört

ayrı kümeye ayrılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, seçilen 12 sağlık göstergesi unsurundan 10'unda kümeler arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu ulaşılmıştır. Türkiye' nin sosyo-ekonomik açıdan diğer ülkelere göre daha düşük seviyede olan Meksika, İsrail ve Şili ile beraber dördüncü kümede bulunduğu sonucuna varmıştır. Analizle elde edilen kümeler ile ülkelerde egemen olan finansman modelleri arasında benzerlik bulunduğunu, egemen sağlık finansman modeli açısından Türkiye'nin de bulunduğu dördüncü grupta yer alan ülkelerin tamamında Bismarck Modeli olduğu, birinci kümede yer alan Belçika, Lüksemburg ve Japonya dışındaki 10 ülkenin tamamında Beveridge Modeli olduğunu tespit etmiştir.

Yıldız (2015) çalışmasında insani gelişme yaklaşımları ve yoksulluğun değerlendirilmesi bakımından zamanla meydana gelen değişim İnsani Gelişme Endeksi ve diğer birleşik endeks istatistikleri kullanılarak ülkelerin gelişme düzeylerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye ile diğer ülkelerin karşılaştırılması aşamasında UNDP tarafından sürekli olarak yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'ndaki veriler kullanılarak analizler yapılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin insani gelişme seviyesini daha üst sıralara taşımak adına başta eğitim seviyesinin artırılması ve cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması olmak üzere iyileştirici programlara ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zeyrek (2015) insani kalkınmışlık endeksi ile bu endeksin unsurları arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla seçilen 20 farklı ülkenin verileri dikkate alınarak Korelasyon ve Granger Nedensellik testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre alt endeksler arasındaki en güçlü etkileşimin eğitimden sağlığa doğru olduğu gözlenmiştir. Genel sonuca göre eğitim, sağlık ve gelir endekslerinin gelişimi birbirinden bağımsız bir şekilde oluştuğuna ulaşılmıştır.

Şaban (2015) zaman serisi, var denklemi grafiği, Granger nedensellik testi ve panel veri analiz yöntemlerini uygulayarak Makedonya Hükümetine yabancı devletlerin yapmış olduğu yatırımların borsayı etkileyip etkilemediğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; Makedonya devletinin borsa endeksine yabancı yatırımların etkisinin bulunduğu ve borsaya kote edilmiş firmaların büyük çoğunluğunun yabancı sermayeli firmalar olduğu sonucuna varmıştır.

Aykut (2015) Borsa İstanbul’ da işlem gören BİST 100 fiyat endeksini etkileyen makroiktisadi değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığını varsa bu ilişkinin yönünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenleri belirleyerek, TCMB’nin internet sitesinden Aralık 2005-Haziran 2015 dönemleri arasındaki verilerin aylık ortalama değerleri dikkate alınmış ve analiz yöntemi olarak çoklu doğrusal regresyon ve Granger nedensellik testini uygulamıştır. Yapılan analizler sonucunda BİST 100 endeksinin para arzı ve altın fiyatları haricindeki tüm değişkenlerle tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu, makroiktisadi değişkenlerden enflasyon ve faiz oranının BİST 100 endeksini olumsuz etkilerken diğer değişkenler BİST 100 endeksini olumlu etkilediğine son olarak döviz kuru değerini BİST 100 endeksinin olumsuz olarak etkilediğine ulaşılmıştır.

Kayagil (2015) Türkiye—AB müzakerelerinin başladığı 2005 yılından günümüze kadar olan süreçte istihdam ve sosyal politika açısından ne gibi değişikliklerin ve gelişmelerin olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. Yapılan düzenlemelerin genellikle Avrupa Birliği müktesebatına uygun olduğu, inceleme raporları dikkate alındığında ise bazı alanlarda müktesebata uyumluluk ve uygulamada sorunların olduğu belirtilmiştir.

Yıldız (2015) bir ülkenin kalkınmışlığının hangi düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından düzenli olarak yayımlanan insani gelişmişlik endeksinin veri madenciliğinde çeşitli karar ağacı algoritmalarını kullanarak sınıflandırılmasını ve diğerlerinden daha başarılı olan sınıflandırmayı en iyi teknik olarak belirlemeyi amaçlamıştır. Yapılan incelemede UNDP’ nin 2011-2013 arasındaki döneminin verileri kullanılarak ve C5.O,Gini, Simple, ve CHAID gibi karar ağacı algoritmalarından en iyi başarıyı sağlayan algoritmanın %95.92 İLE C5.0 algoritması olduğuna ve en iyi teknik olarak seçildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Barutçu (2014) ülkelerin diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinin durumunu gösteren dışa açıklık ile finansal kalkınma arasındaki etkileşimi, G 20 grubu içerisinde yer alan 19 ülkenin 1981-2010 dönemine ait yıllık verilerini dikkate alarak panel veri analiz yöntemiyle incelemiştir. Yapılan inceleme sonucuna göre finansal

kalkınma ile ticari dışa açıklık arasında etkileşimin varlığına ve çift yönlü bir ilişkinin olduğuna ulaşmıştır.

Doğan ve Tatlı (2014) UNDP'nin ülkelerin toplumsal ve ekonomik anlamdaki seviyesini ölçmek amacıyla oluşturduğu insani gelişmişlik endeksi ve çok boyutlu insani yoksulluk endeksini dikkate alarak, Türkiye'nin diğer ülkeler karşısında hangi düzeyde olduğunu incelemiştir. Araştırma sonucunda; insani kalkınmışlık endeks verilerine göre; ülkemizin düzenli bir gelişme gösterdiği, gelişmesi hızla artan sekiz ülke içinde yer aldığı ve yüksek insani kalkınmışlık seviyesinde olduğuna ulaşmıştır. Ayrıca daha yüksek insani kalkınmışlığa ulaşması için eğitim alanındaki harcamalara daha çok bütçe ayrılması gerektiğine, yüksek insani kalkınmışlık seviyesine ulaşma sürecinin hızlandırılması için ise geliri artırma ve ortalama yaşam süresini uzatacak politikalar uygulaması gerektiği görüşündedir.

Nartgün ve diğerleri (2013) UNDP tarafından yayınlanan 2011 yılı İGR ve OECD raporları doğrultusunda İGE değerleri bakımından AB ülkeleri, Türkiye de dâhil olmak üzere AB'ye aday olan ülkelerle aday adayı olan ülkeler karşılaştırılmış ve Türkiye'nin gelişmişlik seviyesinin, araştırma kapsamındaki ülkeler arasındaki konumunu belirlemek amacıyla betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. İnsani gelişmişlik endeksi verilerinin dikkate alınmasıyla yapılan çalışmanın sonucunda Türkiye'nin değerlerinin AB aday ve aday adayı ülkelerinden daha düşük seviyede olduğuna ve Türkiye'nin eğitim endeksi açısından da yine bu ülkelerin gerisinde kaldığına ulaşılmıştır.

Korkmaz ve Şahin (2013) 2009 yılında yapılan uluslararası bir sınav olan PİSA da başarılı, orta derecede ve az başarılı olarak seçilen ülkeler ile Türkiye'nin başarı düzeylerinin genel kalkınmışlık seviyesi ve insani kalkınmışlık seviyelerine olan etkileri ve ilişkileri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda başarı ile genel ve insani kalkınmışlık arasında ilişkinin pozitif yönde olduğuna, başarının kalkınmayı etkilediğine, yapılan PİSA sınavında başarılı sonuç alan ülkelerin gelişmişlik seviyesinin iyi olduğuna Türkiye'nin ise gelişmişlik değerleri analizi yapılan ülkelere göre daha alt seviyede yer aldığına ulaşılmıştır.

Akyol (2013) 187 ülkenin analize dahil olarak 2012 yılının insani gelişmişlik endeks verileri ile insani kalkınmışlığın göstergelerinden seçilen değişkenler

arasındaki etkileşimini incelemek amaçlamıştır. Kantil regresyon tekniği kullanılarak yapılan analize göre; gelişmişlik seviyeleri açısından düşük, orta ve yüksek kategoride bulunan ülkelerin, kalkınmışlığa etki eden değişkenlerinin aynı olmadığı sonucuna varmıştır.

Acar (2013) 2001-2013 yıllarını kapsayan süreç dikkate alınarak ekonomiyi etkileyen unsurlar incelenmiş ve bu süreçte Türkiye'nin iktisadi yapısının durumunun ne olduğunu araştırmıştır. İktisadi verilerin dikkate alındığı araştırma sonucunda; Türkiye'nin 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden etkilendiğini, 2002 yılını izleyen dönemde yaşanan pozitif ilerleme, bugün ki siyasi ve iktisadi istikrar ve güven yapısıyla; uygulanan politikalar ve yapısal değişiklikler sonucu iktisadi yapıda güçlenmeler ve kalkınmaların oluştuğu ve bu nedenledir ki Türkiye 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krizi hissetmiş fakat diğer ülkelere göre az hasarla atlattığı sonucuna ulaşmıştır.

Çolak (2010) Çalışmasında; eğitim ile beşeri sermaye arasında ne gibi bir etkileşimin olduğunu araştırmak ve bu etkileşimi Türkiye açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. Yapılan incelemede İnsani Gelişme Raporu ve 2009 OECD eğitim verileri dikkate alınmıştır. Çalışma sonucunda eğitim ve beşeri sermaye arasında etkileşimin var olduğunu ve bu etkileşimin ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirlediğini yine eğitilmiş bireylerin artmasıyla ekonomik kalkınma arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğuna ulaşmıştır. Türkiye'nin beşeri sermaye bakımından iyi bir seviyede olduğunu fakat; eğitim alanında beşeri kaynak yatırımlarının az olduğunu gözlemlemiştir. Ülkelerin insani gelişmişlik düzeyleriyle eğitim alanına yapılan yatırımlar arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu, eğitim harcamaları arttığında ülkelerin insani gelişmişlik düzeylerinin de arttığı düşünülmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin eğitim alanındaki yatırımlarını artırması gerektiğini, bölgesel farklılıkların en az düzeye düşürülmesi ve yapılan bu yatırımlardan bireylerin eşit bir şekilde faydalanmasının sağlanması gerektiği görüşüne ulaşmıştır.

Kayadelen (2012) Ülkelerin borsa performanslarının 2007 Mortgage krizi sonrasında hangi ölçüde etkilendiğinin incelendiği çalışmada 9 ülkenin borsa endekslerinin 2007 Eylül ayı sonu ile 2011 yılı Aralık ayı sonu arasındaki süreçte göstermiş oldukları borsa performansları 3'er aylık dönemler olarak ele alınıp analiz

edilmiştir. Örneklem olarak İrlanda, Yunanistan, Portekiz, Almanya, İsviçre, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi Mortgage krizinden en çok etkilenen ülkeler seçilerek borsa endeksleri analiz edilmiştir. Türkiye'nin küresel ekonomik kriz karşısında durumunun ne olduğunun tespit edilmesi amacıyla İMKB 100 endeksi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sürecinde endeksler kümülatif olarak basit getiri yöntemiyle hesaplanmış ülke kıyaslaması bakımından Euro bazında tekrar hesaplanmıştır. Sonuç olarak; İMKB 100 endeksi %15 getiri ile en yüksek borsa performansı gösterirken, en düşük performansı ise - %86 ile Yunanistan ASE endeksi göstermiştir. İsviçre SMI endeksi Euro bazında %3 kayıp yaşamasına rağmen en iyi performans olarak değerlendirilmiştir.

Baytar (2012) BRIC üyesi ülkeler ile Türkiye arasında yapılan ticaret potansiyelinin ne olduğunu, belirleyici 3 endeksinin Türkiye' nin BRIC ülkeleriyle olan uluslararası ticaretine nasıl ve hangi düzeyde etkisinin olduğunu panel çekim modeli yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonucunda; Türkiye ve BRIC arasında yapılan ticarete bu ülkelerin gayrisafi yurt içi hasıla, ülkelerin mesafeleri ve nüfus gibi unsurların anlamsız bulunduğu, ithalat ve ihracat unsurlarının anlamlı ve ticareti artıran etkenler olduğuna ulaşılmıştır. Ticaret hacmine TBE endeksinin olumlu etkisinin, İNE ve İEE endeksinin ise olumsuz etkisinin olduğuna ulaşılmıştır.

Doğan (2011) "Borsa Endeksi İle Makroekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişki Türkiye Örneği" adlı çalışmada, Türkiye ekonomisine ait makro iktisadi değişkenler ile İMKB arasında etkin bir ilişkinin varlığını test etmeyi amaçlamıştır. Etkin piyasa hipotezi ve öncü gösterge hipotezi belirlenmiş olup bu iki hipotez kapsamında nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Araştırmada Granger nedensellik testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli, Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırma analiz teknikleri kullanılarak 1987-2009 dönemleri arasındaki veriler analiz edilmiştir. Granger testiyle elde edilen bulgular borsanın etkin bir piyasa olmadığı sonucuna ulaşırken, Vektör Hata Düzeltme Modeliyle elde edilen bulgular borsanın uzun dönemde de kısa dönemde de etkin bir piyasa olduğu sonucuna varmıştır. Sonuç olarak borsayla makroekonomik değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Yıldırım (2010) İMKB 100 fiyat endeksi ile hisse senedi piyasasını etkileyen makroekonomik faktörlerden seçilmiş ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin

varlığını ve bu ilişkinin ne yönde olduğunu araştırmak maksadıyla Ocak 2005-Aralık 2009 dönemlerinin aylık ortalama değerleri dikkate alınarak çok bağımsız değişkenli doğrusal modellerle incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda; bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında olumlu yönde ilişkinin olduğuna, enflasyon ile borsada işlem gören pay senedi piyasasıyla olumlu yönde etkileşiminin bulunduğu ve borsa endekslerinde meydana gelen farklılıklar ile ekonomide tasarrufları yükselten beklentilerin etkileşiminin olduğuna varmıştır.

Çalışkan (2010) beşeri sermayeyi etkileyen göstergelerden eğitim ve sağlık alanındaki yatırımları, gayrisafi yurt içi hasıla içinde eğitim ve sağlık alanına yapılan harcamaların oranını incelemeyi ve eğitim, sağlık, gelir alt endekslerinden oluşan insani kalkınmışlık endeksi bakımından Türkiye'nin konumunun ne olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. OECD üye ülkeleri, seçilmiş bazı ülkeler ve Türkiye'nin verileri incelenmiştir. İnceleme sonucunda; Türkiye'nin eğitim ve sağlık alanındaki harcamalarıyla OECD ülkelerinin gerisinde kaldığına, 2005 yılı İGE değerine göre 177 ülke içinde Türkiye'nin insani kalkınmışlık endeksiyle 84.sırada yer aldığına, alt endekslerden; sağlık endeksiyle 85, eğitim endeksiyle 104, gelir endeksiyle 67.sırada olduğuna ulaşmıştır. Türkiye'nin kamu ve özel kesiminin eğitim ve sağlık alanına yeterince yatırım yapmadığı ve insan gelişmişlik endeks değerinin yükselmesi için eğitim ve sağlık sektörüne olan yatırımlarını artırması gerektiği görülmüştür.

Tüylüoğlu ve Tekin (2009) Gelir seviyesinin ve sağlık alanında yapılan harcamaların, kalkınmışlığın belirleyicilerinden sağlık ve sağlığın göstergelerinden doğumda beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm oranları gibi değişkenleri nasıl etkilediği incelenmiştir. Regresyon analizi yöntemi yardımıyla 176 ülkenin 2003 dönemi verileri kullanılmış gelir seviyesine oranla sağlık alanında yapılan harcamaların beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm oranı üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Karabulut ve diğ. (2009); İnsani gelişmişlik endeksini oluşturan unsurlardan eğitim, sağlık ve gelir endeks değerlerinin 2006 yılı verileri göz önünde bulundurularak OECD'ye üye ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri analiz edilmiştir. UNDP'nin İGR raporları incelenmiş araştırmacılar tarafından yapılan hesaplamalarla karşılaştırılmış ve uyumlu olduğuna ulaşılmış olup Türkiye hariç tüm OECD

lkelerinin yüksek insani kalkınmışlık düzeyinde olduğuna ve Türkiye'nin eğitim endeksi hariç sağlık ve gelir endeksleri bakımından orta insani kalkınmışlık seviyesinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaya (2009) İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 100 endeksi ile 01.01.2004- 31.07.2008 zaman aralığında İMKB 100 endeksi içinde sürekli işlem gören pay senesinde dış yatırımcıların saklama hesap bakiyeleri ve yabancı takas oranları arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamıştır. Panel veri yönteminin kullanıldığı analiz sonucuna göre; İMKB pay senedi piyasasında yabancılarca gerçekleştirilen işlemler ile endeks hareketliliği arasında olumlu bir etkileşimin olduğu dış yatırımcıların işlemleri artığında endeks değerinin arttığı, azaldığında endeks değerinin düştüğü sonucuna varmıştır.

Türkoğlu (2009) UNDP tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan insani gelişmişlik endeksi ile Türkiye'nin iller bazında kalkınmışlığını belirlemek için çeşitli değişkenler ele alınarak geliştirilen kapsamlı endeks arasındaki etkileşimi tespit etmek ve Türkiye'nin kalkınmışlık düzeyinin iller bazında hangi seviyede olduğunu çok değişkenli istatistiksel yöntemleri kullanarak incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda il bazında gelişmişliği ölçen çeşitli değişkenlerle oluşturulan kapsamlı endeks ile insani kalkınmışlık endeksi arasında olumlu yönde bir etkileşim olduğuna ulaşmıştır. Bunu yanı sıra Türkiye'nin doğusuyla batısı arasında gelişmişlikte farklılıkların bulunduğuna, doğudan batıya doğru kalkınmışlık seviyesinin arttığına ulaşmış ve İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Aydın gibi illerin gelişmişlik olarak üst seviyede yer aldığına, iklim şartlarının elverişsizliği ve sanayideki yetersizlik nedenleriyle şırnak, Van, Hakkari, Siirt, Bitlis, Muş gibi illerin kalkınmışlık olarak alt seviyede kaldığı sonucuna varmıştır.

Gürses (2009) UNDP' nin hazırlamış olduğu insani gelişmişlik raporları ve yapılabirlik metodu kapsamında, Türkiye'nin insani kalkınmışlık değerlerinin dünya ülkeleri arasındaki yerini ve yıllar itibariyle beşeri gelişmişlik derecesini ölçmeyi amaçlamıştır. İnsani kalkınma raporları incelenerek İGE değerlerine göre Türkiye'nin insani kalkınmışlığının istikrarsız ve sistemli bir şekilde gelişme gösterdiğine ve ülkemizin insani kalkınmışlık seviyesinin orta düzeyde olduğuna varmıştır. Gelir olarak kendisiyle aynı veya kendisinden alt düzeyde olan ülkelere

göre okullaşma oranı verilerinin düşük olduğuna, Türkiye' nin eğitim endeks değerlerini yükseltmesi amacıyla bu alandaki yatırımlarını yoğunlaştırması gerektiğine ulaşmıştır.

Ünal (2008) sağlık, gelir, eğitim gibi göstergelerden oluşan insani gelişmişlik endeksini göz önünde bulundurarak Türkiye'nin bölgeler itibariyle kalkınmışlık düzeyini ölçmeyi amaçlamıştır. İnceleme sonucunda insani kalkınma endeksi verilerinin en yüksek olduğu bölgeler Ege, Doğu ve Batı Marmara olurken, en düşük olduğu bölgeler Ortadoğu, Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bulunmuştur. İnsani gelişmişlik endeksinin belirleyicilerinden gelir endeksine göre bölgesel olarak bir farklılığın olmadığı tüm bölgelerde düşük seviyede kaldığına, sağlık endeksinde ilk sırada yer alan bölgeler güneydoğu, Ortadoğu ve kuzeydoğu Anadolu bölgeleri bulunmuş, en yüksek eğitim endeksine sahip bölgeler Batı Marmara ve Orta Anadolu ve İstanbul ili bulunmuş olup genel olarak ulaşılan sonuca göre; insani gelişmişlik endeks değerleri açısından Türkiye'nin batı bölgelerinin, doğusunda yer alan bölgelere göre daha yüksek olduğuna varmıştır.

Taban ve Kar (2006) Türkiye' de ekonomik gelişmişlik ve beşeri sermaye arasındaki etkileşimi ve beşeri sermayenin ekonomik gelişmeye olan etkisini araştırmak amacıyla beşeri sermaye, okur-yazar oranı, ortalama yaşam süresi ve eğitim endekslerini dikkate alarak 1969-2001 yılları arasındaki sürecin verilerini incelemiştir. Sonuç olarak; analizde kullanılan unsurlara göre nedenselliğin yönünün değişkenlik gösterdiği, karşılıklı olarak ekonomik gelişmenin ve beşeri sermayenin birbirlerine pozitif yönde katkıları sağladığını, değişkenlerin birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olduklarını tespit etmiştir.

Taban (2006) Türkiye' de seçilmiş bazı sağlık göstergeleriyle ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığı bu çalışmada; sağlık kuruluşlarının yatak adedi, doğumda yaşam beklentisi, sağlık kurumu sayıları, sağlık personeli başına düşen birey sayısı gibi sağlık göstergelerini dikkate alarak incelemiştir. Yapılan nedensellik testi sonucuna göre; seçilmiş sağlık göstergelerinden sağlık kurumu sayısı ile reel GSYİH arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı, diğer sağlık göstergeleriyle ise arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğuna ulaşmıştır.

Demir (2006) bu çalışmada; UNDP tarafından hazırlanan insani gelişme raporlarını ve İGR içerisinde yer alan insani gelişme endeksinin içeriğini ve Türkiye için değerlendirilmesini ve yorumlanmasını amaçlamıştır. Ülke sıralamasında Türkiye' nin İGE, alt endeksleri ve bu alt endekslerin bileşenlerinin etkisini incelemiştir. Sonuçlara göre; Türkiye' nin İGE sıralamasında yıllar itibariyle yaşadığı değişimde, kendi gelişimine ek olarak ülkemiz ile benzer seviyede olan ülkelerin performanslarının ve endeks değeri ölçümünde yıllar itibariyle yeni ülkelerin dahil olmasının da etkili olduğuna varmıştır. Türkiye' nin yıllar itibariyle İGE değerleri göz önünde bulundurularak oluşturulan beklentilerle gelecek dönemde İGE değerinin tahmini olarak hesaplamasının yapılması sonucunda Türkiye' nin orta insani gelişmişlik düzeyinde yer aldığı ve yüksek insani gelişmişlik düzeyine ulaşmasında yapılması gerekenler belirtilmiştir. İnsani gelişmenin alt endeksleri açısından Türkiye' nin geçmiş yıllardaki ortalama düzeyde bir büyüme ile gelişme sağladığı varsayımı düşüncesiyle 2011 yılında yüksek insani gelişme düzeyinin alt sınırı olan ige değerine ulaşabileceği görüşüne ulaşmıştır.

Tüylüoğlu ve Karalı (2005) Ülkelerin gelişmişlik seviyesini ölçen, insani gelişmişlik endeks değerlerini göz önünde bulundurarak Türkiye' nin kalkınmışlığının hangi düzeyde olduğunu tespit etmeyi amaçlamıştır. Bunun için UNDP tarafınca hazırlanan beş dönemlik insani gelişmişlik endeks verilerini ve kendileri tarafından UNDP den bağımsız olarak geliştirilen Türkiye' nin insani gelişmişlik endeks verilerini incelemiş olup, geliştirilen endeks değerlerinin UNDP' nin yayınlamış olduğu İGE değerine göre yüksek çıktığını ve İGE verilerine göre Türkiye' nin insani gelişmişliğinin düzenli olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma sonucunda; Türkiye' nin insani gelişmişliğin orta düzeyde olduğuna ulaşmış ve Türkiye' nin iller bazında insani gelişmişlik seviyesini doğru bir şekilde ölçebilmek ve gelişmişliği sağlamak adına başarılı bir insani gelişmişlik politikasını yürütmek için Türkiye' nin illerini kapsayan UNDP' nin hazırlamış olduğu ölçüde resmi değerlerin geliştirilmesinin gerektiği görüşündedir.

Günsoy (2005) Kalkınmışlığı belirlemek amacıyla oluşturulan insani gelişmişlik endeksini ve insani gelişmişlik endeksin alt endekslerinden oluşan sağlık endeksine göre Türkiye' nin hangi düzeyde olduğunu araştırmak maksadıyla yapmış olduğu çalışmada Türkiye' nin insani gelişmişliğinin sağlık endeksi bakımından

benzer diğer ülkelere göre dezavantajlı olduğunu gözlemlemiş ve Türkiye'nin uygulamış olduğu sağlık politikalarını tekrar incelemesi gerektiği görüşündedir.

Dikmen (2004) insani gelişme ile büyüme arasındaki ilişkinin kuvvetli hale getirilmesinin çeşitli etmenlere bağlı olduğunu ortaya koymak amacıyla insani kalkınmışlıkla ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi kuramsal ve deneysel yönden incelemiştir. Oluşturulan uluslararası ekonometrik modelleme yönteminin birinci modelinin sonucuna göre teknolojinin ve insani gelişmişlik unsurlarından sağlık, gelir dağılımı, eğitimin kalkınmayı etkilediğine ikinci model sonucuna göre ise sağlık ve eğitim endekslerinden oluşan insani kalkınmışlığın kamu alanında yapılan harcamalara ve kalkınmaya bağlı bulunduğunu tespit etmiştir. Gelir dağılımdaki eşitsizliğin giderilmesi, devletin sosyal harcamaları ve ar-ge etkinliklerinin ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasındaki ilişkiyi yükselten ciddi etmenler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Nakiboğlu (2004) bu çalışmada yazar dünyanın en önemli sorunlarından biri olan yoksulluğu küresel süreçte incelemiş ve bu süreçte yoksulluğu en alt seviyeye indirmek için geliştirilen yaklaşımların yeterliliğini, yoksulluğun sebeplerini araştırmayı amaçlamıştır. İnceleme sonucunda; kişiye özel mal ilişkilerini ve bölüşme problemini dikkate almayan yoksulluk sorununu engellemek amacıyla oluşturulan yaklaşımlar, yoksulluğu en aza indirmeye çalışan pozitif bir gayret içerse de bu sorunu çözmede yetersiz kaldığı görüşündedir.

Karamustafa ve Karakaya (2004) enflasyon ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) performansı arasındaki ilişki çeşitli değişkenler ele alınarak incelenmiştir. Enflasyon oranının borsaya olan kısa- uzun dönemli etkisini incelemek amacıyla 1995:1 – 2003: 6 dönemi verileri kullanılarak hata düzeltme modeli yardımıyla analiz etmiştir. Sonuç olarak; kısa dönem etkileşimi olarak enflasyonun, işlem miktarını etkilemediğini, işlem hacmiyle ise arasında pozitif yönde etkileşim bulunduğu, İMKB ye kote olmuş şirket miktarı açısından kısa ve uzun fark etmeksizin etkisinin bulunmadığına ulaşmıştır.

3.2. Model, Yöntem ve Veri

Araştırmanın konusu ile ilgili literatür detaylı ve kapsamlı bir şekilde incelenmiş çalışma konusunun hangi çerçevede ele alınıp değerlendirileceği tespit edilmiştir. Buradan hareketle araştırmanın yöntemi belirlenmiş ve konunun değerlendirilmesinde ise amaç doğrultusundaki raporlara başvurulmuştur. Araştırma konusu panel VAR yöntemiyle test edilip değerlendirilmiştir.

3.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada belirlenen borsa endeksi ve insani gelişme endeksi gözlemlenip, incelenmiş olup G 20 ülkeleri açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın amacı G 20 ülkelerinin insani gelişmişlik endeksi ve borsa endeksleri arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmektir.

Belirlenen bu amaç üzerine yapılan çalışmada elde edilmek istenen hedefler arasında gözlemlenen değişkenler (insani gelişme endeksi ve borsa endeksi) arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünün kesin bir şekilde belirlenmesi ve bilimsel araştırmalara yön vermesi ve politika geliştiricilere fayda sağlamasına yönelik bilimsel sonuçlara ulaşmaktır.

3.4. Araştırmanın Önemi

Ülkelerin kalkınma seviyeleri ile alakalı birçok çalışma yapılmakta olup, ulusal kurumların yapmış olduğu araştırmalar ülkelerin kendi bünyelerindeki yaşam standartlarını, durumlarını göstermekte ve bilgiler sunmaktadır. Yapılan bu çalışmada ise ulusal seviyede farklı kuruluşlarca tespit edilen veriler sonucu ulaşılan mevcut kalkınma seviyesinin ülkeler arası alanda hangi seviyede konumlandığının güncel ve tarafsız bir değerlendirmesidir. Ülkelerin hemen hemen her alandaki gelişmişlik düzeylerini, ekonomik ve sosyal yapılarının başka ülkelerle kıyaslanmasına yardımcı olan çeşitli önemli kuruluşlar mevcuttur. Bu önemli kuruluşlardan biri de UNDP' dir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafınca her yıl düzenli bir şekilde İnsani Gelişme Raporları, birden fazla alanda ülkeler arası karşılaştırma yapmak, ülkelere yol göstermek, durumlarını görmelerini sağlamak ve gelişmelerine katkı sağlamak amacı ile endeksler hesaplanmakta ve yayınlanmaktadır. Oluşturulan bu endekslerden en önemlisi ise "**İnsani Gelişmişlik**

Endeksidir". İnsani gelişme endeksi 3 alt endeksten oluşmakta olup, bunlar sağlık, gelir ve eğitim boyutlarıdır. Bu boyutlar doğrultusunda ülkelere ait insani gelişmişlik seviyeleri tespit edilmekte ve ülkeler arası sıralama yapılmakta ve ülkelerin konumları, durumları belirlenmektedir.

Borsa endeksleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kavramdır. Çünkü borsa endeksindeki meydana gelen gelişmeler çok yüksek oranda ekonomik birimlerin geleceğe yönelik beklentilerini de yansıtmaktadır. Borsalar var olduklarından bu yana ekonominin barometresinin olmasının yanı sıra, yatırımcıların bütçelerine önemli ölçüde fayda ve katkı sağlamaktadır. Endeks kavramı, maliyet, satış, fiyat ve üretim vb. birimlerin toplanarak borsaya kote edilmiş yatırım araçlarının belirli bir zaman kesiti içerisindeki oransal farkını, değişimini tespit eden gösterge olarak ifade edilmektedir. Finans sektörünün kalbi olarak ifade edilen borsa endeksleri ise, borsaya kote olmuş pay senetlerinin getiri ve fiyat performanslarını, durumlarını ölçme olarak tanımlanmaktadır. Ülke ekonomileri bakımından borsa endeksleri bir gösterge özelliği taşımakta olup, hangi etkenlerin borsa endeksi üzerinde etkisinin olup olmadığını varsa ne tür bir etkinin olduğunu belirlemek son derece önemlidir. Buradan hareketle insani gelişmişliğin G 20 borsaları üzerindeki etkisinin varlığının araştırılması konunun önemini artırmaktadır.

Günümüzde oldukça önemli olan ve güncel bir konu olmasıyla dikkat çeken insani gelişmişlik, tüm ülkeler için dikkate alınması gereken bir konudur. İnsani gelişme, sadece bireylerin içinde yer aldığı ekonominin zenginliği değil, bireylerin yaşamlarının zenginleşmesiyle alakalı bir terimdir. Literatürde insani gelişmişlik endeksi ile birçok çalışma mevcut olup, daha çok tek ülke düzeyinde araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise G 20 ülkelerinde insani gelişmişlik detaylı bir şekilde ele alınıp, incelenmiş ve borsa endeksiyle olan ilişkisi araştırılmış ve değerlendirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

G 20 ülkelerinden oluşan araştırma konusu 19 ülkeyi kapsamakta olup G 20 içerisinde yer alan Avrupa Birliği analize dâhil edilmemiştir. Avrupa Birliği ülke verilerinin bir bölümüne ulaşılamamasından dolayı çalışmaya dahil edilmemiştir. 189 ülke için hesaplanan insani gelişme endeksi değerleri (Birleşmiş Milletler Kalkınma

Programı) UNDP' nin veri tabanından elde edilmiştir. Borsa endeksleri Investing.com web sitesinden alınmıştır. Çalışma 1995-2017 yılları arasında dönemi kapsamakta olup veriler yıllık olarak alınmıştır. Çalışmada 2 değişken (borsa endeksi, insani gelişme endeksi) bulunmaktadır.

3.5. Veri Seti ve Değişkenler

İnsani gelişmişlik endeksinin G 20 borsaları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada, ülkelerin seçilmiş borsa endeksleri ve insani gelişmişliği ifade etmek üzere insani gelişmişlik endeksi kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan dönem 1995 ile 2017 yılları arasındaki dönem verileridir. UNDP tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan insani gelişme raporları aracılığıyla insani gelişme endeksleri yayınlanmakta olup, bunlar yıllık olarak verilmektedir. Bu sebeple çalışmada insani gelişmişlik endeksleri yıllık olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber her ülkenin kendi borsa endekslerinden seçilen borsa endeksleri 01.01- 01.12 (1995-2017) şeklinde olmak üzere her yıla ait borsa endekslerinin yıllık aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Yani G 20 ülkelerinin insani gelişmişlik endeksleri ve borsa endeksleri yıllık olarak dikkate alınıp analiz edilmiştir.

Araştırmada değişken olarak insani gelişmişlik endeksi ve borsa endeksi dikkate alınmaktadır. İnsani gelişme endeksi bağımsız değişken, borsa endeksi ise bağımlı değişken olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler aşağıdaki gibidir.

Y: Borsa Endeksi (Bağımlı Değişken)

X: İnsani Gelişme Endeksi (Bağımsız Değişken)

3.6. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

3.6.1. Panel Veri Yöntemi

Ekonometrik analizlerde; yatay kesit, panel veri ve zaman serisi verisi şeklinde toplam üç farklı veri çeşiti yer almaktadır. Bunlar; değişkenlerin günlük, aylık, mevsimlik ve yıllık olmak üzere zaman birimlerine bağlı olarak değişimini

kapsayan zaman serisi verisi, farklı birimlerden ve zamanın belirli bir diliminden elde edilen yatay kesit verilerin, belli bir zamanda bir çatı altında toplatılması olarak ifade edilen panel veridir. N sayıda birim ve bu her N sayıdaki birime karşılık T sayıda gözlemden meydana gelen panel veri, zaman serisi ve yatay kesit veri göstergelerinin ekonometrik analizlerde yetersiz kalması nedeniyle 1950'li yıllarda gündeme gelmiş olup, daha çok 1990lı yıllar itibariyle ilk uygulamalı çalışmaları yapılmıştır (Tatoğlu 2017: 1).

Panel zaman serisi analizi, verilerin homojen ve heterojen olup olmadığını, birimler arası korelasyonun bulunup bulunmadığının belirlenmesiyle hangi test ve tahmin yöntemlerinin yapılması gerektiği konusunda birçok yöntem sunmaktadır. Bu analiz 4 konuyu içermekte olup, bunlar; (Tatoğlu 2017: 3-6).

- **Birim Kök Analizi**, bir veri setinin durağanlık durumunu belirlemeye yardımcı olan bu analiz, bir serinin zaman içerisinde otokovaryansı, varyansı ve ortalamasının sabit kalması olarak tanımlanabilmektedir. Bir başka ifadeyle, uzun dönemde serinin değerinin bir değere ulaşması veya beklenen, tahmin edilen değer çevresinde dalgalanması şeklinde ifade edilmektedir.

- **Vektör Otoregresif (VAR) Modeller ve Nedensellik Analizi**, bir denklem sistemi olan VAR Modeller, dinamik modeller kullanarak değişkenler arasındaki ilişkileri dikkate almaktadır.

- **Panel Eşbütünleşme Analizi**, bu analiz yardımı ile değişkenler arasında var olan ilişkinin uzun dönemli olup olmadığı belirlenmektedir. Bununla beraber bir serinin eşbütünleşik olduğu, sabit olmayan verilerin doğrusal birleşimlerinin durağan bir süreç meydana getirmesi olarak ifade edilmektedir. Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı serilerin düzeyde durağan olmamasına ve eşbütünleşik olmasına bağlıdır. Ve bu durum sahte regresyon bulunmadığı anlamına gelmektedir.

- **Panel Hata Düzeltme Modeli**, Eşbütünleşme analizi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı belirlenmişse, hata düzeltme modeli kullanılarak kısa ve uzun dönemli ilişkiler tahmin edilmektedir. Bu model yardımı ile kısa ve uzun dönem için nedenselliğin varlığı ayrı ayrı belirlenmektedir.

Panel veri, ülkeler, firmalar, bireyler vb. şeklindeki birimler ile ilgili yatay kesit verilerinin zaman kesitince izlenmesi sonucu oluşan veri setidir. Bu veri seti

yatay kesit boyutunun yanı sıra zaman serisi boyutunu da içermektedir. Yatay kesit verilerinin belirli bir zaman dilimince izlenmesi sonucu zaman serisi boyutu elde edilmektedir (Yorulmaz 2016: 6).

Bununla beraber panel veri yöntemi bazı olumlu özellikleri sahip olup, bu özellikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır: (Yorulmaz 2016: 7-10).

✓ Sağlanan kat sayı öngörülere, panel veri analizi modelleri ile tek başına uygulanan yatay kesit ya da zaman serisi analizlerine oranla daha etkindir.

✓ Panel veri yöntemi sadece birimlerin veya zaman serisine sahip olan verilerin analizinde ulaşılamayan sonuçların tespit edilmesinde kullanılabilir. Panel veri yöntemi zaman dilimince işletmeler, firmalar, ülkeler, şehirler, bireyler vb. şeklindeki birimlerce ilgili olmasından ötürü bu birimlerde heterojenliğin varlığına kesin gözle ve net olarak bakılabilir.

✓ Panel veri yönteminde birçok ekonometrik ilişki dinamiktir. Bunun nedeni ekonomik davranışların dinamik olmasıdır.

✓ Verilerin miktarı ve kalitesi zaman boyutu ve yatay kesit göstergelerine ait gözlemlerin birlikte analiz edilmesiyle artmaktadır.

✓ Panel veri yöntemi, birbirinden farklı özelliği bulunan birimlerin (ülkeler, şehirler, işletmeler, bireyler vb.) incelenmesi, yanlış hesaplandığından, gözlemlenemediğinden ötürü modele dâhil edilemeyen değişkenlerin etkilerinden oluşan heterojenlik sapmasını ölçmeye yarar sağlamaktadır.

✓ Heterojenliğin tespit eden araştırmacılara verimli ve aktif sonuçlar elde etme imkânı sağlamaktadır.

✓ Panel veri yöntemi araştırmayı yapan kişi açısından daha fazla veri ve gözlem imkânı vermesinin yanı sıra bağımsız değişkenler arasında var olan doğrusal ilişkinin derecesini düşürmekte ve serbestlik derecesini yükselmektedir. Buradan hareketle daha etkin bir ekonometrik öngörüler yapabilmeyi sağlamaktadır.

✓ Ekonometrik bir model oluşturulduğunda, bağımsız değişkenler ile korelasyonlu ancak modelde yer almayan değişkenlerin varlığı durumunda sonuçlar doğru çıkmayabilmektedir. Panel veri yöntemiyle modelde bulunmayan değişkenlerin kontrolünü sağlamaya imkân sunmaktadır.

✓ Panel veri yönteminde durağan halde olmayan zaman verileri tetkik edilebilmektedir.

✓ Bir modelin tespit edilememesinde ölçüm hataları büyük oranda etkilidir. Ancak panel veri analizinde tesadüfi bir birim için bir seri ya da tesadüfi bir zaman kesitinde içerisinde birden fazla işlev bulunduran gözlemin olması modelin tespit edilip belirlenmesini sağlamaktadır.

Panel veri yönteminin olumsuz özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Yorulmaz 2016: 10-11).

✓ Panel veri yöntemini tercih eden bireyler davranışsal sistemleri inceledikleri takdirde daha karmaşık modeller ile karşılaşmaktadırlar.

✓ Panel veri yöntemi kullanılan araştırmalarda yaygın olarak görülen problem, veri bulmak ile beraber veri düzenlemek olmaktadır.

✓ Gelişmekte olan ekonomilerde sistematik veri toplama süreci bulunmaması ve bu nedenle de yalnızca zaman durumu kısa olan verilere erişme olanakları bulunduğundan dolayı panel veri yöntemi kullanılarak elde edilecek öngörülerde sapmalı sonuçlara ulaşılabilmektedir.

✓ Panel veri analizinde hata terimi diğerlerine oranla daha fazla öneme sahip olup, panel veri yönteminde çoğunlukla hata terimi sapmalı şekilde olmaktadır.

✓ Panel veri yönteminde kullanılacak olan verilere ulaşma, aynı birimlerin zaman kapsamınca incelenmesinin masraflı olması ve bununla beraber birimlere erişmede oluşabilecek sorunlar sebebiyle güç olmaktadır.

✓ Genellikle panel veri yönteminde, birim sayısının çok olmasının yanısıra zaman niteliği de kısadır. Bu durumda asimtotik niteliklerin birim sayılarının sonsuza gideceğini göstermektedir. Bu sebeple, Panel veri analizinin bilhassa doğrusal olmayan modellerinde çözülmesi zor olan ekonometrik sorunlar oluşmaktadır.

3.6.1.1. Panel VAR Yöntemi

Panel VAR modeli ekonomik alanda birbirleri ile bağlantısı bulunan temel değişkenleri içsel olarak düşünüp birbirleriyle olan etkileşimine izin veren ve bu temel değişkenlerin beraber nasıl ve ne yönde harekette bulunduğunu gösteren bir denklem sistemidir. Bu model, her bir değişkeninin hem kendi hem de diğer içsel değişkenlerin belli bir zamana kadarki gecikmeleri ile açıklanmaktadır (Sims 1980).

Tek denklemler bir model kurulduğunda yalnızca tek yönlü bir etkileşim gözlemlenirken, panel VAR yönteminde değişkenin diğer değişkenlere olan etkisinin yanı sıra ilk değişkene diğer değişkenin etkisi de gözlenmektedir. Yani panel VAR modeli değişkenler arasındaki geri besleme sürecini belirtmesi açısından kullanışlı bir yöntemdir (Türkeri 2013: 62).

Hipotezler

Çalışma ile ilgili olarak geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir.

1. Hipotez:

H₀= G 20 Ülkelerinin insani gelişmişlik endeksleri ile borsa endeksleri arasında ilişki yoktur.

H₁= G 20 Ülkelerinin insani gelişmişlik endeksleri ile borsa endeksleri arasında ilişki vardır.

Model 1:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \mu_{it}$$

3.7. Panel Veri Analizi Sonuçları

3.7.1. Değişkenlerin Tanımlanması ve Betimsel İstatistikler

Panel veri analizi, ekonomi başta olmak üzere, psikoloji, sağlık araştırmaları, sosyoloji, siyaset bilimi, eğitim gibi çok değişik alanlarda kullanılmaktadır. Mikroekonomi ile ilgili çalışmalarda birim sayısı fazla olduğundan (örnek: firmalar) panel veri analizi, makroekonomi ile ilgili çalışmalara göre mikroekonomide daha yoğun olarak kullanılmaktadır. Makroekonomik düzeyde ise genellikle ülkelerin zaman sürecindeki faaliyetlerinin incelendiği çalışmalarda kullanılmaktadır. Siyaset biliminde genellikle partilerin ve organizasyonların zaman sürecinde siyasi hareketleri, insanların alışkanlıkları ile ilgili çalışmalarda kullanılmaktadır. Psikoloji, sosyoloji ve sağlık araştırmalarında, insanların ve insan gruplarının zaman sürecindeki davranışları ile ilgili çalışmalarda panel veri analizi kullanılmaktadır (Baltagi, 2005. s. 191-195).

Çalışmada öncelikle verilerin elde edilmesiyle başlanmıştır. Uygulamaya konu olan G 20 ülkelerinin borsa endeksleri “borsa endeksi” değişkeni ile insani gelişme endeksi “İGE” değerlerinin 1995-2017 yılları arasında açıklanan değerlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada panel vektör otoregresyon modeli (PVAR) kullanılmıştır. PVAR, Sims (1980) tarafından gerçekleştirilen VAR modellerinin panel veriyle birleştirilmesinden oluşmaktadır (Gnimassoun and Mignon, 2016: 1720). Amacımız borsa endeksi değeri ile insani gelişme endeksi değeri arasındaki ilişkinin var olup olmadığının istatistiksel olarak tespit edilmesidir. Bunun için çalışmada, panel eşbütünleşme, nedensellik, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizine yer verilmiştir.

Uygulamaya konu olan “Borsa Endeksi” ve “İGE” değerlerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3.1’te gösterilmiştir.

Tablo 3.1. Değişkelere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Ortanca	Maximum	Minimum	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
Borsa Endeksleri	10676,84	5061,38	100439	75,65	15312,81	437
“İGE”	0,783737	0,80800	0,9390	0,460	0,113504	437

3.7.2. Panel Birim Kök Testi (CADF)

Bir değişkenin zaman içinde ortalaması, varyansı ve otokovaryansının sabit olmasına durağanlık denir. Skolastik bir süreç izleyen zaman serilerinde serinin durağanlığı önemlidir. Durağan serilerde olası şoklar geçici olacaktır. Şokun etkisi giderek azalacak ve seri uzun dönem ortalama düzeyine dönecektir. Durağan olmayan serilerde ise serinin şok sonrası dönebileceği uzun dönem ortalaması olmayacaktır. Serilerin durağanlığı birim kök testi ile belirlenir (Sevuktekin ve Nargeleçkenler 2010:305-315).

Zaman serisi verileri ile analiz yapmadan önce bu serilerin durağan olup olmadığının da araştırılması gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması durumunda sahte regresyon problemi ile karşılaşma ihtimali vardır. Bu durumda regresyon analizi ile elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır (Gujarati 1999). Verinin hem zaman hem de yatay kesit boyutuna ilişkin bilgiyi

dikkate alan panel birim kök sınamalarının, sadece zaman boyutuyla ilgili bilgiyi göz önüne alan zaman serisi birim kök sınamalarından istatistiksel anlamda daha güçlü olduğu kabul edilmektedir (Im, Pesaran ve Shin 2003; Maddala ve Wu, 1999; Taylor ve Sarno 1998; Levin, Lin ve Chu, 2002; Hadri 2000; Pesaran, 2006; Beyaert ve Camacho 2008).

Çalışmada kullanılan değişkenler için panel veride kullanılan “Borsa Endeksleri” ve “İGE” değişkeni serilerin birim kök testi yapılarak durağanlığı test edilmiştir. Öncelikle “Borsa Endeksi” değişkeni için birim kök testleri uygulanmıştır. “Borsa Endeksi” değişkeni için yapılan birim kök testi sonuçları Tablo 3.2 de görülebilir.

Tablo 3.2. “Borsa Endeksi” Birim Kök Testi Sonuçları

Testin Adı	Seviyesinde		I. Fark	
	Test İstatistiği	Olasılık(p)	Test İstatistiği	Olasılık(p)
Levin, Lin & Chu t*	456.343	1.0000	-612.778	0.0000*
Im, Pesaran and Shin W-stat	4.29209	1.0000	-829.130	0.0000*
ADF - Fisher Chi-square	274.961	0.8961	169.552	0.0000*
ADF - Choi Z-stat	427.985	1.0000	-797.661	0.0000*

Not: Test istatistikleri sonuçlarına göre *; %5 düzeyindeki istatistiksel anlamlılığını ifade etmektedir.

Tablo 3.2 incelendiğinde “Borsa Endeksi” değişkeninin seviyesinde durağan olmadığı görülmüştür. Buna göre “borsa endeksi” değişkeninin birinci düzey farkı alınarak birim kök testi yeniden uygulandığında serinin durağan hale geldiği görülmüştür. Test istatistiği değerleri mutlak değerce tablo değerlerinden büyük olduğundan dolayı çalışmada “borsa endeksi” değişkeninin durağan olduğu sonucuna varılabilir.

Çalışmada kullanılan diğer bir değişkenimiz olan “İGE” için durağanlık testleri uygulanmıştır. “İGE” değişkeni için yapılan birim kök testi sonuçları Tablo 3.3 görülebilir.

Tablo 3.3. “İGE” Birim Kök Testi Sonuçları

Testin Adı	Seviyesinde		I. Fark	
	Test İstatistiği	Olasılık(p)	Test İstatistiği	Olasılık(p)
Levin, Lin & Chu t*	-4.93645	0.0000*	-9.07689	0.0000*
Im, Pesaran and Shin W-stat	-0.06912	0.4724	-7.64918	0.0000*
ADF - Fisher Chi-square	49.8146	0.0950	135.157	0.0000*
ADF - Choi Z-stat	0.15851	0.5630	-7.11726	0.0000*

Not: Test istatistikleri sonuçlarına göre *, %5 düzeyindeki istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3.3 incelendiğinde “İGE” değişkeninin seviyesinde durağan olmadığı görülmüştür. Buna göre “İGE” değişkenin birinci düzey farkı alınarak birim kök testi yeniden uygulandığında serinin durağan hale geldiği görülmüştür. Panel veri analizinin yapılabilmesi için gereken serilerin durağanlığı şartı her iki değişken içinde sağlanmıştır.

3.7.3. Uygun Gecikme Uzunluğu

Granger Nedensellik testinin yapılabilmesi için öncelikli olarak testin yapılacağı uygun gecikme değerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Uygun gecikme değerinin bulunabilmesi için, değişkenler ile bir regresyon modeli oluşturulur. Bağımlı değişken uygun gecikme uzunluğu ile modele dâhil edildikten sonra, modele girecek ikinci değişkenin olası tüm gecikmeleri ile birlikte oluşan tüm regresyon modellerinin bilgi kriteri değerleri elde edilmekte ve en küçük bilgi kriterine sahip olan modeldeki ikinci değişkenin gecikme sayısı, modele ikinci sırada giren değişkenin en uygun gecikme sayısı olarak tespit edilmektedir (Kadılar, 2000: 54). Granger Nedensellik testi için kullanılacak olan uygun gecikme uzunluğunun, üç bilgi kriteri için en düşük olanı seçilir.

Tablo 3.4. Gecikme Uzunlukları Seçim Kriterleri

Gecikme	MBIC	MAIC	MQIC
1	-48.83058	-2.812847	-21.14505
2	-32.65096	-1.972473	-14.19394
3	7.23e+09	7.23e+09	7.23e+09

Tablo 3.4 incelendiğinde uygun gecikme uzunlukları MBIC, MAIC ve MQIC kriterlerine göre bütün gruplarda bir (1) olarak seçilmiştir.

3.7.4. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi iki değişken arasındaki nedensel bir ilişkinin varlığını aynı zamanda da yönünü test etmek için kullanılır. Granger nedenselliği şu şekilde tanımlamıştır “Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerleri kullanıldığında, X’in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir”. Eğer tanımlama doğru ise nedensellik ilişkisi $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir (Gujarati 2009: 620). Uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesinden sonra tahmin sonrası panel VAR modeli denklemi için Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 3.5’de görülebilir.

H_0 : Granger nedeni değildir.

H_1 : Granger nedenidir.

Tablo 3.5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler Arası Nedensellik	Chi2 Test	Olasılık(p)
“Borsa Endeksi” -> “İGE”	0.473	0.491
“İGE” -> “Borsa Endeksi”	0.013	0.909

Tablo 3.5 incelendiğinde değişkenler için Granger testi sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde H_0 kabul edilmiştir. Bu durumda “Borsa Endeksi” ve “İGE” değişkenleri birbirlerinin Granger nedeni olmadığı söylenebilir.

3.7.5. Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM)

Her bağımlı değişkenin kendisinin gecikmeleri, diğer tüm bağımlı değişkenlerin gecikmeleri ve varsa dışsal değişkenlerin çok değişkenli bir panel regresyonuna uymasıyla panel vektör otoregresyon modellerini tahmin eder. Bu durumda tahmin, genelleştirilmiş moment metodu (GMM) ile yapılır. Andrews ve Lu (2001) tarafından belirlenen üç model seçim kriterine ve hepsinin üstünde belirleme katsayısına dayanarak, en küçük MBIC, MAIC ve MQIC'ye sahip olduğu için birinci dereceden panel VAR tercih edilen modeldir. Seçim kriterlerine göre, uygulanan

GMM tahminini kullanarak birinci dereceden panel VAR modeline ait GMM tahmin edicisi sonuçları Tablo 3.6’da görülebilir.

Tablo 3.6. GMM Tahmin Edicisi

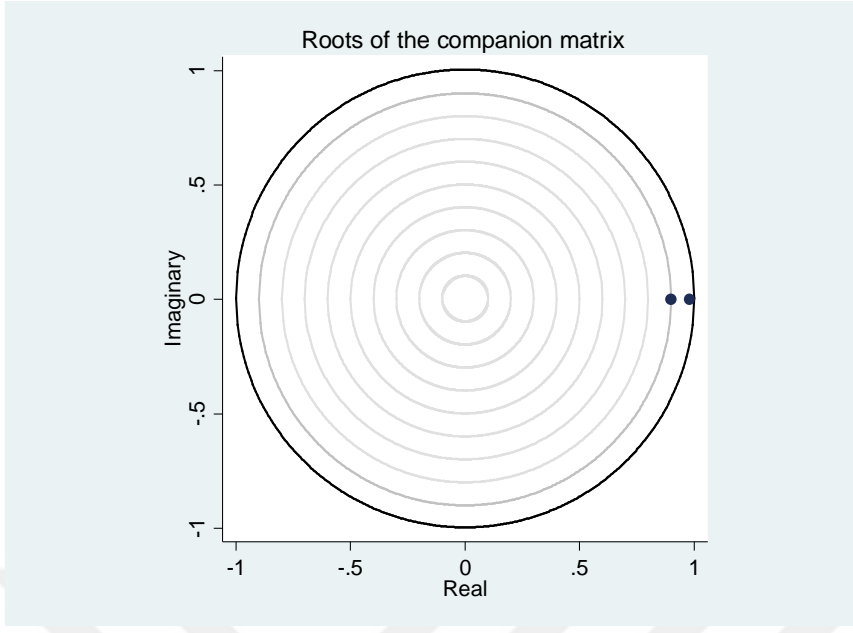
Son GMM Kriteri $Q(b) = 0.0593$		Katsayılar	Standart Hata	Z	$P > z $
“Borsa Endeksi”	“Borsa Endeksi”-L1	0.9115901	0.301686	3.02	0.003
	“İGE”-L1	33538.27	48744.38	0.69	0.491
“İGE”	“Borsa Endeksi”-L1	2.40e-08	2.09e-07	0.11	0.909
	“İGE”-L1	0.9674339	0.0334541	28.92	0.000

Tablo 3.6 incelendiğinde GMM tahmin edicisi sonuçlarına göre “Borsa endeksi” ve “İGE” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kestirim sonrası panel VAR modelinin kalıntı kovaryans matrisinin bir Cholesky ayrışmasına dayanan tahmin-hata varyansı ayrışımını (FEVD) hesaplar. İsteğe bağlı olarak Monte Carlo simülasyonuna dayalı standart hatalar ve güven aralıkları hesaplanabilir. Hesaplanan FEVD' nin yorumlanmasında dikkat edilmesi gereken, modelin dışsal değişkenler dahil edildiğinde kullanılmasıdır. FEVD' nin hesaplanmasında dış değişkenlerin tahmin hatası farkına katkıları dikkate alınmaz. Panel VAR modeli tahminleri dışsal değişikliklerin panel VAR sistemindeki diğer değişkenlere olan etkisi ile ilgilenmektedir. Etki-tepki fonksiyonlarını (IRF) ve tahmin hata varyansı ayrışmalarını (FEVD) tahmin etmeden önce, panel VAR' ın stabil durumu kontrol edilir. Sonuçta ortaya çıkan tablo ve özdeğerlerin grafiği tahminin kararlı olduğunu teyit eder (Abrigo and Love, 2016). Panel VAR modeli için istikrar testi sonuçları Şekil 3.1 Özdeğerler Grafiğinde görülebilir. Panel VAR modeli için istikrar testi sonuçları için özdeğerler Tablo 3.7 olmak üzere aldığı değerlerin birim çember üzerindeki yeri Şekil 3.1 Özdeğerler Grafiğinde görülebilir.

Tablo 3.7. Özdeğerler Tablosu

Reel Kısım	Sanal Kısım	Modül
0.979321	0	0.979321
0.899703	0	0.899703

Şekil 3.1. Özdeğerler Grafiği

Şekil 3.1'e göre, her örneklem grubunda, özdeğerler 1'den küçük olduğu için veya birim çember içinde yer aldığı için panel VAR modeli istikrar koşulunu sağlamaktadır.

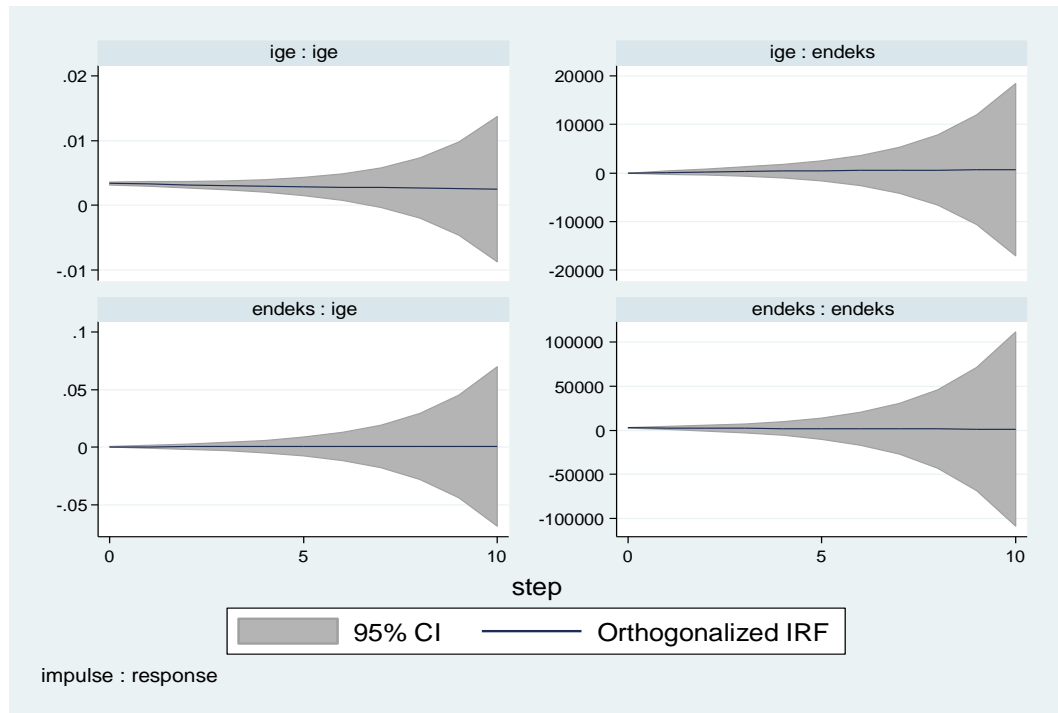
3.7.6. Varyans Ayrıştırması

VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayrıştırması, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eder. Kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Bir değişkende meydana gelen değişmelerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini gösterir. Varyans ayrıştırması değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi verir (Enders, 1995:311). Buna göre "İGE" değerleri ile "Borsa Endeksi" değerlerinin varyans ayrıştırma sonuçları Tablo 3.8'de görülebilir.

Tablo 3.8. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	“Borsa Endeksi”		“İGE”	
	“Borsa Endeksi”	“İGE”	“Borsa Endeksi”	“İGE”
0	0	0	0	0
1	1	0	0.0147647	0.9852353
2	0.9991177	0.0008823	0.0173302	0.9826698
3	0.9971184	0.0028816	0.0199628	0.9800372
4	0.994067	0.0059331	0.0226296	0.9773704
5	0.990043	0.0099569	0.0253029	0.9746971
6	0.9851381	0.0148619	0.0279602	0.9720398
7	0.9794508	0.0205492	0.0305832	0.9694168
8	0.9730842	0.0269158	0.0331574	0.9668427
9	0.9661421	0.033858	0.0356712	0.9643288
10	0.9587262	0.0412738	0.0381159	0.9618841

Tablo 3.8 incelendiğinde veriler yıllık olarak kullanıldığı için alınan 10. gecikmede İGE, borsa endeksini 0.0412 olarak açıklamakta olup, borsa endeksi ise İGE’ yi 0.0381 olarak açıklamaktadır. Buna göre değişkenlerin birbirlerini açıklama oranlarının düşük olduğu görülür. Yani her iki değişkendeki değişimlerin kendi gecikmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

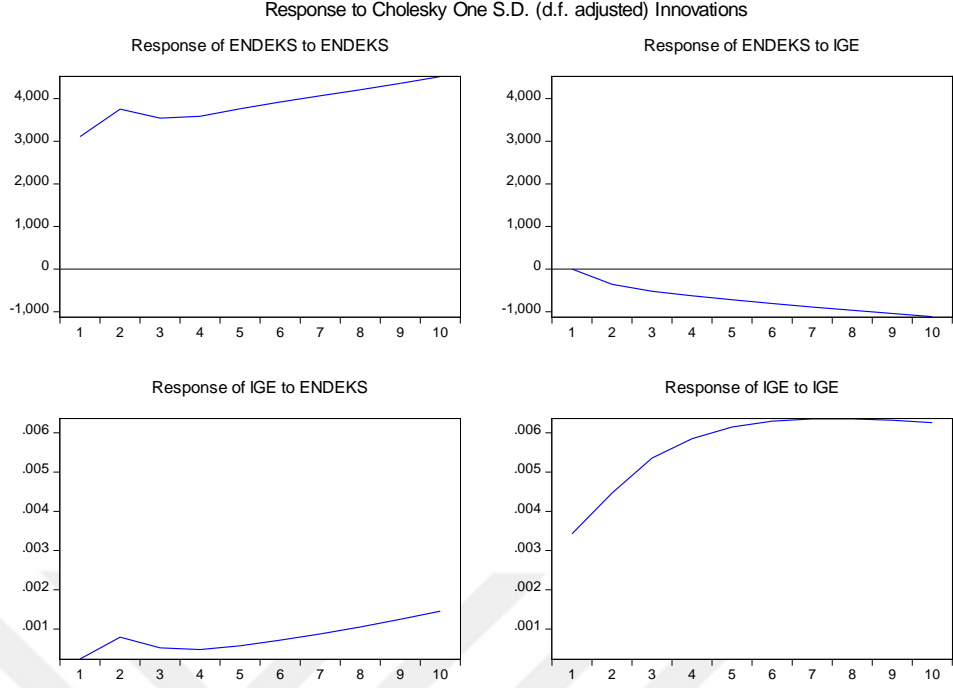
Şekil 3.2. Değişkenlerin IRF Grafiği

Şekil 3.2 IRF grafiği incelendiğinde herhangi bir şokun “İGE” ve “Borsa Endeksi” değerlerinde herhangi bir etkiye neden olmadığını göstermektedir.

3.7.7. Etki Tepki Analizi

VAR yaklaşımı etki-tepki fonksiyonlarının kullanımına da izin vermektedir. Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki %1’lik standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtır. Genellikle bir makro ekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile; etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmektedir (Lütkepohl, 2009:281).

VAR modeli bulgularının rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalı şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerini ne ölçüde etkilediğini Etki-Tepki (Impulse-Response) fonksiyonları göstermektedir. Etkisi en yüksek değişkenin politika aracı olarak ne ölçüde kullanılabileceğini göstermektedir (Bozkurt 2007:94-98). Etki-tepki katsayılarının belirlenmesi, hataların dikeyleştirilmesi ve bulunan varyans kovaryans matrisinin çapraz (diyagonal) hale getirilmesinde sık kullanılan yöntemlerden birisi de Cholesky ayrıştırmasıdır (Phillips and Tzavalis 2007: 356-357). Buna göre “İGE” ve “Borsa Endeksi” değişkenleri arasında meydana gelen etki tepki ilişkileri Grafik 3.1’de görülebilir.

Grafik 3.1. Değişkenler için Cholesky ayrıştırması

Grafik 3.1 incelendiğinde modelde kullanılan değişkenlerde meydana gelen %1'lik standart hatalık şokun diğer değişkenler üzerinde nasıl ve ne kadar zamanlık bir etki gösterdiğini ortaya koymak için etki-tepki analizleri yapılmıştır. Grafikler modelde kullanılan tüm değişkenlerin birbiri üzerindeki etki-tepki sonuçlarını göstermektedir. Grafiklerde insani gelişme indeksi ile borsa endeksinde meydana gelen bir standart hatalık şoklara değişkenlerin verdiği tepkiler gösterilmektedir. Grafik 3.1'de görüldüğü gibi etkiye karşı anlamlı bir tepkiler yoktur.

3.7.8. Eşbütünleşme Testi

Değişkenler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığını belirlemek için panel eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Bunun için Pedroni ve Westerlund eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda Pedroni Panel Eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 3.9'de görülebilir.

Tablo 3.9. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi

Kesit İçi Testler	İstatistik	Olasılık(p)
Panel v	1.292754	0.0980
Panel rho	-0.256754	0.3987
Panel PP	-0.656540	0.2557
Panel ADF	-1.605.760	0.0542
Kesitler Arası Testler		
Grup rho	0.834817	0.7981
Grup PP	-0.330501	0.3705
Grup ADF	-2.023.236	0.0215

Tablo 3.9 incelenirse Pedroni eşbütünleşme testi için “İGE” ve “Borsa Endeksi” değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut değildir. Westerlund Eşbütünleşme Testi sonuçları ise Tablo 3.10’da görülebilir.

Westerlund Eşbütünleşme Testi istatistik sonuçları değerlendirilirken, homojenlik ve heterojenlik varsayımına göre iki gruba ayrılmaktadır. Homojenlik varsayımı söz konusu olduğunda bütün yatay kesit birimlerine ait ve panel test istatistikleri ile değerlendirme yapılmaktadır. Heterojenlik varsayımı altında ise grup test istatistikleri ile sonuçlar değerlendirilmektedir (Aytun ve Akın, 2014:80).

Tablo 3.10. Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Z Değeri	Olasılık(p)
Gt	-4.190	-11.751	0.000
Ga	-4.715	2.000	0.977
Pt	-6.264	0.161	0.564
Pa	-6.740	-2.265	0.012

Tablo 3.10 incelendiğinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı görülmüştür.

Eşbütünleşme, parametre tahminleri, panel nedensellik, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizi neticesinde incelemeye konu olan G20 ülkeleri için insani gelişmişlik endeksi ile borsa endeksi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsani gelişme, insanların içinde bulunduğu ekonomilerin zenginliğinden öte, birey hayatının zenginleşmesiyle ilgili bir faktördür. İnsani gelişme çok boyutlu bir kavram olup, Birleşmiş Milletlerin insani gelişme endeksinde üç değişken, temel boyutlarını oluşturmaktadır. Bu üç değişken sağlık, eğitim ve gelir olup insani gelişme endeksi hesaplanmaktadır. İnsani gelişme endeksi 189 ülke için ölçülmekte olup 1990-2017 döneminde İGE' de oluşan değişiklikleri vurgularken, uzun vadeli eğilimlerin analiz edilmesine imkan vermektedir. Bu endeks dünya ülkeleri açısından büyük önem arz etmektedir.

Borsa endeksleri, borsada işlem gören hisse senetlerinin fiyat ve getiri performanslarını ölçmektedir. Borsa endeksleri, hisse senetlerinin fiyat hareketlerini ölçerek, borsanın genel düzeyinin de belirlenmesini sağlamaktadır. Her ülke borsasının kendisine ait çeşitli endeksleri yer almaktadır. Çalışmada G 20 ülkelerinin kendilerine ait borsa endekslerinden işlem hacmi yüksek olan endeksler tercih edilmiştir.

Çalışmamızda öncelikle borsa endeksleri ve insani gelişme endeksi değerlerine ait tanımlayıcı istatistikler belirlenmiştir. Borsa endekslerinin genel ortalaması 10676,84 olarak tespit edilmişken insani gelişmişlik endeksinin ortalaması 0.7837 olarak bulunmuştur. Literatüre baktığımızda 0.550 puan ve altı düşük insani gelişim, 0.550-0.699 puan orta insani gelişim, 0.700-0.799 puan yüksek insani gelişim iken 0.800 puan ve üstü çok yüksek insani gelişimi gösterdiğini ifade etmektedir. Analiz sonuçlarında görüldüğü üzere G 20 ülkelerinin insani gelişmişlik endeksi ortalamasının yüksek insani gelişim gösterdiği söylenebilir. Araştırma dönemleri arasında Maksimum insani gelişmişlik puanına G 20 ülkelerinden Avustralya 0.93 puanla 2017 yılında sahipken, Hindistan 1995 yılında göstermiş olduğu 0.46 insani gelişmişlik puanı ile en düşük insani gelişmişlik puanına sahip ülkeyi temsil ettiği görülmektedir.

Analizde kullanılacak değişkenlerin durağan olup olmaması önem arz etmektedir. Durağanlığın test edilebilmesi için birim kök testi borsa endeksleri ve insani gelişme endeksi değişkenleri için ayrı ayrı yapılmıştır. Hem borsa endeksleri

hem de insani gelişme endeksi değişkenleri için yapılan birim kök testi sonuçlarına göre her iki değişkende seviyesinde durağan olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı her iki değişkeninde 1. Düzey farkı alınarak birim kök testi yeniden uygulandığında seriler durağan hale getirilmiştir. Panel veri analizinin yapılabilmesi için gereken serilerin durağanlığı şartı her iki değişken içinde sağlanmıştır.

İki değişken arasındaki nedensel bir ilişkinin varlığını ve yönünü test etmek için Granger nedensellik testi uygulanması gerekmektedir. Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için öncelikle testin yapılacağı uygun gecikme değerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğunun seçiminde üç bilgi kriteri bulunmaktadır. Bu üç kriter MBIC, MAIC ve MQIC kullanılmaktadır. Kriterlerinden en düşük olanı seçilir. Yapılan analiz sonucunda Tablo 3.4 te görüldüğü üzere uygun gecikme uzunluğu bütün gruplarda 1 olarak seçilmiştir.

Granger testi değişkenler arasında nedensel bir ilişkinin varlığını ve yönünü test etmek amacıyla kullanılır. Yapılan Granger nedensellik testi sonucunda borsa endeksinden İGE' ye giderken p olasılık değeri 0.491 olarak bulunmuştur. Bu olasılık değeri % 5' ten büyük olduğu için Granger nedeninin olmadığını göstermektedir. İGE den Borsa endeksine giderken p olasılık değeri 0.909 olarak bulunmuştur. Bu olasılık değeri % 5' ten büyük olduğu için Granger nedeninin olmadığını göstermektedir.

Panel VAR modeline ait GMM tahmin edicisi testi sonuçlarına göre ise borsa endeksinden İGE' ye, İGE' den borsa endeksine giderken p olasılık değeri %5' ten büyük olduğu için değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Panel VAR modeli için istikrar testi sonuçları da yer almaktadır. Özdeğerler grafiği ile bulunan bu sonuçlara göre, değişkenler Şekil 3.1 de görüldüğü üzere birim çember içinde yer aldığı için panel VAR modeli istikrar koşulunu sağlamaktadır.

VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayrıştırması, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eder. Kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Bir değişkende meydana gelen değişimlerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini

göstermektedir. İGE değerleri ile borsa endeksi değerlerinin varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, borsa endeksinden İGE ye giderken ve İGE den borsa endeksine giderken değerler % 5 ‘ ten küçük olması nedeniyle “Borsa Endeksi” değişkeni ile “İGE” değişkeninin birbirlerini açıklama oranlarının düşük olduğu gözlenmiştir. Şekil 3.2’de de İGE ve Borsa endeksi değerlerinde herhangi bir etkinin bulunmadığı görülmüştür.

Bir makroekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile bulunduktan sonra etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmiştir. Etki-tepki katsayılarının belirlenmesi, hataların dikeyleştirilmesi ve bulunan varyans kovaryans matrisinin çapraz (diyagonal) hale getirilmesinde sık kullanılan yöntemlerden biri olan Cholesky ayrıştırmasına göre etki-tepki ilişkileri ölçülmüş ve Grafik 3.1 de gösterilmiştir. Grafiklerde insani gelişme indeksi ile borsa endeksinde meydana gelen bir standart hatalık şoklara değişkenlerin verdiği tepkiler gösterilmektedir. Buna göre etkiye karşı anlamlı bir tepkinin olmadığı görülmüştür.

Son olarak değişkenler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığını belirlemek için panel eşbütünleme testleri yapılmıştır. Bunun için Pedroni ve Westerlund eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Pedroni panel eşbütünleşme testi için Tablo 3.8 incelenirse Pedroni eşbütünleşme testi için “İGE” ve “Borsa Endeksi” değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığı gözlenmiştir. Ayrıca Westerlund Eşbütünleşme testi sonucunda da değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır.

Bu sonuçlara göre incelemeye konu olan G 20 ülkeleri için insani gelişmişlik endeksi ve borsa endeksi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir. Bulunan bu sonuçlar Kaya (2017), Şenol (2019) yapmış olduğu çalışmalar ile farklılık göstermektedir.

Yapılan analiz sonucunda görüldüğü gibi G 20 ülkelerinin insani gelişmişlik endeksi ve borsa endeksi arasında ilişki bulunmamaktadır. Daha sonraki yapılacak çalışmalarda insani gelişmişlik endeksi ve borsa endeksi arasında bir ilişki gözlenmediği için ülkelerin insani gelişme endeksiyle ilgili çalışma yapıldığında o ülkelerin borsa endekslerine bakılmasına gerek yoktur. Herhangi bir bağlantı

bulunmamasına rağmen insani gelişmişlik endeksinin alt bileşenleri olan eğitim, sağlık ve gelir endeksleri de çalışmaya dahil edilerek, bunların birbirine olan etkisi incelenip yeni çalışmalarla tekrar analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

Kaynak Kitaplar

- Baltagi, Badi H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons Inc., Chichester.
- Bozkurt, Hilal (2007). *Zaman Serileri Analizi*. Ekin Kitabevi. İstanbul.
- Cooper, Andrew F. and Thakur, Ramesh (2013). *The Group of Twenty (G20)*. Routledge Taylor& Francis Group. London and New York.
- Dobson, Hugo (2004). *Japan and The G7/8 1975-2002*. Rotledge Curzon Taylor&Francis Group London and Newyork.
- Enders, Walter (1995). *Applied Econometric Time Series*. John Wiley & Son, Inc. ABD.
- Gujarati, Damodar N. (1999). *Essentials of Econometrics*, 2th Edition. McGraw-Hill, New York.
- Gujarati, Damodar N. (2009) *Temel Ekonometri*. (Cev. Şenesen, U. Ve Şenesen, G.G.). Literatür Yayıncılık. İstanbul.
- Hajnal, Peter I. (2014). *The G 20 Evolution, İnterrelationship, Documentation*. University of Toronto. Canada.
- Haq, Mahbub Ul (1995). *Reflections on Human Dvelopment*. Oxford University Press. New York.
- İlem, Derya (2010). *Çanakkale’ de İnsani Kalkınma Düzeyinin Araştırılması*. İşaret Yayınları. İstanbul.
- Jongryn, Mo (2015). *MIKTA, Middle Povers and New Dynamics of Global Govarnance: The G20’ s Evolving Agenda*. Yonsei University. Seoul. South Korea.
- Kadılar, Cem (2000). *Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi*. Bizim Büro Basımevi. Ankara.

- Philips, Garry D.A and Tzavaliz, Elias (2007). The refinement of Econometric and Test Procedures: Finite Sample and Asymptotic Analysis. Cambridge University Press. New York.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Nusbaum, Martha (2018). Creating Capabilities The Human Development Approach. 1 th Edition. (Çeviren Selda Somuncuoğlu). İletişim Yayıncılık. İstanbul.
- Rewizorski, Marek (2015). The European Union and The Brics. Complex Reations In The Era of Global Govarnance. Springer. Kolobrzeg. Poland.
- Schaefer, Mark E. and Poffenbarger, John G. (2014). The Formation of The Brics and Its Implcation For The United States.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2017). Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı. Beta Basım Yayım. İstanbul.
- Todaro, M. P. (2000). Economic Development. Seventh Edition. Addison Wesley Longman. Inc.

Kaynak Tezler

- Akyol, Kübra (2013). Kantil Regresyon Modeli Yardımıyla Ülkelerin İnsani Gelişmişlik İndeksi Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Alp, Leyla (2014). Dezavantajlı Grupların İstihdama Katılmaları: G 20 Ülkelerindeki Başarılı Uygulamalar. Uzmanlık Tezi. TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Ankara.
- Altıntaş, Feyza (2016). 2008 Dünya Ekonomik Krizinin G 20 Ülkeleri Ekonomik Performanslarına Etkisinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.
- Arıkan, Gülen (2017). Farklı Kümeleme Teknikleri İle Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeksi Verilerinin Karşılaştırmalı Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- Asal, Uğur Yasin (2018). Modern Uluslararası Sistemde Güç Dengesi Teorisinin Yeniden Kurgulanması: G 20 Örneğinde Hiyerarşinin Hegemonyası. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Ayan, Selman (2014). G-20 Süreci ve Aktif İstihdam Politikaları, Türkiye ve G-20 Ülkelerindeki Uygulamaların Değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi. TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Ankara.
- Aykut, Muhammed Emin (2015). BİST-100 Endeksi İle Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik: 2005-2015 Yılları Arasında Türkiye Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Barutçu, Emre (2014). Dışa Açıklık İle Finansal Gelişme Arasındaki İlişki: G 20 Ülkeleri Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hatay.
- Bölük, Neslihan (2017). Araştırma Geliştirme Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi Seçilmiş G-20 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.
- Doğan, Taylan Taner (2011). Borsa Endeksi İle Makroekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırıkkale.
- Gökpınar, Yunus Emre (2016). Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kaya, Bekir (2009). İMKB Borsa Endeksinde Yabancı Yatırımların Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kayadelen, İbrahim (2012). Ekonomik Krizler ve ABD 2007 Krizi Sonrası Ülkelerin Borsa Performansları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

- Kılıç, Büşra (2017) . G-20 Orta Ölçekli Güçte Ülkeler (MIKTA) ile Türkiye'nin Kalkınma Bağlamında Karşılaştırmalı Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kılıç, Hakan (2017). OECD Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Performanslarının Veri Zarflama Analiziyle Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Nakiboğlu, Cüneyd (2004). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Orakçı, Erhan (2016). Telafi Edici Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Türkiye ve AB Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Sarıçoban, Kazım (2016). Ülkelerin İhracat Rekabet Güçlerinin Belirlenmesi: Türkiye ve G 20 Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Şaban, Mükrem (2015). Balkan Ülkelerinde Yabancı Yatırımların Borsa Endeksi Üzerine Etkisi, Makedonya Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
- Şener, Volkan (2017). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Not Değişimlerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri: Seçilmiş G-20 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.
- Tiryaki, Havva Nesrin (2017). OECD ve G 20 Ülkelerinde Sermaye Hareketleriyle Seçilmiş İktisadi Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Panel Veri Analizi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Türkeri, Tevfik Özgür (2013). Toplam Tüketim ve Özel Yatırımdaki Değişimlerin İşsizlik Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- Türkoğlu, Yasemin (2009). İnsani Gelişme Endeksi İle Kapsamlı Endeks Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Yıldırım, Egemen (2010). Makroekonomik Değişkenlerin Borsa Endeksi Üzerine Etkilerinin Ölçümü Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Yıldız, Ayşe (2015). İnsani Gelişmişlik Endeksinin Sınıflandırma Başarılarının Karşılaştırılmasında Karar Ağacı Yöntemlerinin Kullanılması. Yüksek Lisans Tezi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Osmaniye.
- Yıldız, İbrahim (2015). İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında İnsani Gelişme Endeksi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İle Türkiye Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yorulmaz, Harun (2016). Doğuştan Yaşam Beklentisi Üzerinde Sosyoekonomik Değişkenlerin Etkilerinin Panel Veri Modelleri İle Analiz Edilmesi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Zeyrek, Bünyamin (2015). İnsani Gelişme Endeksi ve Bileşenleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gaziantep.

Kaynak Makaleler/Dergiler/Bildiriler

- Abrigo, Michael RM, and Inessa Love (2016). "Estimation of Panel Vector Autoregression in Stata." The Stata Journal Volume 16. No 3. ss.778-804.
- Acar, Fatih (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). Çalışma Dünyası Dergisi. Cilt 1. Sayı 2. ss.15-32.
- Akman, Burcu Özgül ve Al, Arzu (2017). Gelişmişlik Endeksleri Işığında Hindistan'ın Uluslararası Politik Ekonomideki Yeri. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 5 Sayı 2. ss.86-105.

- Aksu, Levent (2016). Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme İle İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi.Cilt 3. Sayı 2. ss.68-129.
- Anand, Sudhir and Sen, Amartya (1995). ‘ Gender Inequality in Human Development: Theories and Measurement’. Ossasional Paper 19. ss.1-10.
- Ayaz, Süheyb (2014). Küresel Ekonomik Yönetişimde G-20 ve Türkiye. Bilge Strateji. Cilt 6. Sayı 11. ss.7-13.
- Aykut, Muhammed Emin. BIST-100 endeksi ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik: 2005-2015 yılları arasında Türkiye uygulaması. MS thesis. Anadolu Üniversitesi, 2015.
- Aytun, Cengiz ve Akın, Cemil Serhat. (2014). OECD Ülkelerinde Telekomünikasyon Altyapısı ve Ekonomik Büyüme: Yatay Kesit Bağımlı Heterojen Panel Nedensellik Analizi. İktisat İşletme ve Finans. Cilt 29. Sayı 340. ss.69-94.
- Bağcı, Haşim (2018). Finansal Gelişmişlik Endeksi Oluşturulması: OECD Ülkelerinde Bir Uygulama. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. Cilt 16. Özel Sayı. ss.238-254.
- Bardhan, Kalpana and Klasen, Stephan (1999). UNDP’s Gender-Related Indices: A Critical Review. University of Munich. Pergamon. Volume 27. No 6. pp.985-1010
- Baytar, Rana Atabay (2012). Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 21. ss.403-424.
- Berberoğlu, Bahar (2015). G 20 Ülkelerinde Bilgi ve Bilgi Ekonomisi İndeks Değerlerine Bilgi ve İletişim Teknolojisinin Etkisi. Anadolu Üniversitesi. ss.1-8.
- Cebeci, Aslıhan Kocaefe ve Dilber, İlkey (2014). Türkiye’ nin İnsani Gelişme Endeks Değerinin 2011-2012 Karşılaştırması. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 24. Sayı 2. ss.123-131.

- Choe, Wongi (2010). The Role of Korea in the G 20 Process and The Seoul Summit Pp.1-10. Seoul. Korea.
- Çağlan, Elif ve Çelik, Şaban (2018). Türkiye’ de Finansal Gelişmişlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Sistemik Bir Tarama. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 1. Sayı 1. ss.25-41.
- Çağlar, Atalay ve Keten, Nur Duygu (2018). İllerin İnsani Gelişme Endeksinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi. Ege Akademik Bakış. Cilt 18. Sayı 4. ss.565-578.
- Çalışkan, Şadan (2010). Türkiye’de Beşeri Sermaye Harcamaları ve İnsani Gelişmişlik. ‘ İş Güç’ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt 12. Sayı1. ss.7-28.
- Çiftçi, Murat (2008). ‘ Kalkınma Göstergesi Olarak Ortalama Yaşama Beklentisine Göre Türkiye’nin AB İçindeki Konumu: Kritikler ve Çok Değişkenli İstatistik Uygulamaları’. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi. Sayı 7. ss.51-87.
- Çolak, Murat (2010). Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF. Kamu-İş. Cilt 11. Sayı 3. ss.109-125.
- Deniz, Müjgan Hacıoğlu ve Hobikoğlu, Elif Haykır (2012). Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği. ss.123-130.
- Dijkstra, Geske A. and Hanmer, Lucia C. (2000). ‘ Measuring Socio-Economic Gender Inequality: Toward on Alternative to the UNDP Gender-Related Development Index’. Feminist Economics. Volume 6. No 2. pp.41-75.
- Dikmen, Meltem K. (2004). Büyüme ve İnsani Gelişme Arasındaki Bağlantılar Uluslararası Ampirik Bir Çalışma. Bilgesel Yayıncılık. Cilt 19. Sayı 222.ss.39-54.
- Doğan, E. Muhsin ve Tatlı, Halim (2014). İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye’ nin Dünyadaki Yeri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt 28. Sayı 1. ss.99-124.

- Durgun, Ceyda ve Gök, Gonca Oğuz (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında BRICS&G7 Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. Cilt10. Sayı 2. ss.20-32.
- Fırat, Emine ve Aydın, Aytaç (2015). İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye' nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Sayı 29. ss.62-87.
- Güney, Taner (2017). Türkiye ve BRICS Ülkelerinde Ekonomik Özgürlüğün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. IREM. Cilt 5.Sayı 2. Ss.30-47.
- Günsoy, Güler (2005). İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 1. Sayı 2. ss.35-52.
- Gürses, Didem (2009). 'İnsani Gelişme' ve Türkiye. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 12. Sayı 21. Ss.339-350.
- Gnimassoun, B. and Mignon, V. (2016). How do macroeconomic imbalances interact? Evidence from a panel VAR analysis. Macroeconomic Dynamics, Vol 20. No 7. ss.1717-1741.
- Karabulut, Tahsin, Kaya, Nurettin ve Gürsoy, Zeynep (2009). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerin 2006 Yılı İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Analizi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt 2. Sayı 2. ss.1-18.
- Karagöl, Erdal Tanas (2014). Kıtalar Arası Ekonomik İşbirliği: MIKTA. Seta Perspektif. Sayı 62. Ss.1-5.
- Karagül, M. (2002). Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Yayın No 37.
- Karamustafa, Osman ve Karakaya, Aykut (2004). Enflasyonun Borsa Performansı Üzerine Etkisi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 7. ss.23-35.
- Kaya, Abdulkadir (2017). Finansal Piyasalardaki Gelişmelerin İnsani Gelişmişlik Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. Sayı 20. ss.169-180.

- Kayagil, Muhammet Enes (2015). Türkiye-AB Müzakere Sürecinde Sosyal Politikada Yaşanan Gelişmeler. *Çalışma Dünyası Dergisi*. Sayı 2. ss.34-58.
- Koç, Aylin (2013). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi İle AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*. Sayı 165. ss.241-258.
- Korkmaz, Celalettin ve Şahin Münir (2013). 2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 10.Sayı 22. ss.225-247.
- Kurnaz, Niyazi, Özbek, Ali ve Altunal Işık (2016). Afro-Avrasya Bölgesindeki Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Seviyelerinin Değerlendirilmesi: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. ss.347-360.
- Lütkepohl, H. (2009). Econometric analysis with vector autoregressive models. in D. A. Belsley and E. J. Kontoghiorghes (eds). *Handbook of Computational Econometrics*, Wiley, Chichester. pp.281-319.
- Memiş, Hasan (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. Cilt 5. Sayı 1. ss144-161.
- Nartgün, Şenay Sezgin, Kösterelioğlu, Meltem Akın ve Sipahioğlu, Mete (2013). İnsani Gelişim İndeksi Göstergeleri Açısından AB Üyesi ve AB Üyeliğine Aday Ülkelerin Karşılaştırılması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 3. Sayı1. ss.80-89.
- Nurizadat, Tamilla (2017). A Global Body and A Global Problem: The Curious Case of the G-20 and Securities Regulation. *Cornell International Law Journal*. Volume 50. pp.643-663.
- Oğuztürk, Bekir Sami ve Özbay, Ferhat (2018). Gündümlü Ekonomiler Kapsamında G 20 Ülkeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. Cilt 10 Sayı 19. ss.459-571.
- Öner, Hakan (2018). Kırılgan Beşli Ülkelerin Borsa Endeksleri Arasında Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*. Cilt 5. Sayı 2. Ss.152-166.

- Öztürk, Hande Mutlu (2016). Türkiye' nin İnsani Gelişme Endeksi, Ekonomik Gelişmişlik, Beslenme İlişkisi ve Farklı Ülkelerle Karşılaştırılması. *Journal Of Human Sciences*. Cilt 13. Sayı 2. ss.3402-3412.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Songur, Cuma (2016). Sağlık Göstergelerine Göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Kümeleme Analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. Cilt 6. Sayı 1. ss.197-224.
- Srinivasan, T.N (1999). ' İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı Yoksa Tekerleğin Yeniden İcadı mı?' (Çeviren Şenay Sezgin Nartgün). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt 32. Sayı 1. ss.309-316.
- Streeten, Paul (1994). ' Human Development: Means and Ends'. *The American Economic Review*. Volume 84. No 2. ss.232-237.
- Sumbas, Ahu (2015). Kayıp Kadınlarımız: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kapasite Yoksunluğu. *Kadın 2000*. Cilt 16. Sayı 2. ss1-20.
- Şahin, Mehmet ve Hamarat, Bahattin (2002). G 10- Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi. *ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VI*. ss.205-230. Ankara.
- Şenol, Zekai (2019). Finansal Gelişim İle İnsani Gelişim Arasındaki İlişki: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. Cilt 15. Sayı 2. ss.341-358.
- Şimşek, Mehmet (2016). Borsa İstanbul (BIST) ve BRICS Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt 5. Sayı 3. ss.520-536.
- Taban, Sami (2006). Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Sosyo Ekonomi*. Sayı 2. ss.31-46.
- Taban, Sami ve Kar, Muhsin (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 1. ss.159-182.

- Taş, Çiğdem Koşar ve Özel, Sibel Örk (2017). Faktör Analizi Yöntemi İle Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 26. Sayı 3. ss.60-77.
- Tıraş, Hacı Hayrettin ve Ağır, Hüseyin (2018). İnsani Gelişmişlik Göstergeleri Açısından İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkelerinin Değerlendirilmesi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt 18. Sayı 15. ss.20-40.
- Topallı, Nurgül (2016). G 20 Ülkelerinde İhracat, Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi Sayı 29. ss.193-206.
- Torun, Mustafa, Sarıdoğan, Ercan ve Kurt Serdar (2009). Yenilik Üretimi (İnovasyon) İle Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) Yatırımlarının İnsani Gelişme Endeksine Etkisinin Ekonometrik Analizi. Yönetim Bilimleri Dergisi. Cilt 7. Sayı 2. ss.139-150.
- Tüylüoğlu, Şevket ve Karalı, Burak (2006). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Cilt 6. Sayı 12. ss.53-88.
- Tüylüoğlu, Şevket ve Teki, Mustafa (2009). Gelir Düzeyi ve Sağlık Harcamalarının Beklenen Yaşam Süresi ve Bebek Ölüm Oranı Üzerindeki Etkileri. Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt 13. Sayı 1. ss.1-31.
- Ünal, Çiğdem (2008). İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye' nin Bölgesel Farklılıkları, Coğrafi Bilimler Dergisi. Cilt 6. Sayı 2. ss.89-113.
- Vahdatian, Parisa (2018). Analysis of Human Development In Iran: Education, Employment and Gender In A Comparative Perspective. International E-Journal of Advances in Social Sciences. Volume 4. No 10. pp.139-148.
- Veenhoven, Ruut ve Gökdemir, Özge (2014). Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş. İmge Yayınevi.
- Wouters, Jan and Kerckhoven, Svenvan (2011). The OECD and The G 20: An Ever Closer Relationship? Working Paper No 71. pp.1-31.

- Yavuz, Rüya Ataklı (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet. *Journal Of Life Economics*. ss.77-99.
- Yıldırım, Filiz ve Eker, Hülya (2018). Türkiye’ de İnsani Gelişmenin Göstergesi Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: ‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 11. Sayı 58. ss.507-517.
- Yıldırım, H. Hüseyin, Akkılıç, M. Emin ve Dikici, M. Selim (2018). Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *IREM*. Cilt 6. Sayı 2. ss.43-58
- Yıldız, Neşe (2015). G 20, Küresel Sorunları Çözecek Bir Aktör müdür? Hak-İş *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt 4. Sayı 9. Ss.64-91.
- Yılmaz, Zeki ve Danışoğlu, Faik (2017). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye’de Beşeri Kalkınmanın Görünümü Olarak İnsani Gelişim Endeksi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 51. ss.117-147.

Kaynak Raporlar

- Global Multidimensional Poverty Indeks. 2018.
- Demir, Sırma (2006). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişim Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme. Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Haug, Sebastian (2018). Exploring ‘Constructive Engagement’- MIKTA and Global Development, in: Ministry of Foreign Affairs of Indonesia (ed.): MIKTA: The Current Condition and Way Forward, Jakarta: Ministry of Foreign Affairs.
- Şeker, Sırma Demir (2011). Türkiye’ nin İnsani Gelişim Endeksi ve Endeks Analizi. Kalkınma Bakanlığı. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Ankara.

Tarım, Şule (2011). G 20' nin Kuruluşundan Günümüze Gelişimi. TOBBDış Ekonomik İlişkiler Daire Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü. Ekonomik Forum. ss.84-89.

UNDP. Human Development Report 1990 .

UNDP. Human Development Report 1991.

UNDP. Human Development Report 1994.

UNDP. Human Development Report 1995.

UNDP. Human Development Report 2007.

UNDP. Human Development Report 2008.

UNDP. Human Development Report 2010.

UNDP. Human Development Report 2014.

UNDP. Human Development Report 2016.

UNDP. Human Development Report 2018.

UNDP. Human Development Report Technical Notes 2010.

UNDP. Human Development Report Technical Notes 2014.

UNDP. Human Development Report Technical Notes 2018

İnternet Kaynakları

<https://www.indianeconomy.net> (15.02.2019)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40517948> (10.02.2019)

<https://capital.com> (19.04.2019)

<https://g20.org/en/summit/about/#participants> (12.02.2019).

<http://www.hurriyet.com.tr> (15.02.2019)

<https://data.worldbank.org> 20.02.2019

<https://turk-dunyasi.cokbilgi.com/turkiye-cumhuriyeti/>(05.03.2019)

<http://www.tbb.gen.tr/turkce/cografya/index.html> (05.03.2019)

<http://www.tuik.gov.tr> (05.03.2019)

<https://www.dunya.com> (05.03.2019).

<http://www.borsanedir.tv> (05.03.2019)

<https://www.ticaret.gov.tr> (12.04.2019)

<https://hdr.undp.org/en/2018-MPI> (02.02.2019).

<https://ikonmenkul.com.tr/dax-endeksi> (10.03.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri-kunyesi.tr.mfa> (10.03.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri-ekonomisi.tr.mfa> (10.03.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
(10.03.2019)

<https://www.imf.org> = (20.03.2019)

<https://www.nasdaq.com/markets/indices/nasdaq-100.aspx> (10.03.2019).

<https://tebledisticaret.com/tr>10.03.2019)

<https://www.gcmforex.com/> (10.03.2019).

<http://www.mfa.gov.tr/arjantin-kunyesi.tr.mfa> (12.03.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/arjantin-ekonomisi.tr.mfa> (12.03.2019)

<https://www.ogu.edu.tr>

<http://www.mfa.gov.tr/arjantin-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (12.03.2019)

<https://tradingeconomics.com/argentina/stock-market> (12.03.2019)

<https://www.turkcebilgi.com/avustralya> (12.03.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/avustralya-kunyesi.tr.mfa> (12.03.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/avustralya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (12.03.2019)

<https://www.marketindex.com.au/all-ordinaries> (12.03.2019)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Merve YETİK
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1993/İskenderun
E-posta : merve231907@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------